ANKARA AHİ CUMHURİYETİ 1292-1354/1362

Başkent Ankara; 1073 yılında Türklerin eline geçmeden önce 3 kez Başkentlik yapmış olan kadim bir şehirdir. Moğol istilasından sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Anadolu'nun her tarafında beylikler kurulmuş ama tek Ankara'da beylik kurulamamıştır. Ankara 1292 ile 1354/1362 yılları arasında Osmanlı hakimiyetine geçene kadar, çok köklü bir Ahi Geleneği olan ve seçimle gelen Ahi Ululari tarafından Cumhuriyet şekliyle yaklaşık 70 yıl yönetilmiştir. Dünyada ilk olan Ahi Cumhuriyeti'ne başkentlik yapan Ankara; böylece 4 kez başkent olmuştur. Şimdi ise 29 Ekim 1923 yılından bu yana Türkkiye Cumhuriyeti'ne 100 yıldır başkentlilik yapan Ankara; böylece ebedi başkent olarak 5. kez başkentlilik yapmaktadır.

ISBN : 978-625-6721-72-2
e-ISBN : 978-625-6721-73-9

NET KİTAPLIK

ANKARA AHİ CUMHURİYETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE *100. Yılda Başkent Ankara*

ANKARA AHİ CUMHURİYETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE

100. Yılda Başkent Ankara

Nevzat CEYLAN
Editör

BAŞKENT ANKARA MECLİSİ

NET KİTAPLIK

ANKARA
AHİ CUMHURİYETİ'NDEN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE

100. Yılda Başkent Ankara

BAŞKENT
ANKARA
MECLİSİ

ÖN VE ARKA KAPAK FOTOĞRAFI

Ankara 18. Yüzyıl Yağlı Boya Resmi
Sergilenen Yer : Rijks Museum/Hollanda
Fotoğrafı Keşfeden : Prof. Dr. Semavi Eyice

ÖN KAPAKTAKİ FOTOĞRAFLAR

- Ahi Şerafeddin Camii (Arslanhane)
- İlk Kurucu Meclis
- Mevcut Türkiye Büyük Millet Meclisi
  (Ankara Ahi Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne)

Katkıları için
İçişleri Bakanlığı ve
Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'ne
teşekkür ediyoruz.

ANKARA
AHİ CUMHURİYETİ'NDEN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE

100. Yılda Başkent Ankara

NET
KİTAPLIK

NET KİTAPLIK

BAŞKENT ANKARA MECLİSİ

ANKARA
AHİ CUMHURİYETİ'NDEN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE
100. Yılda Başkent Ankara

Editör	Nevzat CEYLAN
Yayıncı Kuruluş	Başkent Ankara Meclisi Derneği
Genel Koordianatör	S. Tuğrul ATASOY
Kapak ve Tasarımı	Levent KIRAN
ISBN	978-625-6721-72-2
e-ISBN	978-625-6721-73-9
Yayıncı ve Sertifika No	Net Kitaplık Yayıncılık 48335
Baskı	Net Kitaplık (Sefa Tuğrul Atasoy) Cihan Sokak No: 31/7 Sıhhiye Çankaya/ANKARA
Matbaa Sertifika No	48335
Yayın Numarası	141
Kültür Serisi	32
Yayın Tarihi	Aralık 2024

© Bu eserden kaynak gösterilmek şartıyla alıntılar yapılabilir.
Bunun dışında eser sahibinin izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

• 0530 633 53 48
• 0312 334 06 01

Cihan Sokak No: 31/7 Sıhhiye
Çankaya/ANKARA

www.netkitaplik.com
netkitaplik@gmail.com

İÇİNDEKİLER

BAŞKENT ANKARA MECLİSİ 11

ÖNSÖZ
ANKARA AHİ CUMHURİYETİ'NDEN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE
100. Yılda Başkent Ankara **Paneli 15**

ANKARA AHİ CUMHURİYETİ'NDEN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE 29
Nevzat CEYLAN

Ankara'nın Beşinci Kez Başkentliği 30
Dünyada Bir İlk Ankara Ahi Cumhuriyeti 31
Dünyada Cumhuriyet 32
Osmanlı Coğrafyasında Kurulan
Türk Cumhuriyetleri 33
Ankara'nın Başkent Olacağını
Müştak Baba Müjdeliyor 35
Gazi Mustafa Kemal ve Ankara Ahi Cumhuriyeti 36
Her Kademede Demokratik Seçimle Gelen
Ahi Teşkilatları ve Ankara Ahi Cumhuriyeti 38
Anadolu'daki Türk Tarihi Yeniden Yazılmalıdır 40
Uygarlık Anadolu'dan Doğdu 41
Göbeklitepe Tüm Dünya Tarihini Değiştirdi 43
Tarih Yeniden Yazılıyor 45
Artık Ankara Ahi Cumhuriyeti'ni
Cesurca Savunmalıyız 46

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN BİR ÖNCÜLÜ OLAN ANKARA'DA AHİLER İKTİDARI 49

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

Giriş 50
Ahi Kavramı 51
Anadolu'da Ahilik 53
Ahiliğin İslami Eğilimi 56
Ankara'da Ahilik 60
Ahi Hüsameddin 61
Ahi Şerafeddin 62
Ahi Elvan 62
Ankara Ahilerinin İktidar Olma Süreci 65
Ankara "Ahi İktidarı" Meselesi 67
İktidarın Varlığı Meselesi 69
İktidarın Niteliği Meselesi 80
Devlet Kavramı 81
İktidar-Hakimiyet Anlayışı 84
Değerlendirme ve Sonuç 100
Kaynakça 106

AHİLİK KURUMU VE ANKARA AHİLERİ (13-16. YÜZYILLAR) ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 111

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR

Fütüvvet ve Ahilik 112
Abbasi Halifesi Nâsır Lidînillâh ve Fütüvvet Teşkilatı 119
Ahi Evran Nasiruddin Mahmud ve Anadolu Ahiliği'nin Ortaya Çıkışı 122
Ahi Evran Nasiruddin Mahmud'dan Sonra Anadolu'da Ahilik 131
Selçuklular'dan Osmanlılar'a Ankara Şehri 140
Ahiler Ankara'da Müstakil Bir Devlet Kurdu mu? 150

Ankara'nın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Hayatında Ahilerin Yeri 167
13-16. Yüzyıllarda Ankara Ahileri 168
Ahi İshak 168
Seyyid Şemseddin Ahi Yusuf 169
Ahi Hüsâmeddin El-Hüseynî 169
Ahi Kemaleddin (Ahi Hasan/Hasaneddin) 171
Ahi Şerafeddin/Şerefeddin Mehmed (Muhammed) 171
Ahi Mesud ve Evladı 179
Ahi Yakub 185
Ahi Elvan 186
Ahi Hacı Hüsâm, Ahi Murad, Hacı Şemseddin ve Ahi Ahmed (Ahi Yeşil) 190
Sonuç Olarak 212
Kaynakça 216

GEÇMİŞTEN GELECEĞE AHİLİK YÖNETİMİ SİSTEMİ VE ANKARA AHİ İDARESİ/ CUMHURİYETİ Mİ? (1290-1354/1361) 223
Kazım CEYLAN
A- Ahilik Yönetim Sistemi: 224
Giriş / Ahilik ve Oluşumu 224
Medeniyetimizin Uç Noktaları ve Ahilik Yönetim Sistemi 226
Ahilik Yönetim İlkeleri 228
Ahilik Yönetim Sisteminin Uygulanması 231
Anadolu'nun Vatanlaşmasında ve Medeniyet İnşa'sında Ahiler 233
Ahi Birliklerinin Teşkilat Yapısı ve Devletle İlişkisi 236
Ahi Yönetim Anlayışının Değerlendirilmesi 238

B- Ankara Ahi İdaresi / Cumhuriyeti mi? (1290-1354/1361) 241

Ahilerin Ankara'da Birliği Sağlaması ve Bölgeye Yerleşmeleri 241
Ankara Ahi İdaresinin Kurulması 243
Ankara Ahi Reisleri ve Yönetim Yapısı 246
Ankara'da Ahilere Ait Eserler 248
Ankara Ahi İdaresinin Özellikleri ve Genel Değerlendirme 249
Kaynakça 242

ANKARA AHİ CUMHURİYETİ (1290-1354) 255
Yılmaz ÖZTUNA

ANKARA AHİLERİ VE ESERLERİ 256
Abdülkerim ERDOĞAN

Ahiler Hükümeti 260
Ahi Reisleri 266
Ahi Vakıfları ve Eserleri 267
Ahi Cami ve Mescidleri 269
Ahi Türbeleri ve Mezarlıkları 271
Ahi Zaviyeleri 273
Ahi Medreseleri 276

AHİLİK VE ANKARA AHİLERİ 277
Dr. Yusuf EKİNCİ

Ankara Ahi Hükümeti 278
Ankara ve Ankara Ahileri 280

ANKARA AHİ YÖNETİMİNİN OSMANLI DEVLETİ'NE İNTİKALİ 283
Prof. Dr. Güray KIRPIK
Orkun YAVUZ

Ankara Ahileri 284
Ankara Ahi Yönetimi 286

BİRİNCİ ANKARA CUMHURİYETİ 289
Galip Demir
Ankara Ahi Cumhuriyeti 290
Ankara Devleti Neden Cumhuriyet İdi? 294

ANKARA AHİ CUMHURİYETİ 297
Zübeyir Tokgöz
Cumhuriyetin Kurulmasını Hazırlayan Şartlar 298
Ankara Ahi Cumhuriyeti 299
Ahilerin Ankara Kentini
Osmanlı Beyliği'ne Terk Etmesi 301
Ahi Kenti Ankara 302
Ankara Ticaret Hayatı 303
Ankara Ahileri 305

BİZ ZATEN AHİYMİŞİZ
(DERİCİZADE FARUK KÜÇÜK İLE RÖPORTAJ) 307
Murat TOPRAK
Ahilik Hem Sanat Hem Zanaat Hem de Felsefedir 308

Ahilik Kurumu ve Ankara Ahileri (13.-16. Yüzyıllar) Üzerine Bir Değerlendirme

Hüseyin ÇINAR[1]

[1] Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü; hcinar06@gmail.com.

Fütüvvet ve Ahilik

Yüzyıllar boyunca İslâm-Türk toplumunu pek çok yönden etkileyen; adalet, yardımseverlik, kardeşlik, cömertlik, dayanışma gibi erdemler üzerine kurulan; sosyal dayanışmanın, birlik ve beraberliğin, iktisadî kalkınmanın ve siyasi istikrarın en önemli unsurlarından biri olan Ahilik, Türk ve İslâm kültürünün en önemli değerlerinden ve teşkilat yapılarından biridir. Toplumsal hayatın temel dinamiklerinden biri olarak ve teşkilatlanmış bir yapı şeklinde ortaya çıkan Ahiliğin temeli İslâm öncesi döneme kadar uzanmaktadır.

Arapça *"kardeşim"* anlamına gelen Ahî kelimesi, bu teşkilatın özünde yatan değeri, ülküyü ve felsefeyi ifade etmektedir.[2]

Ahilik, İslâm dünyasında "Fütüvvet" ülküsüne dayalı olarak ortaya çıkmış; etkili olduğu dönemlerde ve bölgelerde siyasi, iktisadî ve sosyal alanlarda önemli görevler üstlenmiştir. Ahiliğin kökeni, yukarıda da belirtildiği üzere Arap, İran ve Türk toplumlarında İslâm öncesi döneme kadar uzanır. Ancak Ahiliğin sonraki yüzyıllara miras olarak intikal eden gelenek, anlayış ve teşkilatın kökeni, İslâm toplumunda hicretin ikinci yüzyılından (M. 717-815) itibaren bilinen Fütüvvet teşkilatına dayanır. Ahilik, İslâmî Fütüvvet hareketiyle beslenip gelişmiş, Abbasî Halifesi Nâsır Lidînillâh'ın (1180-1225) yeniden düzene koyduğu Fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulup teşkilatlanmıştır. M. Fuad Köprülü ve Neşet Çağatay gibi bazı tarihçiler, Ahiliğin, Türk kültürünün bir ürünü olarak ortaya çıktığını ve Türklere has bir Fütüvvet tarzı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu konudaki bir başka görüş de Türkçe'de cömert, yiğit anlamına gelen *"Akı"* kelimesinin *"Ahî"* kelimesine dönüşmüş olabileceği yönündedir. Genel kanaat ise yorum farklılıklarına rağmen Ahiliğin temelinin ve aslının Fütüvvet teşkilatı ve ülküsüne dayandığı yönündedir. Arapça'da "Fütüvvet" kelimesi; gençlik, ergenlik çağı, delikanlılık, yiğit, gözü pek, cömert, gençlikten kaynaklanan hafifmeşreplik gibi anlamlara gelen *"Fetâ"* (çoğulu *Fityân*) kelimesinden türemiş olup; kahraman, hak ve hukuka riâyet eden yani adaletli, faziletli, güzel huylu ve feragat sahibi, malıyla ve gücüyle başkalarına yardım eden, bağışlayıcı olan ve Allah yolunda nefsini hakir tutan gibi anlamlar taşır. Bu kelime aynı zamanda,

[2] Haşim Şahin, "Selçuklular Döneminde Ahiler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat),* 1, Editör: A. Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2006, s.299.

Batı'da şövalyelik, İran'da civânmerdlik, Eski Türkler'de Alplik, Akılık ülkülerinin muâdili olarak, *"cömertlik"*, *"mürüvvet"*, *"asalet"* gibi ahlâkî faziletleri tanımlamak için de kullanılmıştır. İslâm'ın ilk asrından itibaren Fütüvvet ülküsüne sahip olan kimselere *"Fetâ"* denmiştir. Fütüvvet ülküsü, tarihî süreç içinde sadece felsefî ve ahlâkî bir takım düşünce kalıpları içinde kalmamış; İslâm toplumlarında üstlendiği görev ve fonksiyonlarla sosyal ve iktisadî müesseselere temel teşkil etmiş; sonradan tasavvufî düşünce ile de zenginleşerek geniş bir muhtevaya sahip olmuştur.[3]

İslâm'ın ilk asrından itibaren Müslümanlar arasında Fütüvvet ülküsüne bağlı teşekküller/birlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Emevî Halifesi Hişam (H.105-125/M.724-743) zamanında Irak'ta, henüz herhangi bir iktisadî birliğe dönüşmemiş fityan birlikleri mevcuttu. Bu birlikler daha çok birbirleriyle uyum içinde hareket eden gençlerin bir araya gelmeleriyle oluşmuştu. Hasan Basri gibi ilk sûfîler de bu teşekküllerle bizzat ilgilenmişler; zamanla Fütüvvet-Tasavvuf ilişkisi, Fütüvvet birliklerini adeta birer tarikata dönüştürmüştür. Fütüvvet ehli çoğunlukla *"kavlî"* (sözlü) ve *"seyfî"* (kılıçlı) olmak üzere ikiye ayrılırdı. Kavlî kol Hz. Ebû Bekr'e, seyfî kol ise Hz. Ali'ye dayandırılırdı. Fütüvvet yolu bazen de tamamıyla Hz. Ali'ye atfedilirdi. Fütüvvet geleneğinde Hz. Ali'nin ayrı bir yeri vardı.

[3] Ahilik ve Fütüvvet ilişkisi ve kökenleri için bkz. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara 1999, s. 63-64,89-93; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yay., Ankara 1989, s.1-78; Mikâil Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Çizgi Kitabevi, Konya 2023, s.25-26; Fahri Solak, *Ahilik (Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları)*, İstanbul Ticaret Odası Yay., İstanbul 2010, s.1; Franz Taeschner, "İslam Ortaçağında Fütüvvet Teşkilatı", İ.Ü. İktisat Mecmuası, c. XV (Ekim 1953-Temmuz 1954), Sayı: 1-4, s.1; Ahmet Tabakoğlu, "Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Ahilik", İktisat Tarihi – Toplu Makaleler I, Kitabevi Yay., İstanbul 2005, s.348-355 (348-366); Şahin, "Selçuklular Döneminde Ahiler", s.299-307; Ziya Kazıcı, "Ahilik", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.1, İstanbul 1988, s. 540. Fütüvvet için bkz. Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", DİA, C.13, İstanbul 1996, s.259-261; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet/Tarih", DİA, C.13, s.261-263.

Fütüvvetin tarihi içinde kavlîler daha çok esnaf ve sanatkâr, seyfîler ise silahlı fityan (delikanlılar/yiğitler) birlikleri olarak karşımıza çıkar. H.3/M.9. yüzyıldan itibaren Fütüvvet birlikleri içerisinde esnaf teşekkülleri oluşmaya başlamış; bu zümreler büyük oranda Fütüvvetin sağladığı ortak yaşayış biçimi etrafında birleşmiştir. Bu dönemde gelişen sanat ve ticaret, nüfusun büyük oranda şehirlerde toplanmasına neden olmuş; haliyle bu durum Fütüvvet anlayışının ve teşkilatının çeşitli isimler altında önce Suriye ve Irak'ta, sonrasında mahalli kültürlerin de katkısıyla İran ve Türkistan'da yayılmıştır. Kısa bir süre sonra Anadolu, Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'te esnaf ve sanatkâr birlikleri arasında kedine yer bulmuştur. Türkistan'da bunun en önemli göstergesi Ahî unvanlı kişilere çokça rastlanmasıdır. Bu durum aynı zamanda Türkistan'dan Anadolu'ya kadar olan sahada, Fütüvvet ülküsünün esnaf ve sanatkârlar arasında yaygın olduğunun da bir göstergesidir.[4] Türkler arasında Ahilik; yiğitlik, cömertlik ve diğerkâmlık (kendinden çok başkasını düşünme) gibi üç ana haslet üzerine inşa edilmiş, Türkistan coğrafyasından tevarüs eden Akılık ve Alplık geleneğinin Anadolu'da Fütüvvetle kaynaşması sonucunda büyük ve muazzam bir teşkilata dönüşmüştür.[5]

Fütüvvet anlayış ve düşüncesinin, esnaf teşekkülleri, gençler ve sûfîler arasında hızlı bir şekilde yayılmasında ve taraftar bulmasında fütüvvetnâmelerin payı büyüktü. Fütüvvetin, sonradan Ahiliğin de temel ilkelerinin ve felsefesinin ele alındığı eserlere fütüvvetnâme denilmektedir. Bilinen eski

[4] Ahmet Tabakoğlu, "Ahiliğin Türk Esnaf Ahlâkına Etkisi", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu – Bildiriler (12 Ekim 2006-Kırşehir),* Haz. M. Fatih Köksal, Kırşehir Valiliği ve Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2007, s. 413-414; Aynı yazar, "Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Ahilik", s.351-352.

[5] Fatih Köksal, "Ahilik Bilgisinin Ana Kaynakları: Fütüvvetnâmeler ile Ahi Şecerenâmeleri ve Bunların Mukayesesi", *Ahilik ve Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2023, s.293.

tarihli müstakil fütüvvetnâme, H.4/M.10. yüzyılda Ebû Abdirrahman Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî (ö.412/1021) tarafından kaleme alınan *Kitâbü'l-Fütüvve* isimli eserdir. Daha sonra Kuşeyrî'nin (ö.465/1072) *Risâle*'sinde ve İranlı bir prens olan Unsurü'l-Meâlî Keykâvus b. İskender'in (ö.475/1082-83) bir çeşit siyasetnâme niteliğindeki *ābûsnâme* adlı eserinde Fütüvvete dair bilgilere yer verilmiştir. Sülemî'nin eserinden sonra bilinen ikinci müstakil fütüvvetnâme, Hâce Abdullâh-ı Ensârî'nin (ö.481/1089) *Fütüvvetnâme*'sidir. Türkçe fütüvvetnâmelerin en eski tarihlisi ise Yahya bin Halil bin Çoban el-Burgâzî tarafından 13. yüzyılda yazıldığı düşünülen *Fütüvvetnâme*'dir. Tabii ki fütüvvetnâmelerin tamamı bunlardan ibaret değildi. Onlarca Arapça, Farsça ve Türkçe fütüvvetnâme yazılmıştır. Bu eserlerde genel olarak; Fütüvvetin esasları, kabul şartları, kısımları, silsilesi gibi hususlara yer verilmiş; Allah'tan başkasına kul olmamak, ibadetlerini yerine getirmek, iyi kalplilik, alçak gönüllülük, misafirperverlik, toplumun ve başkalarının çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutmak, işinde ve sanatında bilgili, titiz, çalışkan ve müteşebbis olmak, faydalı işler yapmak, ahde vefa göstermek, emanete riâyet etmek, yetimi korumak, yoksula yardım etmek, samimiyet, dürüstlük, cömertlik, hürmet, tevazu, merhamet, cesurluk, yiğitlik gibi Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırılan meziyet ve sıfatlar Fütüvvet ve Ahiliğin temel ilkeleri olarak sayılmıştır. Türkçe yazılmış olan Burgâzî Fütüvvetnâmesi'nde Ahilerin dünya malına rağbet etmemeleri, her bir Ahinin ancak 18 dirhem (yaklaşık 55 gr.) gümüşe eşit servetinin bulunması; hepsinin bir sanatının, bir mesleğinin olması; helâlinden kazanç temin etmeleri; yoksullara yardım etmeleri;

cömert olmaları; âlimleri sevmeleri; alçak gönüllü olmaları; namazlarını kazaya bırakmamaları; utanma duygusuna sahip olmaları; nefislerine hâkim olmaları; beylerin, zenginlerin kapısına gitmemeleri gibi hususlara yer verilmiştir.[6]

Fütüvvetnâmelerde, Fütüvvet ehli için açık ve kapalı olan kapılar, yani bu kimselerin neleri yapmaları neleri yapılmamaları gerektiği, Fütüvvet ehli olamayacak kişiler ve topluluklar, kişinin Fütüvvetten çıkartılmasına neden olan davranışlar, hirfet ehlinin (esnafın) ve onların pirlerinin uymaları gereken kurallardan da bahsedilir. Bu kurallar ve ilkeler aynı zamanda, Fütüvvetin devamı niteliğinde olan Ahilik için de geçerliydi. Fatih Köksal'ın aktardığına göre, fütüvvetnâmelerde Ahiliğe kabul edilmeyen zümreler arasında; kâfirler, münafıklar, müneccimler/büyücü medyumlar, içki içenler, zina ve livâta yapanlar, yalan yanlış şeylerle müşteriyi aldatan dellallar (reklamcılar), yalan konuşan, eksik tartan sahtekâr sanatkârlar, merhametsiz kasaplar, yürekleri taşlaşmış cerrahlar, avcılar, bozguncular ve karaborsacı vurguncular sayılmıştır. Fütüvvetnâmelerde şu davranışların da yiğidi yiğitlikten, şeyhi şeyhlikten, Ahî'yi Ahilikten çıkardığı belirtilmiştir. Bunlar da şunlardır: Şarap içmek, zina yapmak, livâta yapmak, dedikodu yapmak, gammazlık ve iftira etmek, kovuculuk edip gıybet yapmak, münafıklık etmek, kibirli olmak, merhametsiz olmak, haset etmek, affetmeyip kin tutmak, yalan söylemek, hainlik etmek, nâmahreme bakmak, ayıp aramak, cimri olmak, bühtan etmek, hırsızlık etmek, haram yemek. Yine fütüvvetnâmelerde

[6] Abdülbâki Gölpınarlı, "Burgâzî ve 'Fütüvvet-Nâmesi'", İ.Ü. İktisat Mecmuası, C. XV (Ekim 1953-Temmuz 1954), Sayı: 1-4, s.76-153; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", *DİA*, C.13, s. 264-265; Fatih Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Kültür Yay., 2. Baskı, Kırşehir 2008, s.76-85; Mustafa Aykaç, "Ahilik ve Yerel Yönetimler", İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler, Editörler: Vecdi Akyüz – Seyfettin Ünlü, c.1, İlke Yay., İstanbul 1996, s. 245-246; Fahri Solak, "Ahilik", İktisat ve Din, Hazırlayan: Mustafa Özel, İz Yay.,İstanbul 1994, s.70.

Ahilerin açık ve kapalı olması gereken halleri de zikredilmiştir. Bunlardan açık olanlar: Eli açık yani cömert olmalı; kapısı açık yani misafirperver olmalı; sofrası açık olmalı yani fakir fukaraya yemek yedirmeli, ikramda bulunmalı. Kapalı olanlar ise: Gözü kapalı olmalı yani kimseye kötü gözle bakmamalı; beli kapalı olmalı yani kimsenin ırzına, namusuna haysiyetine tasallut etmemeli; dili kapalı olmalı yani kimseye kötü söz söylememeli.[7] Fütüvvet ve Ahilik özet olarak; *"Elini Açık Tut, Kapını Açık Tut, Sofranı Açık Tut"*, "*Eline, Diline, Beline Sahip Ol*" şeklinde formüle edilerek, İslâmî ve insanî faziletlerin tümünü ifade edecek bir hayat modeli olarak sunulmuştur. Ahilik de Fütüvvet teşkilatından devraldığı mirasla, faaliyet alanı bulduğu coğrafî sahalarda Türk-İslâm tarih ve medeniyetine damgasını vurmuş; teşkilat içinde yer alan mensupları, edindikleri ilke, mefkûre ve çalışma tarzıyla, bir nevi ibadet zevkiyle topluma hizmet etmeyi kendilerine şiar edinmişlerdir.

[7] Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s. 78-80.

Abbasî Halifesi Nâsır Lidînillâh ve Fütüvvet Teşkilatı

H.6/M.12. yüzyılın sonlarına doğru Fütüvvet birlikleri çeşitli gruplara ayrılmış, düzen bozulmuş, farklı mezhebî ve tasavvufî zümreler halinde yaşamaya başlamışlardı. Bu durum haliyle farklı düşünüş, anlayış ve yaşayış tarzlarını ortaya çıkarmış; farklı şeyh ve liderlere bağlılık da Fütüvvet birlikleri arasında meşrep farklılığına sebep olmuştur. İslâm dünyasının içinde bulunduğu mevcut siyasi şartlar, Halife Nâsır Lidînillâh'ı (Hilâfeti: H.575-622/M.1180-1225) Abbasî Halifeliğine yeniden eski siyasi ve dinî nüfuz ve itibarını sağlama yolunda gayret göstermeye sevketmiş; Halife böyle bir ortamda amacını gerçekleştirmek için Fütüvvet birliklerinden yararlanma yoluna gitmiştir. Fütüvvet teşkilatını İslâm dünyası genelinde yeniden organize edip, dinî ve siyasi emeli istikametinde harekete geçirmiştir. Böylece Fütüvvet ülküsü ve teşkilatı Halife Nâsır Lidînillâh'ın çabalarıyla yeni bir mahiyet kazanmış; Halife, dinî ve siyasi nüfuzunu bütün İslâm dünyasına kabul ettirmiş; bunun da etkisiyle 46 sene gibi uzun bir süre iktidarda kalmıştır.[8]

[8] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,* s.35-36; Aynı yazar, "Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1/2016, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yay., Konya 2016, s.62-63.

Halife Nâsır Lidînillâh gençliğinde, Bağdat'ta Fütüvvet şeyhi olan Abdülcabbar el-Bağdâdî'ye (ö.H.583/M.1187) intisap etmiş, bu şeyhin elinden Fütüvvet libası giyerek bu teşkilatın içine katılmıştır. Halife olduktan sonra da Fütüvvet şeyhliğini üzerine almış, bütün Fütüvvet birliklerini kendi şahsına bağlamış, kendisine bağlanmayanları ve kendisinden Fütüvvet libası olan şalvar giyip, şed (kuşak) kuşanmayanları meşru saymamıştır. Halife Nâsır, devrin bütün devlet adamlarına elçiler göndererek kendisinden Fütüvvet libası giymelerini ve Fütüvvet şarabı (Ka'su'l-Futuvva) içmelerini istemiştir. Harzemşahlar hariç, dönemin pek çok hükümdar ve devlet adamı Halife'nin bu isteğine uymuş ve ondan Fütüvvet libası giymişler, ülkelerinde de Fütüvveti yaymaya çalışmışlardır.[9]

Halife Nâsır, Fütüvveti yaymak ve siyasi otoritesini güçlendirmek için pek çok mutasavvıf ve âlimi himayesine ve hizmetine almış, onlardan yararlanmıştır. Halife'nin desteğini aldığı kimseler arasında Şihâbüddin Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî, Evhadüddin Hamid el-Kirmânî, Ebu Cafer Muhammed el-Berzâî, Şeyh Abdülmuğis, Şeyh el-Latif el-Bağdâdî ve Şeyh İbnül'l-Mimâr el-Bağdâdî (ö.642/1244-45) gibi birçok âlim ve şeyh bulunuyordu. Bunların içinden Şihâbüddin es-Sühreverdî, "şeyhü'ş-şuyûh" (şeyhlerin lideri) makamındaydı. Halife Nâsır Fütüvvet teşkilatının başına geçtikten sonra en yakın müşaviri olan Şeyh Şihâbüddin es-Sühreverdî'ye (ö.1235) bir fütüvvetnâme yazdırmış; *Risâletü'l-Fütüvve* adındaki bu eserde teşkilat mensuplarının uymaları gereken adap ve erkân belirlenmiş, yapılacak tören ve merasimler açıklanmıştır.[10] Halife Nâsır'ın verdiği talimatla fütüvvetnâme yazan bir başka âlim ve mutasavvıf da İbnü'l-Mimâr el-Bağdâdî'dir. O da, 1207 tarihinde *Kitâbu'l-F*ütüvve isimli eseri yazmıştır. İbnü'l-Mi'mâr

[9] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,* s.37.

[10] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,* s.37-39.

bu eserinde Halife Nâsır'ın fütüvvet anlayışının esaslarını belirlemiş ve fütüvvet konusunda onun en büyük yardımcı ve destekçisi olmuştur. İbnü'l-Mimar'a göre, fütüvvetin kökeni tamamen İslâm inancı ile bağlantılıydı ve *"Allah Teâlâ, şüphesiz adaleti, iyiliği, akraba ve yakınlara bakmayı emreder, hayâsızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasaklar. Tutasınız diye öğüt verir."* (Nahl, 16/90) âyeti, fütüvvet ehlinin temel düsturuydu.[11]

Nâsır Lidînillâh halifelik makamında iken İslâm dünyası için büyük tehlike arzeden Batınî faaliyetlere karşı Sünnî-Mutedil Şiî ittifakını sağlamış, bunu yaparken de Fütüvvet birliklerinden de faydalanmıştır. Nureddin Zengî (H.521-569/M.1118-1174) ve Selahaddin Eyyûbî (H.532-589/M.1138-1193) gibi emirlerin de gayretleriyle seyfî (askerî) Fütüvvet birlikleri bu dönemde büyük gelişme göstermiştir. Abbasî Halifesi Nâsır'ın halefleri olan Zâhir Biemrillâh (1225-1226), Müstansır Billâh (1226-1242) ve Müsta'sım Billâh (1242-1258) da onun siyasetini devam ettirmişler ve kendilerini Fütüvvet teşkilatının başı görmüşlerdir. Ancak Nâsır kadar başarılı olamamışlardır. Moğol Hanı Hülâgu'nun (ö.663/1265) Abbasî Halifeliği'ne 1258 yılında son vermesinden sonra Mısır Memlükler Devleti'ne sığınan Abbasî şehzadesi Hâkim Biemrillah, daha önce Fütüvvet libası giymiş olan Memlük Sultanı Baybars'a (658-676/1260-1277) yeniden Fütüvvet libası giydirmiş; onlar da kendisini halife olarak tanımıştır. Böylece Fütüvvet geleneği Memlük Sultanı Baybars'la birlikte Mısır esnaf teşekkülleri arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Halife Nâsır Lidînillâh'ın vefatından sonra Fütüvvet ülküsü ve teşkilatı bu kez Anadolu'da Ahilik, Kuzey Afrika'da da Murabıtlar üzerinden yeni bir şekil alarak hayatiyetini sürdürmüştür.[12]

[11] Haşim Şahin, "Selçuklular Döneminde Ahiler", s.300; Köksal, "Ahilik Bilgisinin Ana Kaynakları: Fütüvvetnâmeler", s.295.

[12] Bayram, "Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", s.66-67; Tabakoğlu, "Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Ahilik", s. 352.

Ahî Evran Nasırüddin Mahmud ve Anadolu Ahiliğinin Ortaya Çıkışı

13. yüzyılda Orta Asya'da, Ortadoğu'da ve İslâm dünyasının pek çok yerinde büyük tahribat yapan, pek çok insanın ölümüne, şehirlerin, kasabaların ve köylerin yakılıp, yıkılıp, harap olmasına neden olan Moğol istilasından ve zulmünden kaçan pek çok kimse, İran, Azerbaycan ve Türkistan coğrafyasından Batı'ya, Anadolu'ya ve Ortadoğu'ya göç ettiler. Göç eden kalabalık kitleler arasında esnaf, sanatkâr, şehirli, köylü, âlim, şeyh ve derviş kökenli kimseler de vardı. Anadolu Ahî teşkilatının kurucusu kabul edilen Şeyh Nasırüddin Ebü'l-Hakâyık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (H.567-660/M.1171-1261) de bu göç kervanına katılan kimselerdendi. Türkmen asıllı olan ve sonradan Ahî Evran/Evren lakabıyla şöhret bulan Nasırüddin Mahmud, 1171 yılında Azerbaycan'ın Hoy şehrinde doğdu. Azerbaycan, Horasan ve Maveraünnehir'de eğitim gördü ve 1204 yılında veya birkaç sene öncesinde Bağdat'a geldi. Burada, ömrünün sonuna kadar kendisine bağlılığı devam edecek olan Türkmen asıllı Şeyh Evhadüddin el-Kirmânî ile tanıştı ve ona intisap etti. Şeyhinin tavassutu ile Abbasî Halifesi Nâsır Lidînillâh'ın kurduğu Fütüvvet teşkilatına girdi. Çok yönlü

bir ilim ve fikir adamı olan Ahî Evran Nasırüddin Mahmud, özellikle Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh gibi dinî ilimlerle Felsefe ve Tıp sahasında eserler vermiştir. İbn Sina, Sühreverdî-i Maktul ve Râzî'nin eserlerini çok iyi okumuş ve bu bilginlerin eserlerinden Farsça'ya çeviriler yapmıştır.[13] Ahî Evran'ın Mikâil Bayram'ın tespitlerine göre yirmi kadar eseri yazma olarak günümüze ulaşmıştır. Farsça olan bir kısım eserleri de yanlışlıkla dönemin önemli bazı şahsiyetlerine atfedilmiştir.[14]

Abbasî Halifesi Nâsır Lidînillâh Fütüvvet birliklerini yeniden teşkilatlandırırken, müslüman hükümdarlara elçiler ve fermanlar gönderip kendilerini bu teşkilata girmeye davet etmiştir. Bu çerçevede Anadolu Selçuklu Devleti ile de temasa geçilmiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev (I. Saltanatı: H.588-593/M.1192-1196; II. Saltanatı: H.601-607/M.1205-1211) ikinci defa tahta geçtiğinde hocası Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak'ı (ö. H.618/M.1221[?]), cülusunu Abbasî Halifesi'ne bildirmek üzere Bağdat'a göndermiştir. Şeyh Mecdüddin bu diplomatik vazifesi sırasında o yıl (H.601/M.1205) Bağdat üzerinden Hacca da gitmiş, dönüşte Bağdat üzerinden Anadolu'ya dönerken, Halife'nin de talimatıyla Şeyh Muhyiddin ibn Arabî (ö.1240), Şeyh Evhadüddin el-Kirmânî (ö.1238), Şeyh Nasiruddin Mahmud el-Hoyî (Ahî Evran/Evren) (ö.1262), Şeyh Ebû Cafer Muhammed el-Berzâî (ö.?) ve Muhaddis Ebu'l-Hasan Ali el-İskenderanî (ö.?) gibi birçok âlim ve mutasavvıfı beraberinde getirmiştir. Bu vesileyle Fütüvvet ülküsü ve teşkilatı Anadolu'ya taşınmıştır. Bu heyet içinde yer alan Şeyh Evhadüddin el-Kirmânî Anadolu'da kaldığı süre içinde Fütüvvet teşkilatına mensup şeyhlerin lideri (Şeyhü'ş-Şuyûhi'r-Rum) olarak kabul

[13] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,* s.41-42, 94-95; Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, s.3-8; Haşim Şahin, *Ahiler*, Erdem Yay., İstanbul 2024, s.20-21.

[14] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,* s.80-86; Köksal,*Ahi Evran ve Ahilik,* s.20-25.

görmüş; kendisi ve halifeleri için Anadolu'nun pek çok yerinde yaptırılan tekke ve zâviyelerde, Fütüvvet teşkilatı mensubu şeyh ve dervişlerle irşat faaliyetinde bulunmuştur. Şeyh Evhadüddin'in Anadolu'daki en büyük yardımcısı, damadı da olan Ahî Evran'dı. Ahî Evran ve Şeyh Evhadüddin Anadolu'da ilk olarak o dönemin gelişmiş sanat ve ticaret merkezlerinden biri olan Kayseri'ye yerleştiler. Kendisi de bir debbağ (derici) olan Ahî Evran burada bir debbağ atölyesi kurmuş; zamanla bu atölyenin büyümesi, yenilerinin açılması, işçi ve ustaların çoğalması sonucunda burası Debbağlar mahallesi adıyla bir mahalleye ve sanayi sitesine dönüşmüştür. Ahî Evran burada bütün sanatkârların lideri olarak hizmet vermiştir. Bu nedenle tarih boyunca Ahî Evran, debbağların piri ve 32 çeşit sanatkâr zümresinin şeyhi/lideri kabul edilmiştir. Buraya ayrıca, teşkilat mensuplarının dinî ve fikrî gelişimi ve ihtiyaçlarının karşılanması için bir mescit ve zâviye inşa edilmiştir. Böylece Ahî Evran, Şeyh Evhadüddin ile birlikte Anadolu'da Ahî teşkilatının temellerini ilk olarak Kayseri'de atmıştır. Ahî Evran'ın Kayseri'de iken kadılık görevinde de bulunduğu rivayet edilir. Onun Kayseri'de kurduğu debbağ atölyeleri Moğolların 1243'te şehri işgali sırasında yerle bir edilmiş ve buradan herhangi bir iz bırakılmamıştır.[15]

Anadolu Selçuklu Sultanları ile Abbasî Halifeliği arasında dostane ilişkiler kurulduğunu, karşılıklı olarak elçilerin gidip geldiğine yukarı da değinilmişti. Nitekim Anadolu Selçuklu sultanları I. İzzeddin Keykavus (H.608-634/M.1211-1220) ve I. Alâeddin Keykubad (H.616-634/M.1220-1237) tahta geçişlerinde Halife'ye elçiler göndererek ona cülus larını

[15] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,* s.95-97; Mikâil Bayram, "Türkiye Selçukluları Döneminde Ünlü Bir Filozof Hâce Nasirü'd-din Mahmud El-Hoyî (Ahi Evren/Nasıreddin Hoca) ve Mevlânâ Celâlü'd-din-i Rûmî", *Halil İnalcık Armağanı-II, Tarih Araştırmaları*, Doğu Batı Yay., Ankara 2011, s.13-14; Aykaç, "Ahilik ve Yerel Yönetimler", s. 250-251.

bildirmişler ve hediyeler yollamışlardır. Abbasî Halifesi Nâsır Lidînillâh da birçok defa elçilerle Anadolu Selçuklu sultanlarına Fütüvvet libası/üniforması olan şalvar ve şed göndermiştir. Nitekim bu elçilerden biri de Halife Nâsır Lidînillâh tarafından I. Alâeddin Keykubad'a Fütüvvet libası giydirmek üzere gönderilen Şeyhü'l-Meşâyıh Şeyh Şihâbeddin es-Sühreverdî'dir. Elçi Şeyh Sühreverdî Anadolu'ya gelişinde, Fütüvvet erbabının da katılımıyla Malatya'da karşılanmış, devletin başşehri Konya'ya gelişinde de kendisi için büyük bir merasim düzenlemiştir. Şeyh Sühreverdî'nin Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin'e elçi olarak gelişi ve Sultan'ın Fütüvvet libası giymesi ve şed kuşanması, bu teşkilatının Anadolu'da yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Fütüvvet teşkilatının Abbasî merkezindeki şeyhü'ş-şuyûhu olan Şihâbeddin es-Sühreverdî 1234 yılında ölünce, Şeyh Evhadüddin el-Kirmânî Anadolu'dan Bağdat'a çağırılmış ve bu makama tayin edilmiştir. Şeyh Evhadüddin de 1238'de ölünceye kadar bu görevi yürütmüştür. Şeyh Evhadüddin Anadolu'dan ayrılınca onun görevi talebesi Zeynüddin Sadaka (ö. H.660/M.1262) üstlenmiştir. Sultan I. Alâeddin tahta geçtikten kısa bir süre sonra Ahiler lehine bir takım tasarrufta bulunmuştur. Ahî teşkilatının Anadolu'daki kurucusu Ahî Evran Nasırüddin Mahmud da muhtemelen Sultan I. Alâeddin'in isteği ile H.625/M.1227-1228 yılında Kayseri'den Konya'ya gelip yerleşmiştir. Ahî Evran Konya'da bir taraftan sanatını icra ederken, diğer taraftan *Hânikâh-ı Sultânî/ Hânikâh-ı Lâlâ* denilen *Gulamhâne*'ye (Saray Mektebine) lâlâ; *Hânikâh-ı Ziyâ*'ya da şeyh tayin edilmiş; buralarda çok değerli öğrencilere dersler vermiştir. Bu dönemde Ahilik, Sultan I. Alâeddin'in destek ve himayesiyle İslâmî-Tasavvufî düşünceye ve Fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zâviyelerde şeyh-mürid, iktisadî ve ticari hayatta da esnaf ve sanatkârlar arasında, teşkilatın esasları çerçevesinde usta, kalfa ve çırak ilişkisi şeklinde Anadolu'nun pek çok yerinde, şehirlerde, kasabalarda

ve köylerde faaliyet alanı bulmuş ve gelişme göstermiştir. Bu hareketin bu kadar hızlı gelişmesinde hiç şüphesiz Ahî Evran'ın payı büyüktü. Bu dönemde dikkati çeken bir başka husus bazı Ahilerin yönetici sınıf içinde yer almalarıydı. Nitekim daha önce Sultan I. Alâeddin'in haslarından olan Harput kalesinin fethi sırasında burçlara sancağı diken Ahî Seyfeddin Tuğrul, daha sonra Kırşehir Emirliği yapmıştır. Aşağıda da bahsedileceği üzere Ahî Evran Kırşehir'e göçtüğünde ona kucak açmış; Ahî Evran da *Menâhic-i Seyfî* adlı eserini ona sunmuştur. Yine Ahî Evran Denizli'ye gittiğinde (1245) Uc Emiri olan Gazi Mehmed Bey de bir Ahî'ydi.[16]

Ahilerin en büyük hamisi olan Sultan I. Alâeddin Keykubad, oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev (H.634-643/M.1237-1246) ve taraftarları tarafından 1237 yılında düzenlenen bir suikast sonucunda öldürüldü. Yeni sultan ve veziri Sadedin Köpek'in Ahilere ve Türkmenlere karşı sert politika takip etmesi, bu kesimin yönetime karşı muhalif cephede yer almalarına neden oldu. Bu arada II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e karşı bir suikast tertip edildiğinin ortaya çıkması üzerine 1240'ta, Vezir Sâdeddin Köpek bu suikastın tertipçisi olduğu gerekçesiyle öldürüldü. Ahiler ve Türkmenler de iktidara karşı oldukları için cezalandırıldı. Bu hengâmede Ahî Evran ve pek çok Ahî ileri geleni tutuklandı. Bu olaylar Ahilerin ve Türkmenlerin devlete karşı ayaklanmalarına, Babaîler İsyanı olarak bilinen isyanın çıkmasına neden oldu (1240). Bu sırada Baycu komutasındaki Moğol ordusu Anadolu'ya girdi ve 1243'te II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ordusu ile Kösedağı mevkiinde karşı karşıya geldi. Anadolu Selçuklu ordusunun bu savaşta yenilmesi sonucunda Moğol ordusu Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemeye başladı.

[16] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, s.41-44,98; Mehmet Ali Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara – XIII-XIV-XV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler*, Kömen Yay., Konya 2011, s.18-20; Seyfettin Erşahin, "Ankara Ahiler İktidarı Meselesi (Yüzyıllık Tartışmaya Katkı)", İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 3/2022, s.867-868.

Moğol ordusu Kayseri'de karşılarında Ahileri buldu; şehir 15 gün Ahiler tarafından müdafaa edildi. Sonunda Moğollar şehre girdi, aralarında Ahilerinde olduğu pek çok kişi katledildi, evleri ve iş yerleri yakılıp, yıkılıp yağma edildi. Bu sırada çok sayıda Ahî ve Bâcı esir edilip götürüldü. Esir edilenler arasında Ahî Evran'ı hanımı Fatma Bâcı da vardı. Bu olaydan sonra merkezi Kayseri olan Ahiler ve Bâcılar teşkilatı dağıldı. Takibe uğrayan Ahilerin ve Türkmenlerin büyük çoğunluğu, Ankara bölgesi de dahil olmak üzere Uc bölgelere göçtüler. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra (642/1246) Celâleddin Karatay, II. Gıyâseddin'in üç oğlunun (II. İzzeddin Keykavus, IV. Kılıçarslan ve II. Alâeddin Keykubad) birlikte saltanat sürmelerini sağlamak için saltanat nâibi oldu (1246-1249) ve bu görevi II. İzzeddin Keykavus'un kardeşleri ile ortak saltanat dönemine kadar yürüttü. Celâleddin Karatay saltanat nâibi olunca daha önce tutuklanan Ahî ve Türkmen liderlerini serbest bıraktı. Sultan II. İzzeddin Keykavus (1246-1249 müstakil, 1249-1262 müşterek saltanat) iktidara geldiğinde, daha önce Denizli'ye giden Ahî Evran'ı (burada yaklaşık bir sene kalmış) Konya'ya davet etti ve davetini iletmek üzere Sadreddin Konevî'yi gönderdi. Konevî ile beraber Konya'ya dönen Ahî Evran kısa bir süre sonra II. İzzeddin Keykavus tarafından atabeg (lâlâ) olarak atandı. Böylece Ahî Evran, Anadolu Selçuklu Sultanı'nın hizmetine girdi. *Letâif-i Hikmet* isimli eserini de II. İzzeddin Keykavus'a sundu. Ahî Evran Denizli'den döndükten kısa bir süre sonra 645/1247 yılında Mevlânâ'nın hocası Şems-i Tebrizî Konya'da adlî infaz sonucu öldürüldü. Olaya müdahil oldukları gerekçesiyle Ahî Evran, Adliye Nâzırı Nusreddin Ahmed ve Ahî Bedreddin Gevhertaş'ın da aralarında olduğu bazı kişiler görevlerinden azledildiler. Bu olay sonrasında Ahî Evran ve Mevlânâ Celâleddin Rumî'nın oğlu Alâeddin Çelebi, Konya'dan Kırşehir'e gidip yerleştiler. Bu yer değişikliğinin nedeni, Mevlânâ Celâleddin ve çevresindekilerle Ahiler

arasında ortaya çıkan gerginliğin had safhaya ulaşması, şehirde ortamın gerginleşmesi ve Moğol yöneticilerin olaya müdahil olup bu kimselere zarar verebileceği endişesi gösterilmektedir.[17]

Kırşehir'de, yukarıda da kendisinin Ahî olduğu belirtilen Emir Seyfeddin Tuğrul tarafından himaye edilen Ahî Evran, burada Anadolu Ahiliğini yeniden ayağa kaldırıp, teşkilatlandırdı. Kırşehir'de kurulan teşkilat daha önce Kayseri'de kurulmuş olan teşkilata göre daha sistemliydi. Ahiliğin yönetim merkezi artık bundan sonra Kırşehir, kurucu piri de Ahî Evran kabul edildi. Ahî Evran ömrünün nerdeyse son 14 yılını Kırşehir'de geçirdi. Burada, *Tabsıra, Menâhic-i Seyfî, Met*âilü'l-*Îmân* gibi eserlerini kaleme aldı. Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus ile kardeşi IV. Rükneddin Kılıçarslan (M.1249-1254, M.1257-1266) arasındaki taht mücadelesi, Moğolların desteği ile Kılıçarslan'ın lehine sonuçlandı. IV. Rükneddin Kılıçarslan 1260'da iktidarı ele geçirince Ahî ve Türkmenlerin desteklediği II. İzzeddin Anadolu'yu terk etmek zorunda kaldı. Yeni Sultan kendisine bağlı ümerayı belirli makamlara getirdi. Bazı illere ve uc bölgelere tayinler yapıldı. Bu sırada Kırşehir Emirliğine de Moğol asıllı Nureddin Caca tayin edildi. IV. Rükneddin Kılıçarslan zamanında, Moğolların emrinde Pervane Süleyman, Sahib Ata Fahruddin Ali ve Vezir Tâcuddin Mu'tez üçlüsü ülkeyi yönetiyordu. Çıkarılan bir fermanla, bütün ülkede, Ahilerin elinde bulunan iş yerleri, medrese ve zâviyeler ellerinden alındı. Konya'dakiler Mevlânâ'ya ve ona yakın kimselere verildi. Yeni tayinlere ve uygulamalara tepki gösteren Ankara, Aksaray, Çankırı, Denizli, Karaman, Kastamonu, Kırşehir gibi şehirlerle, Uc bölgelerdeki Türkmen ve Ahiler, merkezi ve yerel yöneticilere karşı isyan ettiler. Bu isyanların en şiddetlisi Kırşehir'de oldu. Ahî Evran ve çevresindekiler Nureddin

[17] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,* s. 98-103; Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik,* s.8-14; Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s.18-21; Erşahin, "Ankara Ahiler İktidarı Meselesi, s.867-868.

Caca'yı şehre sokmadılar. Bunun üzerine şehre asker sevk edilip, şehir muhasara edildi. Şehir ele geçirilince Ahî Evran ve Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi'nin de aralarında olduğu pek çok kişi kılıçtan geçirilip öldürüldü. Mikâil Bayram, Şeyh Ahî Evran Nasırüddin Mahmud'un ölüm tarihinin 1 Nisan 1261 ve yaşının da 90 küsur olduğunu belirtir. Ahî Evran'ın cenazesi Kırşehir'de defnedildi, buraya daha sonra Fatih Sultan Mehmed zamanında, Ahî Evran adına türbe, tekke ve cami yaptırıldı. Nureddin Caca'nın katliamı sırasında öldürülen Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi'nin cenazesi de Konya'ya götürüldü.[18]

Ahî Evran'ın hanımı, yukarıda da bahsedildiği üzere Evhadüddin el-Kirmânî'nin kızı Fatma Hatun / Bâcı idi. O, Aşıkpaşazâde'nin tarihinde Anadolu'daki zümreler arasında adı zikredilen, Ahilerle bir arada faaliyet gösteren *Bâcıyân-ı Rum* (Anadolu Bacıları) diye bilinen Türkmen kadınlara mahsus olan teşkilatın kurucusu ve ilk lideridir. Moğollar Kayseri'yi ele geçirdiklerinde şehirde büyük bir katliam yapmışlar, pek çok erkek ve kadın bu işgal sırasında öldürülmüş ya da esir edilmiştir. Kayseri'nin Moğollar tarafından işgali sırasında esir düşenler arasında Fatma Bâcı da bulunmaktaydı (1243). Ahî Evran Kayseri'nin Moğol işgali sırasında şehirde bulunmamaktaydı. O, 1240'ta meydana gelen Sâdeddin Köpek olayı ile II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölüm tarihi olan 1246 yılı arasındaki beş yıllık dönemde Konya'da tutuklu bulunuyordu. Bu yüzden Moğolların Kayseri'ye girdikleri tarihte şehirde olmadığı için bu katliamdan kurtulmuştu. Bu arada Fatma Bâcı, kocası hapisteyken Moğollarla mücadele etmiş ve Ahî zümrelerini bir araya getirmeye çalışmıştır. Fatma Bâcı'nın Moğollar nezdindeki esir hayatı IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın 1260'da Moğolların

[18] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,* s. 99-101,111-118,127-129; aynı yazar, "Türkiye Selçukluları Döneminde Ünlü Bir Filozof Hâce Nasirü'd-din Mahmud El-Hoyî",s.20-23; Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik,* s.14-19; Tabakoğlu, "Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Ahilik", s. 352-353; Aykaç, "Ahilik ve Yerel Yönetimler", s.251-252.

desteği ile tek başına Konya'da tahta oturmasından birkaç sene önceye kadar sürmüştür. Esaretten kurtulduktan yaklaşık iki sene sonra da kocası Ahî Evran, yukarıda da bahsedildiği üzere Kırşehir'de Moğol asıllı vali Nureddin Caca tarafından öldürülmüştür. Fatma Bâcı'nın Ahî Evran'ın ölümünden sonra iki evlilik yaptığı, önce Ereğli'de, daha sonra da Hacı Bektaş-ı Velî'nin sağlığında Sulucakaraöyük'e (Hacıbektaş) gelip yerleştiği, Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra onun mezarının üzerine türbe yaptırdığı yönünde görüşler vardır. Tarihî şahsiyet olarak 13. asrın ikinci ve üçüncü çeyreğinde Kayseri ve Kırşehir'de yaşamış olan Anadolu'daki kadın erenlerden Ahî Evran'ın hanımı Fatma Bâcı, 1271'den sonraki bir tarihte Kırşehir'de vefat etmiştir. Ankara'nın Polatlı ilçesine bağlı Bacı köyündeki Fatma Bâcı'nın, Ahî Evran'ın hanımı olan Fatma Bâcı ile aynı kişi olmadığı düşünülmektedir.[19]

[19] Mikâil Bayram, "Bacı Teşkilâtının Bilinen İlk Lideri Fatma Bacı ve Ahiler", *Konya Kitabı XIX, Türkiye Selçukluları ve Konya – Sosyal ve İktisadi Hayat,* C. II, Konya Ticaret Odası Yay., Konya 2023, s.293-312.

Ahî Evran Nasırüddin Mahmud'dan Sonra Anadolu'da Ahilik

Ahî Evran Nasırüddin Mahmud tarafından Kayseri, Konya, Kırşehir gibi şehirlerde teşkilatlanan Ahilerin faaliyetleri sadece adı geçen bu şehirlerle sınırlı kalmamıştır. Selçuklu topraklarında Ahî Evran ile aynı dönemde yaşayan ve Ahî unvanı taşıyan pek çok kişi bulunmaktaydı. Yukarıda da bahsedildiği üzere Ahî Evran sağ iken, Mevlânâ ve çevresiyle ilişikleri iyi değildi. Ahî Evran'ın ölümünden sonra Ahilerden bir kısmı Mevlevî çevrelerle yakın ilişki kurarken, bazıları da Mevlânâ'ya ve Mevlevîlere karşı kin ve düşmanlık beslemişlerdir. Hanikâh-ı Ziyâ'nın Ahilerden alınıp Mevlevîlere verilmesi sırasında ayaklanan Ahiler arasında Ahî Çoban, Ahî Kayser ve Ahî Muhammed-i Sebzvârî'nin de adı geçmekte, ancak bunlardan Ahî Kayser ve Ahî Çoban, Sultan Veled'in bir manzumesinde Mevlânâ'nın muhibbi ve dostu olarak methedilmektedir. Konya'nın önde gelen Ahilerden Ahî Bedreddin de Mevlânâ'ya yakınlığı bilinen kimselerdendi. O yıllarda Konya'da iki Ahî reisi bulunmaktaydı. Bunlardan biri Ahî Ahmed, diğeri de Ahî Ahmed Şah idi. Ahî Ahmed'in Mevlânâ ile arası iyi değildi. Anlaşmazlığın nedeni ise semâ

ayinlerine karşı çıkmasıydı. Ahî Ahmed Şah'ın durumu Ahî Ahmed'den çok farklıydı. Zira O, 1277 yılında meydana gelen ve Cimri Olayı olarak bilinen Selçuklu şehzadesi Alâeddin Siyavuş'un Karamanoğlu Mehmed Bey ile birlikte Konya'yı kuşattıkları isyan sırasında, yanındaki Ahilerle birlikte şehri savunmuş; 1291 yılında da İlhanlı hükümdarı Geyhatu'yu Konya'yı yağmalama kararından vazgeçirmişti. Konya'daki Ahî reislerinin en güçlüsü hiç şüphesiz Ahî Ahmed Şah idi. O, 1298 yılında öldürüldüğünde halk ve idare arasında o kadar derin bir üzüntü olmuş ki şehirde dükkânlar yedi gün süreyle kapatılmış, Anadolu Selçuklularının yeni sultanı Alâeddin Keykubâd b. Feramurz, onun intikamının alınmasına izin vermiş ve birkaç ay sonra da katiller yakalanıp öldürülmüştür. Bu dönemde yaşayan önde gelen Ahilerden birisi de Selçuklu Sarayı çevresiyle yakın ilişki içerisinde olan Ahî Mahmud'du. Dönemin önde gelen Ahilerinden bir diğeri de Sultan Veled'in yakın dostu Bayburtlu Ahî Emir Ahmed'di. Ahî Emir Ahmed, Bayburd'un Ahî reislerinden olup, zenginliği, hayırseverliği, gün görmüşlüğü ve büyüklerin sohbetine erişmişliğiyle tanınırdı. Elbette bu dönemde yaşayan Ahiler sadece bunlarla sınırlı değildi. Ahî Muhammed Divâne, Ahî Muzafferüddin, Akşehirli Ahî Musa, Ahî Muhammed Bey, Ahî Sıddık ve onun oğlu Ahî Mustafa bu isimlerden bazılarıydı. Kaynaklarda bu dönemde Aksaray civarında yaşayan bir başka Ahî Ahmed'den söz edilmektedir. O, Moğolların bölgedeki valisi İrencin Noyan'ın saldırısı sırasında Aksaray'ı ağabeyi Ali Melik ile birlikte savunmuş, fakat sonunda yenilmiş, şehrin diğer ileri gelenleriyle birlikte 1304 yılında katledilmiştir.[20] Sonraki yıllarda İbn Battûta'nın haber verdiği bilgilerle Anadolu'daki Ahiler hakkında bilgi sahibi oluyoruz. O dönemin Ahileri

[20] Şahin, "Selçuklular Döneminde Ahiler", s.303-305.

arasında; Konya'da İbn Kalemşah, Sivas'ta Ahî Bıçakçı Ahmed ve Ahî Çelebi, Aksaray'da Ahî Şerif Hüseyin, Kayseri'de Ahî Ali, Erzincan'da Ahî Eyne (Ayna) Bey, Kadı Burhaneddin Devleti'nde Ahî İsa, Ahî Nevruz, Ahî Nasıreddin, Ahî Adilşah, Ahî Muhammed ve Ahî Nureddin, Osmanlı Beyliği'nde Ahî Hasan ve Ahî Şemseddin, Çobanoğulları Beyliği'nde Ahî Şah Melik ve Candaroğulları Beyliği'nde de Ahî Şorva'nın isimlerini burada zikredebiliriz.[21] Aşağıda ayrıntılı olarak bahsedilecek olan Ankara Ahilerinin liderlerinden Ahî Şerafeddin'in babası Ahî Hüsâmeddin ve dedesi Şemseddin Ahî Yusuf da Moğol baskısı sonucunda Ankara'ya göçenlerdendi. 1295 yılında, 62 yaşında vefat eden Ahî Hüsâmeddin'in Ahî Evran'ın rahle-i tedrisinden geçen talebelerden olduğu rivayet edilir. Ankara'da önde gelen Ahilerden biri de Mevlânâ'nın çağdaşı olan Ahî Mecdüddin Ankaravî'dir.[22]

Konya, Kırşehir, Kayseri gibi şehirlerde Ahilere yapılan fikrî, siyasi ve ekonomik baskı ve şiddet, Erzurum, Sivas, Tokat, Aksaray, Niğde, Denizli gibi Anadolu'nun diğer şehirlerinde de yaşanmış; Ahî ve Türkmen ileri gelenleri Uc bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardı. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin kayınpederi Edebalı, Geyikli Baba, Abdal Musa bu göçler sırasında Uc bölgesine göçen Ahilerdendi. Moğol baskısının artması ve siyasi düzenin bozulması haliyle Ahileri birbirine yaklaştırmış, birlik ve teşkilat anlayışlarını daha da güçlendirmiştir. Yeni dönemde her Ahî birliği kendisine ait loncalarda faaliyet göstermeye, misafir ağırlamaya, yolculara ve kimsesizlere hizmet etmeye başlamışlar, gerektiğinde sadece sûfiyane bir hayat sürmeyi

[21] Şahin, "Selçuklular Döneminde Ahiler", s.306-307; Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s.32-33.

[22] Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s.21. Mehmet Ali Hacıgökmen,"Selçuklular Zamanında Ankara Ahileri Hakkında Bir Araştırma", *I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler,* C.I, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 2001, s.378-381.

tercih etmişler, bulundukları bölgeye ve konuma göre, bazen siyasi idarenin en üst noktalarında görevler üstlenmişlerdir.[23]

Ahiler, Anadolu Selçuklu idaresinin fiilen sona ermesinden sonra Anadolu'da kurulan irili ufaklı beyliklerin topraklarında yoğun bir şekilde teşkilatlanmışlardır. Bu dönem Ahilerini yalnız bir meslek teşekkülü, bir sivil toplum kuruluşu ya da bir sosyal yardım müessesi olarak görmemek gerekir. Zira Anadolu'da Selçuklu ve İlhanlı hâkimiyetinin ortadan kalkmasıyla merkezi siyasi otorite parçalanmış, yönetim boşluğu ortaya çıkmış, ortaya çıkan yeni konjonktürde pek çok yerde yönetim Ahilerin eline geçmiştir. Ankara bunun bir örneğidir. Bazı beyliklerde de bulundukları yerin yönetiminde önemli ölçüde söz sahibi olmuşlar, yönetime katkı sağlamışlardır. Bunun tipik bir örneğini Osmanlı Beyliği'nde de görmekteyiz. Ahilik, Beylikler döneminde Anadolu'da belli ölçüde siyasi bir nitelik kazanmıştır. Döneme ait günümüze ulaşan bazı vakfiyelerde, özellikle bunların şahitler kısmında yer alan Ahî unvanlı kişilerin varlığı, 14. ve 15. yüzyıllarda Ahiliğin şehirlerden köylere kadar nüfuz ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. 13. yüzyılın başlarında, Anadolu'da ilk ortaya çıktığı sıralarda büyük ölçüde tasavvufî düşüncenin etkisini taşıyan Ahilik, bu dönemde iyice teşkilatlanmış bir esnaf zümresi mahiyetini almakla birlikte, tasavvufî özelliği de devam etmekteydi.[24]

13. yüzyılda Moğol istilasından kaçan çok sayıda sanatkâr ve küçük meslek erbabı Ankara'ya sığınmış ve Ahî teşkilatının

[23] Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu,* s. 127-140; Şahin, "Selçuklular Döneminde Ahiler", s.306.

[24] Ahmet Yaşar Ocak, "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Tasavvufî Düşünce", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat),* 1, Editör: A. Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s.439.

etrafında toplanmıştır. Bu dönemde yönetimi ellerinde tutan Ahilerin şehrin sosyoekonomik hayatında önemli rol oynadıkları bilinmektedir.[25] 13. yüzyıl ortalarından itibaren Ankara ve çevresinde ilim, kültür ve sanat faaliyetleri de gelişme göstermeye başlamıştır. Bölgede Ahî teşkilatına mensup bir kısım ilim ve fikir adamları medrese, zâviye ve mescit gibi bir takım müesseseler kurarak, ilim, din ve kültür alanlarında hizmet sunmuşlar; bir kısmı da bizzat kaleme aldıkları eserleriyle topluma ışık tutmuşlardır. 1186-1203 tarihleri arasında Ankaralı Bedî-i Enguriyeî, Muhyevî-i Enguriyeî, Mahmud-ı Enguriyeî adlı şairler Melik Muhyiddin Mesud'a şiirler yazmışlardır. Zekeriyya b. Muhammed Kazvinî'ye (ö.682/1283) ait olan *Asârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd* isimli eser 670/1271 tarihinde Ankara'da istinsah edilmiştir. Abdülhamid b. Abdurrahman el-Engurî tarafından, 757/1356 tarihinde *Silk-i Cevâhir* adında, 550 beyitten oluşan Arapça-Farsça manzum bir lügat, muhtemelen Ankara'da telif edilmiştir.[26] Pir Muhammed bin Yusuf el-Ankaravî (Karapirî, Rumî, ö.1462?), Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'nin Cevherî'nin *e-Sıâ*'ından derlediği *Muhtârü's-Sıhâh* adlı eseri tercüme etmiş ve bu tercümeye *Mültekatü's-Sıhâh* adını vermiştir. Pir Muhammed, eserini talebelerinin yoğun ilgisi üzerine daha sonra *Tercümânü'l-Lügâ = Lügat-ı Karapirî* adıyla yeniden yayınlamıştır. *Mu'cizât-ı Nebî* adlı eserin yazarı Şeyh Ali bin Dost-ı Hüdâ el-Ankaravî, *Mecmûatü'r-Resâil* adlı mecmuanın müstensihidir. 727/1376'da Ankara'da istinsah edilen bir mecmua içinde Ahî Evran'a ait üç eser bulunmaktadır. Şeyh Ali b. Dost-ı Hüdâ muhtemelen Ahilikle ilgisi olan

[25] Özaydın, "Ankara/İslâmî Dönem", s. 204.

[26] Bu eser Meryem Melis Çöloğlu (*Silk-i Cevâhir, Çeviriyazısı ve Dil İnceleme*, Celal Bayar Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2009), tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

biriydi. *Mecmû'a*'da 30'dan fazla ilmî risale bulunmaktadır.[27] Ankara'da yaşamış ya da Ankaralı (Ankaravî, Enguriyeî) künyesine sahip ilim adamları elbette bunlardan ibaret değildi. Konunun sınırlılığı nedeniyle şimdilik bu isimlerle yetinmek durumundayız.

Ahiler hakkında gözleme dayalı en önemli bilgiler, 1330'lu yılların başında Osmanlı Beyliği de dahil Anadolu'da, Erzurum'dan İzmir'e, Sinop'tan Antalya'ya pek çok şehir, kasaba ve köyü gezip, buralarda yirminin üzerinde zâviyede misafir olan ünlü seyyah Mağribli İbn Battûta tarafından verilmiştir. İbn Battûta gezip gördüğü yerlerde Ahilerle tanışıp sohbet etmiş, yemek yemiş, misafirleri olmuş, toplantılarına katılmış, zikir meclislerinde bulunmuş, neticede izlenimlerini ve gözlemlerini seyahatnamesinde anlatmıştır. Onun Ahiler hakkında verdiği bilgilerden, bu zümrenin hem şehirlerde hem de köylerde teşkilatlanan zanaat ve ziraatle uğraşan kimseler olduklarını, mensuplarının Fütüvvet ilkeleriyle, tasavvufî hayatla ve esnaflıkla iç içe bir hayat yaşadıklarını öğreniyoruz. Ahiler hakkında verilen bu bilgilerle, bu teşkilatın yapısını, âdap ve erkânını, geleneklerini, toplantı ve kabul törenlerini, zâviye ve tekkelerinin icra ettiği fonksiyonları, mensupları arasındaki ilişkileri, giyim ve kuşamları gibi pek çok hususu öğrenmekteyiz. Bu yönüyle İbn Battûta'nın gittiği zâviyelerde karşılaştığı ve kendisinin tasvir ettiği manzara, dönemin Ahî zâviyelerinin genel niteliği hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir.[28] İbn Battûta, Seyahatnâmesi'nde Anadolu'daki Ahilerden bahsederken şu ifadelere de yer verir:[29]

[27] Hacıgökmen,"Selçuklular Zamanında Ankara Ahileri Hakkında Bir Araştırma", s.379-380.

[28] Ebû Abdullah Muhammed ibn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnâmesi, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, C.I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000, s.400-461; Ocak, "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Tasavvufî Düşünce", s.439; Tabakoğlu, "Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Ahilik", s. 353-354; Şahin, "Selçuklular Döneminde Ahiler", s.306-307.

[29] İbn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnâmesi, s.404.

*"Onlar, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, k*öy, *kasaba ve* şehirlerde bulunmaktadırlar. Şehirlerine *gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma,* şu *veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda, bunların eşine dünyada rastlanmaz.*

"Ahı" onlara göre, "sanatının ve zanaatının erbabını toplayan ve işi olmayan genç bekârları da bir araya getiren adam"dır. Onlar, Ahı'yı başlarına geçirirler. "Fütüvvet" denen şey *de budur.* Önder olan adam, bir tekke *yaptırarak halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyayla donatır orayı. Onun arkadaşları geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için gün içinde* çalışırlar. *Kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip başkana verirler. Bu parayla tekkenin ihtiyaçları karşılanır, beraber yaşama için gerekli yiyecek ve meyveler satın alınır. Mesela o esnada beldeye bir yolcu gelmişse hemen tekkede misafir ederler, onu ..... alınan yiyeceklerden ikram ederler. Bu iş yolcunun ayrılışına kadar sürer. Bir yabancı ve misafir olmasa bile yemek zamanında yine hepsi bir araya gelip beraber yerler, türkü söylerler, raks ederler. Ertesi sabah işlerine giderek ikindiden sonra elde ettikleri kazançlarla önderin yanına dönerler. Onlara "fityan" (yiğitler) deniliyor. Onların* önderlerine de demin *belirttiğimiz gibi "Ahı" deniliyor. Ben onlardan daha ahlâklı ve erdemlisini görmedim dünyada."*

Ahiler, özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde, şehirlerde olduğu kadar köylerde ve uçlarda büyük bir nüfuza sahipti. Osmanlı döneminde, özellikle 15-16. yüzyıllardan itibaren Ahilerin

daha çok esnaf yapıları içinde teşkilatlandıkları bilinmektedir. 18. yüzyıldan itibaren de Ahî birlikleri esnaf teşekkülleri içindeki yerlerini daha çok Lonca teşkilatına bırakmıştır. Bu dönemden önce Ahî birliklerinin büyük şehirlerde çeşitli gruplar halinde teşkilatlandıkları ve her zümrenin ayrı bir zâviyesinin olduğu bilinmektedir. Eğer bir sanat erbabı büyük şehirlerde bir zâviyeye sığmayacak kadar kalabalık olursa, şehrin muhtelif yerlerinde zâviyeler açıyorlardı. Bazen de sayılarının az olması durumunda, muhtelif meslek mensupları tek bir çatı altında toplanabiliyordu. Büyük şehirlerde Ahilerin oluşturdukları esnaf teşekkülleri, mensubu oldukları mesleğe ve sanata ait bütün işleri yönetmekte, mensupları arasındaki sorunları çözmekte ve devletle esnaf arasındaki ilişkileri düzenlemekteydi. Ücretlerin tayini, mal cinslerinin ve fiyatların tespiti bu teşekküllerin görevleri arasındaydı. Ahî birlikleri, yukarıda da belirtildiği üzere devlet otoritesinin bulunmadığı ya da azaldığı dönemlerde, Anadolu'nun pek çok yerinde siyasi ve idari alanlarda devletin yapması gereken işleri yerine getiriyorlardı. Zamanla siyasi ve idari işlevleri azalan Ahiler, etkinliklerini sadece esnaf birlikleri içerisinde devam ettirebildiler.[30]

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde esnaf teşekküllerinde işe ve Ahiliğe ilk girenlere çırak ya da yiğit denilirdi. Ahilik daha sonra kazanılırdı. Ahilerin üzerinde sırasıyla nakipler, halife ve şeyh vardı. Şeyh ya da Ahî Baba denilen kimse, esnaf birliğinin başkanıdır. Bir de şeyhlerin şeyhi anlamında şeyhü'l-meşâyih (şeyhü'ş-şuyûh) denilen kimse vardı ki, o da bütün esnaf birliklerinin en üst makamıydı. Çıraklar çeşitli kişilerin nezaretinde meslek ve manevi yönlerden

[30] Tabakoğlu, "Sosyal ve İktisadi Yönleriyle Ahilik", s. 353.

yetiştirilirdi. Esnaf önderleri siyasi bakımdan da nüfuz sahibi kimselerdi. Ahilik diğer yandan köylere kadar yayılarak alpler (sipahiler) zümresi ile de ilişki kurmuştur. 13. yüzyılın ikinci yarısından 14. yüzyılın ortalarına kadar Anadolu'da önemli devlet adamlarının, kadıların, müderrislerin, çeşitli tarikatlara mensup şeyhlerin, büyük tacirlerin Ahî teşkilatına girdikleri görülmektedir. Aşıkpaşazâde *Tarihi'nde* Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu toplum yapısının temelini oluşturduklarını belirttiği dört zümreden bahseder. Bunlar arasında Ahiyân-ı Rûm (Anadolu Ahileri) da vardır (diğerleri Gâziyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm ve Bâcıyân-ı Rûm'dur). Ahiler diğer üç zümre ile yani Rum (Anadolu) abdalları denilen sûfiler, dervişler; Rum gazileri denilen silahlı alp, alperenler ve Rum bacıları denilen kadın birlikleriyle karşılıklı ilişki içerisinde olmuştur. Bunlar Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılış ve Moğol istilası döneminde Anadolu'nun savunmasında ve sosyal düzenin devamında büyük rol oynamışlardır. Ahiler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da büyük görevler üstlenmişlerdi. Osman Gazi'nin kayınpederi oldukça zengin ve nüfuzlu bir Ahî şeyhi olan Edebali idi. Orhan Gazi, I. Murad ve Fatih Sultan Mehmed'e kadar bütün sultanlar ve vezirlerin çoğu birer Ahî idiler. Bunlar şed kuşandılar ve kuşattılar. Fetihlerde de Ahiler ve dervişler büyük rol oynadılar. Osmanlı döneminde Ahiler, İbn Battûta'nın da belirttiği üzere, mensubu oldukları teşkilatları ile birlikte şehirlerdeki emniyeti sağlamak, şehrin savunmasına katkıda bulunmak, fakir, muhtaç ve kimsesizleri kollamak, şehre gelen misafirleri ağırlamak gibi pek çok görevi de zaman zaman üstlenmişlerdir. Bu yönleriyle toplumsal ve gündelik hayatın tam da içindeydiler.[31]

[31] Tabakoğlu, "Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Ahilik", s. 353-354.

Selçuklular'dan Osmanlılar'a Ankara Şehri

Ankara, Malazgirt Savaşı'ndan iki yıl sonra (1073) Türklerin eline geçti. Küçük bir Türk garnizonu tarafından korunan şehir, I. Haçlı Seferi (1096-1099) sırasında ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan işgal edildi ve kaledeki Türkler kılıçtan geçirildi. Ankara, Haçlılar'la İmparator Alexios Komnenos arasında yapılan anlaşma ile 1101'de Bizans İmparatorluğu'na bırakıldı. 1127'den önceki bir tarihte de tekrar Selçuklular'ın eline geçti. Zira bu tarihte, Danişmendli Hükümdarı Emîr Gazi (ö.528/1134), Ankara'yı I. Kılıçarslan'ın (1092-1107) oğlu Melik Arab'dan aldı. Bir süre Danişmendliler'in elinde kalan Ankara, I. Mesud (1116-1155) zamanında Çankırı, Kastamonu ve çevresi ile birlikte kesin olarak Anadolu Selçukluları'nın eline geçti. Sultan II. Kılıçarslan (1155-1192) ülkeyi on bir oğlu arasında taksim edince, Ankara merkez olmak üzere Çankırı ve Eskişehir'e kadar uzanan bölgeyi Muhyiddin Mesud Şah'a bıraktı. Muhyiddin Mesud Şah (ö.1203) yaklaşık 17 yıl (1186-1203) Ankara'da meliklik yaptı. Onun zamanında Ankara ve çevresine yoğun bir şekilde Türkmen nüfus yerleştirilerek bölge şenlendirildi. Ankara, Muhyiddin Mesud Şah'ın meliklik yıllarında siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda büyük gelişme gösterdi.[32]

[32] Abdülkerim Özaydın, "Ankara/İslâmî Dönem", *DİA*, C.3, İstanbul 1991, s.204 (203-204); Hacıgökmen, "Selçuklular Zamanında Ankara Ahileri Hakkında Bir Araştırma", s.373-374.

I. İzzeddin Keykavus Selçuklu tahtına geçince (1211), kardeşi Alâeddin Keykubad onu tanımayıp isyan etti ve Ankara kalesine kapanarak müdafaaya çekildi. Sultan, devlet işlerini yoluna koyduktan sonra Ankara'yı muhasaraya başladı. Kaleyi ele geçirmeye kararlı olduğu için surların dışında evler, barakalar, kendisi için bir saray ve medrese yaptırdı. Eğer şehre hâkim olursa bu medreseye büyük vakıflar tahsis edeceğine dair adakta bulundu. Uzun süren kuşatma sonunda Alâeddin Keykubad kendisine ve şehir halkına bir zarar verilmeyeceğine dair teminat aldıktan sonra teslim oldu (1212). Ankara 1235'te Tâceddin Pervâne'ye iktâ olarak verildi. Kösedağ yenilgisinden (1243) sonra Moğol takibinden kaçan II. Gıyâseddin Keyhusrev Tokat'taki hazinelerini alarak Ankara'ya sığındı. II. İzzeddin Keykavus 1250'de şehrin surlarını tamir ettirdi. III. Gıyâseddin Keyhusrev (1266-1282) zamanında Ankara kısa bir süre Selçuklu tahtında hak iddia eden Alâeddin Siyavuş (Cimri) ile Karamanlılar'ın eline geçti. Kızılbey Camii minberinin H.699/M.1299 tarihli tamir kitâbesinden anlaşıldığı üzere Germiyanlılar'ın 13. yüzyılın sonlarında hâkimiyet sahalarını Ankara'ya kadar uzattıkları, ancak ismen Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubad'a (1298-1302) tâbi oldukları bilinmektedir. Bu dönemde Ankara'dan Kırşehir'e kadar uzanan bölgeye, Germiyanoğlu hâkimiyetinden dolayı Yakub-ili deniliyordu. Anadolu Selçukluları Devleti'nin (1075-1308) fiilen ortadan kalkmasından sonra Ankara ve çevresi 1304-1341 yılları arasında, Anadolu'yu istila eden Moğol İlhanlı Devleti (1253-1353) hâkimiyetinde kaldı.[33]

Ankara'nın İlhanlıların idaresine en geç 703/1304 senesinde girdiği anlaşılıyor. Bu tarih ile 1343 arasında, Ankara'da Arap ve Uygur harfleri ile İlhanlı hükümdarları adına basılmış paralar bulunmaktadır. İlhanlılar Anadolu'yu, geniş yetkililer

[33] Özaydın, "Ankara/İslâmî Dönem", s. 204.

donatılmış Anadolu Umumi Valiliği denilen yönetim biriminin başındaki valiler aracılığıyla idare ediyorlardı. Moğolların hükmü Ankara üzerinden Sivrihisar'a kadar uzanıyordu. Anadolu'da İlhanlı idaresi, Olcaytu Han'ın 1316'da ölümü üzerine yerine geçen oğlu Ebû Said Bahadır Han'ın 1335'te ölümüne kadar devam etti. Ebû Said göreve geldiğinde Anadolu Umumi Valiliği'ne Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş'ı getirdi. Timurtaş, İlhanlılar'ın nüfuzlu devlet adamlarından olan babası Emir Çoban'ın 1327'de öldürülmesi üzerine Ebû Said'den korkup Memlük Sultanı'na sığındı; Mısır'a giderken de yerine kayınbiraderi Alâeddin Eretna'yı bıraktı. Alâeddin Eretna, Anadolu valiliğini vekâleten yürüttüğü sırada Ebû Said bu göreve Celâyirli Şeyh Hasan'ı tayin etti. Ancak Şeyh Hasan Anadolu Valiliğini bizzat üzerine almayıp, güvendiği Alâeddin Eretna'yı vekil bıraktı. İbn Battûta bu yıllarda Alâeddin Eretna'nın Aksaray, Niğde, Kayseri ve Sivas'ı Şeyh Hasan adına idare ettiğini, kendisiyle Sivas'ta, eşi Toğa Hatun ile de Kayseri'de görüştüğünü bildirir. Ebû Said Bahadır Han'ın ölümü üzerine (1335), Celâyirli Şeyh Hasan iyi bir mevki elde etmek amacıyla İran'a giderken, Eretna'yı Anadolu'da vekil bıraktı. Bu durum Alâeddin Eretna'nın siyasî nüfuzunun kuvvetlenmesine neden oldu. Bu arada Alâeddin Eretna, Aladağ'da Celâyirli Büyük Şeyh Hasan'ı yendi (1337) ve Demirtaşoğlu Çobanlı Küçük Şeyh Hasan'ın kendisine tâbi olması için yaptığı teklifi reddederek (H.738/M.1337-38) Anadolu'da idareyi tamamen eline aldı. Küçük Şeyh Hasan'ın tehditleri karşısında da Memlük Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'e müracaat ederek Anadolu'yu onun adına idare etmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Memlük Sultanı, Alâeddin Eretna'ya, Rum Memleketleri (Memâlik-i Rûm=Anadolu) nâibi olduğuna dair bir ferman gönderdi. Bu durum, 1341'de, sultan unvanını kullanarak bağımsızlığını ilan edip, önce Sivas, daha sonra Kayseri merkez olmak üzere kendi adına hutbe okutması ile son buldu. Alâeddin Eretna, Çobanlı Şeyh Hasan ve onun

müttefiki Süleyman Han'a karşı 1343'te kazandığı Karanbük zaferiyle hâkimiyetini sağlamlaştırdı. 1350 yılında Kahire'ye elçi gönderip Memlük Sultanı'ndan Anadolu nâibi olduğuna dair yeni bir ferman aldı. Hayırseverliği nedeniyle "Köse Peygamber" de denilen Alâeddin Eretna, H.753/M.1352 tarihinde Kayseri'de vefat ettiğinde; Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Develi, Karahisar, Ankara, Zile, Canik, Ürgüp, Niğde, Aksaray, Erzincan, Doğu Karahisar ve Darende onun hâkimiyeti altındaydı. Ankara bölgesi, Eretna Devleti'nin batıdaki en uç noktasıydı.[34]

İlhanlılardan sonra Ankara ve çevresinin Alâeddin Eretna'nın idaresi altında olması, incelediğimiz dönemde Ankara Ahilerinin durumunu ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Alâeddin Eretna'nın ölümünden sonra yerine oğlu Gıyâseddin Mehmed (ö.1365) geçti. Bu arada Ankara, gerek Alâeddin Eretna gerekse oğlu Gıyâseddin Mehmed tarafından tayin edilen valiler tarafından idare ediliyordu. Ankara'daki son Eretna valisi Devletşah oğlu Bahtiyar Melik Nâsır'dı. Alâeddin Eretna'nın muhtelif Anadolu şehirlerinde, 1341'den sonra kendi adına para bastırdığı biliniyorsa da Ankara'da böyle bir basılmış para bilgisi yoktur.[35]

Anadolu Selçukluları Devleti'nin zayıflamaya ve bölgede otorite boşluğu yaşanmaya başlayınca, söz konusu coğrafya üzerinde Beylikler denilen devletçikler (Tavâif-i Mülûk) ortaya çıkmaya başladı. II. Beylikler Dönemi denilen bu dönemde Anadolu'da birçok şehir, bu beyliklerden birinin ya da bir kaçının adıyla anılır olmuştur. Ankara şehrinin adı ise bu dönemde daha çok Ahilerle birlikte anılmıştır.[36]

[34] Besim Darkot, "Ankara", İslam Ansiklopedisi, C.I, MEB Yay., İstanbul 1978, s.442; Kemal Göde, "Eretnaoğulları", *DİA*, C.3, İstanbul 1995, s.295.

[35] Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s.26,29-30; Darkot, "Ankara", s.442.

[36] Cevdet Yakupoğulları, "Beylikler Döneminde Ankara", *Ahilik ve Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2023, s.271-272.

Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi (1324-1362), Alâeddin Eretna'nın vefatı sonrasında doğu hududunda yaşanan olayları yakından takip etmekteydi. Ankara bölgesi Eretnaoğulları'nın Sivas'ta ikamet eden sultanı Alâeddin Eretna'nın oğlu Gıyâseddin Mehmed'in idaresi altındaydı. Onun zayıf kişiliği yüzünden Eretna Devleti'nde iç karışıklıklar baş göstermiş, H.755/M.1354 tarihinde Gıyâseddin Mehmed tahtını bırakıp Karamanoğlu'na sığınmıştı. Karamanoğlu onu destekleyerek Ankara'yı ele geçirmeye çalıştı. Osmanlılar bu kargaşadan yararlanıp, İpek Yolu üzerinde sof imalâtı ve ticaretiyle zengin bir şehir olan Ankara'yı ele geçirmeye karar verdiler. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, şehre hâkim olan Ahilerle anlaşma ve iş birliği yapma yoluna gitti. Orhan Gazi, Süleyman Paşa (ö.758/1357) kumandasında orduyu harekete geçirdi. Ankara ve Sivrihisar 1354 tarihinde Osmanlı topraklarına katıldı. Böylece Ankara üzerindeki Eretnaoğulları (1335-1381) hâkimiyeti sona erdi. Ankara bu kez Osmanlılar ile Karamanoğulları arasında yeni mücadele alanı oldu.[37]

Ankara, yaklaşık yedi sene Osmanlı hâkimiyetinde kaldıktan sonra yeniden Ahilerin yönetimine geçti; bu durum, Orhan Gazi'nin H.763/M.1362'de vefatı üzerine, I. Murad'ın Osmanlı tahtına çıkışı sonrasında, aynı yıl Ankara üzerine düzenlediği sefere kadar devam etti. Bu süreçte yaşanan olaylar ve Osmanlı'nın Ankara'yı Ahilerden aldığı görüşü, Hammer'den itibaren Osmanlı tarihlerinde sıkça tekrarlana gelmekte; ancak bu konuda Osmanlı kaynaklarından pek fazla bir bilgi intikal etmemektedir. Osmanlı'nın Ankara'yı ikinci kez zaptından iki asır sonra, H.970/M.1562 tarihinde, Celâl-zâde Salih Çelebi tarafından yazılmış olan *Hadîkatü's-Selâtin* isimli eser, Ankara'nın Ahilerden alındığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Hasan Yüksel ve H. İbrahim Delice tarafından

[37] Halil İnalcık, "Orhan", *DİA*, C.33, İstanbul 2007, s.380.

neşredilen bu eser, yazıldığı tarihten iki asır öncesine ve Osmanlı merkezli bir bakış açısına, aynı zamanda Ahileri tahkir edici ifadelere yer verse de başka kaynaklarda suskun geçilen bir olayı aktarması bakımından oldukça önemlidir. Bu eserde, Ankara'nın Osmanlıların elinden çıkışı ve yeniden ilhakı sürecinde yaşanan olaylar, ana hatlarıyla özet olarak şu şekilde yer almaktadır:[38]

Anadolu kıtasında, Osmanlı toprakları civarındaki Ankara şehri, Karaman ve Rum (Sivas-Amasya-Tokat idari birimi) toprakları gibi, kâfir elinden Selçukoğulları tarafından fethedildiği; bu şehrin İslâm topraklarına katılalı çok zaman olduğu; fetih sırasında şehir ve hisar ile etrafındaki topraklarda (o diyarda) Ahiler diye bilinen on iki kişinin hâkim ve vali oldukları; vilayetin gelirini, mahsulatını bunlar ortak olarak bölüşüp, şehri ve civarını düşmandan korudukları; şahların kapısında olduğu gibi her birisinin kapısında ve huzurunda silahlı birkaç yüz adamın (ayak takımı) hazır bulunduğu; bunların (ahilerin) aslında sıradan, aşağı zümreden insanlar iken padişahlar gibi geçindikleri (yaşadıkları) belirtilmektedir.[39] Bu ifadeler, Ahilerin, on iki kişiden oluşan bir heyet halinde şehri yönettiklerine işaret etmekte; yaşantıları da padişahlara benzetilmektedir.

Hadîkatü's-Selâtin'de I. Murad'ın Ankara seferinin sebepleri anlatılırken; Kayı Han kabilesi, daha önce Karacadağ'a gelip yerleşince Ahilerle aralarında samimiyet ve dostluk oluştuğu;

---

[38] Celâl-Zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtîn- İnceleme-Metin*, Haz: Hasan Yüksel H. İbrahim Delice, TTK Yay., Ankara 2013, s.56-60.

[39] *"…. Aslda bunı da Karaman ve Rûm gibi ibtidâ kâfir elinden Acem pâdişâhlarından Âl-i Selçuk almış idi. Dârü'l-İslâm olalı çok zamandı. Fethi zamânında içinde kodukları hâkim neslinden hâliyâ şehr ü hisâr ve havalisinden bir mikdâr diyara ahîler dimekle ma□rûf on iki nefer kimseler hâkim ve vâliydi. Mahsûlât-ı vilâyeti –ki, emvâl-i bî-gâye yetişdi- iştirâk ile zabt idüb ittifâk ile devâyirin kâdir oldukları adûvdan korurlardı. Her birinün kapusında ve tapûsında şâhlar âyininee yât u yarağ ile âreste asker bir kaç yüz evbâş hâzır baş idi. Furû-mâye gedâlar iken himâye-i sâye-i pâdişâhlar gibi geçinürlerdi…."* Bk. Celâl-Zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtîn*, s.57; Hasan Yüksel, "Ahi Kitabeleri", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu (15-17 Ekim 2018- Kırşehir), Bildiriler,* C.II, Kırşehir 2011, s. 1238,1252.

Osmanlı Devleti ortaya çıkmaya başlayıp, halkın bunlara yönelmesi üzerine haset ve kıskançlığa kapılarak, el altıdan Rumeli kıtasına ve sahillere egemen olan unsurlarla gizlice haberleşip işbirliği yaptıkları; böylece Osmanlı Sultanı ile o âna kadar yapılan anlaşma ve sulhun da görünürden ibaret kaldığı; İslâm askeri denizden Rumeli'ye geçince, küffar ile yaptıkları ahde uyarak, Osmanlıların Anadolu'daki topraklarından bazı yerleri yağmalamaya karar verdikleri; ayrıca küffar ile yaptıkları anlaşmanın tıpkısını Karamanoğlu ile de yaptıkları; Sultan Murad'ın Bolayır'da iken Anadolu'daki ittifaktan haberdar olup Rumeli'deki düşman ile sözbirliği ettiklerini öğrenince, arkada bir düşman bırakıp ileri doğru sefere çıkmanın uygun olmadığını düşünüp, öncelikle bunların ortadan kaldırılması için ulemadan fetva istediği, ulemanın da bunların ortadan kaldırılmasının Rumeli kâfirleriyle gazaya girişmekten daha önemli olduğuna dair ağız birliği ederek fetva verdikleri; bunun üzerine Gazi Sultan'ın hemen Rumeli askeri ile Lala Şahin'i orada koyup, hassa askeri ile yine deryadan geçip Bursa'ya geldiği; burada bir iki gün misafir olduktan sonra bir kuş gibi hızla hareket ederek, asker ve sancakları ile birlikte Ankara'ya doğru yola çıktığı, ansızın şehrin önlerine varıp, zümrüt-i anka gibi heybetle şehir üzerine konduğu ifade edilmektedir.[40]

[40] *"Sâbıkan kabile-i Kayı Hanî civâr-ı memleketlerinde mârrü'z-zikr Karacatağ'a gelüp ikâmet idicek anlar ile mâbeynlerinde tamâm musâfât ü muvâlât var idi. Meger sonradan verâ-yı perde-igaybda mestur olan Devlet-i Osmâniyye zuhura başlıyacak yevmen-fe-yevmen livâ-yı haşmetlerinün irtiâın ve dergâh-ı âlîlerine halkun teveccüh ü ictimâın görüp cesedlerine nâr-ı hased düşmiş yanar imiş…..* Çün Bolayır'da Sultan Gazi anlarun nifâk u şikâk üzre vifâk u ittifakların tahkîk itdi*….. bunlar gibi adâ-yı bed-sigâli halfde koyup kuddâma sefer fikri hulfdur….ihmâl itmeyüp evvelâ anlar define mübâderet olına ve bu emri ulemâ-yı dîn ve fuzalâ-yı ehl-i yakînden istiftâ dahi idi….müttefiku'l-efvâh cümlesi fetvâ virdiler…..Rûm İli askeri ile Lâlâ Şahin'i anda koyup kendüsi gürûh-ı asker-i gerdûn-şükûhı ile yine deryadan ubûr idüp Burûsa'ya vardı. Anda bir iki gün müsâfirâne ikâmetden sonra zamân u ânı ile râyât-ı ferhûnde-fâlı-ki, her biri hümâ-yı hevâ-yı ikbâl eyledi- Engüri şehrine togrı perr ü bâl açdı; ki, âyât-ı feth u zafer idi. Nâ-gâh, dârât ü tâmât ile bir gün şehr-i mezkûr beydâlarında peydâ oldı. Sâyelerinde Sultan Gâzî, kafasınca yüriyen hevâ-yı vegâ şâhbâzları ile gelüp ankâ-yı mugrib gibi heybet ile şehr üzerine kondı."* Bk. Celâl-Zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtîn*, s.57-59; Yüksel, "Ahi Kitabeleri", s.1238-1239, 1252-1253.

Aynı kaynakta, Ankara şehrinin ve kalesinin Osmanlılara geçişi anlatılırken; Ahilerin, şehrin etrafındaki askerleri gördükleri zaman kaçıp Uç Hisar'a (İç Hisar) sığındıkları ve kale burcundan dışarı baktıklarında şehrin her yanını dalgalı deniz gibi asker kıtalarının sardığını gördükleri, bu durum karşısında ters yönden esen rüzgar karşısında, deryadaki gemide mahsur kalanlar gibi ödlerinin koptuğu şeklinde tasvir edilmektedir. Sonuçta, aman dilemekten başka dertlerine derman olacak bir şey kalmadığını gördüklerinde, çaresizlik ve utanç içinde, kaleden gönderdikleri haber ile kaleyi sulh yoluyla teslim edeceklerini söyledikleri; kalenin anahtarlarını getirip Osmanlı Sultanı'nın adamlarına teslim ettikleri; bin bir tövbe ile düşe kalka gelip Sultan Murad'dan af diledikleri; O'nun da her birinin suçunu bağışlayıp özürlerini kabul ettiği ve kendilerine, geçimlerine yetecek miktarda dirlikler tahsis ettiği; Ahilerin de bu durumdan memnun kalıp, teşekkür ettikleri belirtilmektedir. Ankara'yı Ahilerden teslim alan I. Murad, kaleye güvenilir bir dizdar ile hisar erleri yerleştirdikten sonra, şehri padişah haslarına dahil etmiş; bölgenin (sancağın) beyliğinin de istihkakı olan yani hak eden birine verilmesini emredip, Karaman diyarına doğru yola koyulmuştur. *Hadîkatü's-Selâtîn*'de yer alan ifadeye göre, Osmanlı askerleri henüz Karaman topraklarına basmadan, Karamanoğlu, kertenkele gibi Taşeli denilen dağlık bölgeye kaçıp saklanmış; Sultan da atların gidebildikleri yere kadar toprakları zapt edip, ülkesi sınırlarına katarak geri dönmüştür.[41]

[41] "Şehrün havâlisindeki kazâlara bu kazâ fevclerinün nüzûlin göricek ahîler kaçup Uçhisar'ına urûç *itdiler; ki asâr-ı kadîmede Kala-i Selâsil [Ankara Kalesi] dimekle marûf meşâhir-i kıla-i gerdûn-irtifâ âlemden idi. Kala üzerinden burûc-ı sahn-ı semâdan sath-ı deryaya nâzır gibi önlerinde yayılan katarât-ı asker-i fîrâvâna – ki, aktâr-ı şehri tutup bahr-i mevvâc olmış idi. Nazar idicek muhâlif rüzgâr ile keştîde bîm-i garka düşenler gibi öglerin tagıttılar. Âhir, gördiler derdlerine emân dilemekden gayrı dermân yok. Nâ-çâr, emân alup dil-i iftikâr ile kaladan ayrıldılar. Silmî ile miftâhın getürüp bâb-ı âlisi huddâmına teslîm itdiler. Hezâr tevbe vü istiğfâr ile düşe tura dergâhına gelip darâat yüzin dösediler. … Her birinün cerimesi ceridesine afv kalemin çekdi. Özr tevbelerin makbul idip gadrlarına göre ukûbet itmedi. Belki, meûnetlerine kifâyet idecek mikdârı dirlikler inâyeti ile riâyetler itdi. Râzî ve şâkir oldılar. Sâye-i devletinde azâm-ı meşâyib-i dehre giriftâr olmadılar; ki, azîz-i kavm züll-i musîbetdür ve buyurdı içine mutemed dizdâr ve yarar hisar erleri koyup kalayı zabt itdiler ve şehr-i havâss-ı hümâyûnına ilhâk idip begligin bir istihkâkı olana erzânî kıldı...*" Bk. Celâl-Zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtîn*, s. 59-60; Yüksel, "Ahi Kitabeleri", s.1239,1253.

Son dönemlerde yazılmış olan Osmanlı tarihlerinde, *Hadîkatü's-Selâtin*'deki anlatımdan daha yumuşak bir ifade ile Ankara'nın ikinci kez Osmanlı hâkimiyetine geçişi anlatılmaktadır. Bu eserlerde; Sultan I. Murad'ın tahta çıktıktan sonra evvela kendisine muhalefet etmiş olan kardeşlerini bertaraf ettiği; daha sonra Avrupa üzerine yapacağı ilk seferin hazırlıklarına başladığı sırada, Osmanlı'ya komşu beylerden birçoğunun, Osmanlı topraklarına hücum etmek ve mümkün olduğu yere kadar harap edip, işgal etmek amacıyla ittifak kurdukları dile getirilmiştir. Osmanlı'ya karşı oluşan ittifakın kalbini Karamanoğulları'nın oluşturduğu, Ankara'nın ise bu düşmanca hareketin asıl üssü haline geldiği ifade edilmiştir. Orhan Gazi'nin vefatı üzerine Ankara'da büyük nüfuzları olan Ahilerin, Karamanoğulları'nın teşvikiyle Osmanlı kuvvetlerini Ankara'dan çıkararak, şehri idareleri altına aldıkları, böylece Osmanlı'nın Ankara'daki ilk hâkimiyetinin sona erdiği belirtilmiştir. Anadolu tarafındaki bu gelişme üzerine I. Murad Avrupa tarafına geçmeden önce, yönünü Karamanoğulları'nın himayesi altında olan Ahilerin ve büyük arazi sahiplerinin elindeki Ankara'ya çevirmiş; o dönem Ankara'yı elinde tutan kişiler Sultan I. Murad'a direnmeyip, kendisine zengin hediyelerle birlikte, şehrin anahtarlarını bir elçi heyeti ile gönderip, Osmanlı hâkimiyetini tanımışlardır. Ankara'yı Ahilerden sulh yoluyla teslim alan I. Murad, bazı görevlendirmeler yapmış, dirlikler tahsis etmiş, şehrin muhafazası için kaleye askerler bırakarak şehirden ayrılmıştır.[42]

[42] Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, C.I, Çeviren: Mehmet Ata, Yeniden Yayına Hazırlayan: Abdülkadir Karahan, MEB Yay., İstanbul 1991, s.25; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1299-1453),* C.1, Çev. Nilüfer Epçeli, Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yay., İstanbul 2011, s.183-184; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.1, TTK Yay., Ankara 1982, s.160-161; Ahmed Tevhid'den nakleden: Yusuf Turan Günaydın, *Ahilik Araştırmaları - 1913-1932,* TTK Yay., Ankara 2019, s.47.

Ahmed Tevhid Ankara'nın Osmanlı hâkimiyetine geçişini anlatırken; *"Re'y-i Pâdişâhî de Ankara'nın zaptı idi. Ahiler pâdişâhın [I. Murad'ın] bu tasmimine agâh olunca bi'l-ihtiyâr kal'ayı teslim ettiler. Sultân-ı mürüvvvet-şiâr da Ahilerin haklarında merhamet ve nevaziş gösterdiler. Kaleye asâkir-i Osmâniyye ikâme olundu ve şehre de me'mûr tayîn edildi."* diyerek, İdrîs-i Bitlisî'nin *Heşt Bihişt*'ini kaynak gösteren bir aktarım yapmıştır. Ona göre, I. Murad'a Ankara'da zorluk çıkartanlar Ahiler değil, Çavdar Tatarları başta olmak üzere bazı Anadolu Tavâif-i Mülûk'üdür. O, Ahilerin Osmanlı aleyhindeki ittifaka önderlik ettiği bilgisinin kabul edilemez olduğunu belirtir. Yukarıda anlatılan olaylar da gösteriyor ki, Ankara, Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra oluşan siyasi ortamda, ister müstakil isterse yarı müstakil bir şekilde, Ahilerin yönetimindedir ve bu topraklar Osmanlılara Ahilerden intikal etmiştir. Ankara ve çevresi, 1362'de, bir daha çıkmamak üzere Osmanlı hâkimiyeti altına girmiş; Ankara Ahileri de varlıklarını ve faaliyetlerini bundan sonra Osmanlı idaresi altında sürdürmüşlerdir.[43]

[43] Ahmed Tevhid'den nakleden: Yusuf Turan Günaydın, *Ahilik Araştırmaları - 1913-1932,* TTK Yay., Ankara 2019, s.47.

Ahiler Ankara'da Müstakil Bir Devlet Kurdu mu?

Selçuklular sonrasında ortaya çıkan siyasi otorite boşluğunda, Ankara'da yaşayan Ahiler, bulundukları şehrin yönetiminde etkin konuma gelmişler ve yönetimde hâkim unsur olmuşlardır. Bu durum, Ahilerin, İbn Battûta'nın belirttiği gibi, klasik anlamda siyasi otoriteden yoksun olan yerlerde hükümet ettikleri şeklinde mi, yoksa tam anlamıyla müstakil bir devlet olarak mı değerlendirileceği konusunu gündeme getirmiş; konu ile ilgilenen birçok ilim adamı arasında tartışma konusu olmuştur. Ahilerin bulundukları bölgelerde hâkimiyet tesis etmeleri noktasında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ankara Ahilerine de teşmil edebilecek olan bu görüşleri şu şekilde sıralamak mümkündür:[44]

1- *Bölgede, Ahî ve esnaf teşkilatına mensup dervişlerin yönetimi ellerinde tuttukları,*

2- İlhanlılar, Eretna Devleti ve Karamanoğullarına bağlı şekilde yaşadıkları,

3- *Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Tavâif-i Mülûk'ten biri olarak bağımsız devlet kurdukları.*

[44] Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s.31.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Ahiler, Konya'da, Kayseri'de, Kırşehir'de vb. birçok Anadolu şehrinde, gerek Moğollara, gerek Selçuklu iktidarlarına karşı mücadele etmişler ve şehirlerine sahip çıkmaya çalışmışlardır. Ahilerin bu tür faaliyetleri, zamanla Ankara bölgesinde de kendini göstermiştir. Şehirde daha çok mesleklerini icra ederek yaşayan Ahiler, bölgedeki otorite boşluğundan yararlanarak başlarında bir Ahî ailesinin iktidarı ele almasıyla buraya hâkim olmuşlardır. Bu ortamı hazırlayan sebeplerden biri de İlhanlı hâkimiyetinin zayıfladığı ve Eretna Devleti'nin sahasına dahil olduğu dönemde, Ankara'nın kendi haline terkedilmiş olduğu gerçeğidir.

Selçuklulardan Osmanlılara geçiş sürecinde, Ankara şehrinin idari yapısı nasıldı? Bu şehrin yöneticileri kimlerdi? Ankara'da müstakil bir devlet yönetimi var mıydı? Bahsedilen dönemde, yukarıda belirtilen Selçuklular, İlhanlılar, Eretnalılar dışında, Ankara'da bir başka devlet ya da devletçik hüküm sürdü mü? Bu konu yaklaşık bir asırdır tartışılmaktadır. Bu tartışmalar içinde Ankara'da bir *Ahî H*ükümeti kurulduğuna dair bilgilere pek çok yerde rastlanmaktadır. İlk başlarda Türkiye'de bu konuyu ele alanlar arasında Ahmed Tevhid [Ulusoy], Ahmed Refik [Altınay], Halil Edhem [Eldem] M. Fuad [Köprülü], Muallim Cevdet [İnançalp], Ali İhsan [İloğlu], Şinasi İlhan [Turus] gibi araştırmacıları görmekteyiz. Gerek bu araştırmacılar gerekse konuya sonradan dahil olan araştırmacıların çalışmalarında odak noktasını, Ankara'da bir Ahiler Hükümeti ya da Devleti kuruldu mu ya da Ahiler şehrin yönetiminde ne kadar etkindi türünde sorular ve cevapları oluşturmaktaydı. Bu konuda bilinen ilk yazı, Ahmed Tevhid'in *"Ankara'da Ahiler Hükümeti"* başlıklı 1913 yılında yayınlanan makalesiydi.[45] Bu makale

[45] Ahmed Tevhid, "Ankara'da Ahiler Hükümeti", *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası,* C. IV, 1 Nisan 1329 [14 Nisan 1913], S. 19, s.1200-1204. Bk. Yusuf Turan Günaydın, *Ahilik Araştırmaları - 1913-1932,* TTK Yay., Ankara 2019, s.125-129.

yayınlandıktan sonra pek çok çevrede ilgi uyandırmıştı. M. Fuad Köprülü, aşağıda bahsedilecek olan yazılarında Ahmed Tevhid'i bu konuda eleştirmiş; Halil Edhem (Eldem) de bir makalesinde, Ahmed Tevhid'in o yazısından sonra bir Ankara ziyaretinde bulunarak, *"Ahilere dâir âsâr-ı bakiyye olup olmadığını"* araştırma ihtiyacı duyduğunu belirtmiş (1917) ve dikkatini çeken iki kitâbenin metnini, üzerinde herhangi bir değerlendirme yapmadan aktarmıştır. O tarihlerden itibaren Ankara'da bir Ahî devleti ya da hükümeti kurulup kurulmadığı görüşü bazı eserlere konu olmuş ve tartışılmıştır.[46]

Ahmed Tevhid'in *"Ankara'da Ahiler Hükümeti"* başlıklı yazısı, aslında daha önce yayınladığı iki makalesinin devamı niteliğindedir. Bu iki makale, *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası*'nda R.1326/M.1910 yılında, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan *Tavâif-i Mülûk* denilen müstakil devletçikler hakkındadır.[47] *Üç sene sonra* Ahmed Tevhid, bu kez *"Ankara'da Ahiler Hükümeti"* başlıklı bir makalesini yayınlamış ve burada Ankara Ahilerinin Selçuklularla Osmanlılar arası dönemdeki durumunu ve *şehrin* yönetim biçimini ele almıştır. Ahmed Tevhid, Selçuklular'dan sonra Ankara'nın İlhanlılar'ın eline geçtiğini, İlhanlı hükümdarlarından Gazan Mahmud, Hudâbende Mehmed ve Ebû Said Bahadır Hanlar adına bu şehirde basılmış gümüş sikkelerin mevcut olduğunu; hatta Ebû Said sikkelerinde (meskûkâtında) Ankara şehrinin iç işleri idaresinin (umûr-ı idâre-i dâhiliyesinin) Ahilerin elinde olduğu bilgisinin yer aldığını belirtmiştir. Bu yazıda ayrıca, İbn

[46] Yusuf Turan Günaydın, "Ahmed Tevhid (Ulusoy) ve Ankara Ahiler Hükümeti İle İlgili Düşünceleri", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu (15-17 Ekim 2008, Kırşehir), Bildiriler,* C.I, Kırşehir 2011, s. 450.

[47] Ahmed Tevhid, "Rum Selçukî Devleti'nin İnkırâziyle Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûk" (I), *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası,* C.1,1 Nisan 1326, S.I, s. 35-40; "Rum Selçukî Devleti'nin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûk" (II), *TOEM*, C.1, 1 Ağustos 1326, S. 3, s. 191-199. Bk. Günaydın, *Ahilik Araştırmaları*, s.43.

Battûta'nın aktardığı, Anadolu'daki Ahiler ve zâviyelerinden, onların misafirperverliğinden bahsedilmiş, Selçukluların dağılmasından sonra ahalinin Moğolların ve şerli kimselerin (eşirrânın) tasallutundan korunabilmek için Fütüvvet yoluna girdikleri, kardeşlik akdi (akd-i uhuvvet) ile birbirlerine destek oldukları yani Ahilik teşkilatı içine girdikleri ifade edilmiştir. Yine aynı yazıda, Ankara'daki Ahilerin meşâyıh-ı izâmının yani en büyük şeyhlerinin/reislerinin H.695/M.1295-1296 senesinde 72 yaşında vefat eden Ahî Hüsâmeddin Hüseyin Efendi olduğu, onun oğlu Ahî Şerefeddin (Şerafeddin)[48] Mehmed'in tanzim ettirdiği ve Ankara'da Ahî Şerefeddîn (Arslanhane) Camii'nde muhafaza edilen, büyük tomar halinde bir şecerename bulunduğu, bunun Bursa eski milletvekili Tâhir Beyefendi'nin tavsiyesiyle Encümen'e (Târih-i Osmânî Encümeni) getirtilip, sureti istinsah olunduktan sonra mahalline iade edildiği belirtilmiştir.[49]

Ahmed Tevhid, Ahî Şerefeddin Mehmed'in hazırlattığı şecerenamede silsile halinde nesebinin (soyunun) şu şekilde olduğunu aktarmıştır: **Ahî Şerefeddin Mehmed b. Ahî Hüsâmeddin Hüseyin b. Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf b. Ahî** İsh**ak b. İsmail b. Seyyid Ali b. Abdillah b. Muhammed b. el-Haseni'l-Caferî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Musa er-Rıza b. el-İmâm Caferi's-Sâdık b. el-İmâm Muhammedi'l-Bâkır b. el-İmâm Zeyne'l-Âbidin Ali b. Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib.** Bu şecerenamede,

[48] "Dinin şerefi" anlamına gelen Şerefüddin kelimesi, Türkçede Şerefeddin, Şerefettin, Şerafeddin ve Şerafettin şeklinde telaffuz edilmektedir. Bu çalışmada daha çok halk arasındaki yaygın kullanım şekli olan Şerafeddin şeklindeki yazım ve telaffuzu kullandık. Ancak alıntı yaptığımız yerlerde Şerefeddin yazım şekli kullanılmışsa ona da sadık kalmaya çalıştık. Metin içindeki Şerafeddin ve Şerefeddin yazımlarındaki farklılık ondan kaynaklanmaktadır. Her iki isim de aynı kişi için kullanılmıştır.

[49] Yusuf Turan Günaydın, *Ahilik Araştırmaları - 1913-1932,* TTK Yay., Ankara 2019 içinde: Ahmed Tevhid, "Ankara'da Ahiler Hükümeti", s.126-127.

Ahî Şerefeddin Mehmed'in Hüseyin, Hasan ve Yusuf adında üç oğlunun olduğu, bunlardan Hüseyin ve Hasan'ın evlad ve ahfadından bazılarının isimlerinin yazılı olduğu, ancak bunlar hakkında herhangi bir bilgi (tercüme-i hâl) bulunmadığı belirtilmiştir. Şecerenamede Ahî Şerefeddin Mehmed'in silsile halinde nesebi Hz. Ali'ye kadar uzanmaktadır. Ahmed Tevhid bu bilgileri aktardıktan sonra Ankara'da hükümet eden Ahiler bunlar mı idi? Yoksa bunlar dışında başka kişiler de var mı idi? Ahiler Hükümeti'nin idare tarzı nasıldı gibi soruları sorup, bu hususta bir kayıt bulamadığını, konunun araştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Makalenin devamında, Orhan Gazi'nin vefatından sonra ortaya çıkan kargaşa ortamında, daha önce Osmanlı idaresine geçen Ankara'nın, I. Murad'ın tahta geçişi sonrasında düzenlediği sefer sonunda Ahiler tarafından Osmanlılara sulh yoluyla devredildiği; bu dönemde Ahilerin Osmanlı'nın aleyhine oluşan ittifaka dahil olmadıkları, yaşanan kargaşanın sorumlularının Anadolu'daki Çavdar ve diğer kabileler oldukları ileri sürülerek, Ahiler masum gösterilmeye çalışılmıştır.[50]

Ahmed Tevhid, 1925 yılı başında kaleme aldığı bir başka makalesinde, Ankara Ahilerinin erken Osmanlı devrindeki durumlarına değinmiş ve I. Murad zamanında Ankara'nın Ahilerden teslim alındığını belirterek, "Zann-ı âcizâneme göre Ankara şehrinin idâre-i dâhiliyesi Ahilerin yedlerinde idi." diyerek, burada bir tür Ahî Hükümeti bulunduğu görüşünü tekrarlamıştır. Fakat o sıralarda Ankara ve havalisinin saltanatının İlhanlılarda ve bunların yıkılışıyla da Eretna ve evlâdında bulunduğunu da kaydetmiştir. I. Murad'ın *"Ankara'yı zapt etmiş olduğunu müeyyid burada iki tarihi*

[50] Ahmed Tevhid, "Ankara'da Ahiler Hükümeti", s.127-129.

eser vardır." dedikten sonra Ankara Kalesi'nde Alâeddin Camii'nin kapısında Sultan Osman'ın mevâlîsinden Lü'lü Paşa'nın H.763/M.1361-62 tarihli tamir kitâbesi ile Çankırı Kapısı civarındaki Demirliköprü üzerinde H.777/M.1375-76 tarihinde inşa olunduğunu gösteren kitâbelerden söz etmiş; Ankara'da I. Murad adına kesilmiş paraya ise rastlamadığını ifade etmiştir.[51]

Ahmed Refik [Altınay], 1921 yılı sonlarında Ahmed Tevhid'in Ankara Ahileri hakkındaki görüşlerini destekler mahiyette bir yazı kaleme almış ve burada şu ifadelere yer vermiştir:[52]

> *"Ahiler, Selçuklular zamanında Ankara'da yaşıyorlardı…. Anadolu'nun her tarafına yayılmışlardı. Müessisleri Abbasî Halifesi Nâsır Li-Dînillâh'tı. Menşeleri Hazret-i Ali'ye kadar çıkıyordu. Ahiler hükümet etmezlerdi; bununla beraber hükümdarın bulunmadığı yerlerde hâkim onlardı. Ankara'da da aynı teşkilât mevcuttu. Fakat orada, hükümdar bulunmadığı* için memleket Ah*ilerin ellerindeydi. Ahilerin saltanatla alâkaları yoktu; bu sebepten Selçukluların hâkimiyetinin ortadan kalkması, Ahilik üzerinde hiçbir tesir icrâ edememişti. Ankara, Selçuklulardan sonra İlhanlılar eline geçtiği zaman, Ahilik Ankara'da yine hâkimdi. O sıralarda Ahilerin şeyhi, Ahî* Hüsâmedd*in Efendi idi. Oğlu Ahî Şerefeddin'di. Asıl ismi Mehmed'di. T*ürbesi *yakınında (yaptırdığı imaret ile ilgili)* şu kitâbe yazılıdır*:*

[51] Günaydın, *Ahilik Araştırmaları*, s. 46.

[52] Yusuf Turan Günaydın, *Ahilik Araştırmaları - 1913-1932,* TTK Yay., Ankara 2019 içinde: Ahmed Refik [Altınay], "Ankara Ahilerine Dair", [*İkdam,* 17 Kânûnievvel 1337 [17 Aralık 1921], S. 8892, s. 3.], s.165-168.

*Sa*yi bi-*inşâ'i hazihi'l-im*âreti'l abdi'z-*za*îf el-muhtâç *ilâ rahmeti Rabbihi'l-Latîf Ahî Mehmed ibn Ahî Hüsâm el-Huseynî nevverallâhi? kalbehu fi'd-dünyâ* ve'l-â*hireti bi-hurmeti el-Hüseyn ve ahîhi ve ceddehu ve ibnehu ve ümmehu ve bintehu fî sene ihdâ ve selâsîne ve seba mie.*

[Tercümesi: Bu imâreti Latîf olan Rabbinin rahmetine muhtaç zayıf kul Mehmed b. Hüsâmi'l-Hüseynî -Allah kalbini dünyada ve ahirette nurlandırsın- yedi yüz otuz bir senesinde Hüseyin, kardeşi, dedesi, oğlu, annesi [babası] ve kızının hürmetine inşaya çalıştı.]

Ankara'da Ahilerin yaptırdıkları câmiler, Kızıl Bey Camii ile Ahî Şerefedd*in Camii'dir. Ahî* Şerefedd*in'in tanzim ettirdiği şecere bu camidedir. Şecerede Ahî* Şerefedd*in'in nesli Hazret-i Ali'ye kadar yazılıdır. Kızıl Bey Camii'nin kitâbesi de H. 699 [M. 1299/1300] tarihlidir. Ahî* Şerefedd*in'in babası Ahî Hüsâmeddin Hüseyin, H. 695 [M. 1295/1296]'te vefat etmiştir. O sırada yetmiş iki yaşında imiş. Ahî* Şerefedd*in'in oğulları Hüseyin, Hasan ve Yusuf'tur.*"

Ahmed Refik'in Ankara Ahileri hakkındaki görüşleri Ahmed Tevhid ile aşağı yukarı benzerlik göstermekte; ancak Ankara'da bir Ahî hükümeti ya da devleti olduğu noktasında açık bir ifade kullanmaz, hükümdarın olmadığı yerlerde Ahilerin o bölgenin hâkimi, yöneticisi oldukları görüşüne yer verip, Ankara'da da durumun böyle olduğunu belirtir. Ahmed Tevhid'in, Ahilerin Selçukluların yıkılışıyla ortaya çıkan müstakil devletçikler (tavâif-i mülûk) gibi Ankara'da bir hükümet/devlet teşekkül ettikleri görüşü bazı tarihçiler tarafından abartılı bulunmuş ve kabul görmemiştir. Özellikle M. Fuad Köprülü, Ahmed Tevhid'in söz konusu yazılarını değerlendirirken bu görüşünün isabetli olmadığına değinmiş

ve Selçuklu sonrası Ankara'daki Ahî idaresinin *"tavâif-i mülûk"* kâbilinden bir oluşum olmadığını ifade etmiştir.

Köprülü, ilk baskısı 1919'da yapılan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli eserinde, Ahiliğin ortaya çıkışı ve tarihî seyri ile Ahmed Tevhid'in yazdıkları üzerinden Ankara Ahileri hakkındaki görüşlerini, geniş dipnot açıklamalarıyla kaleme almıştır. Köprülü, 13. yüzyılda, diğer birtakım Türk memleketlerinde olduğu gibi Anadolu'da da Ahilik adı altında çok mühim ve çok yaygın bir meslekî-tasavvufî bekârlar zümresi bulunduğunu; bu zümrenin mensuplarının Osmanlıların ilk zamanlarında önemli görevler üstlendiklerini, bunun gerek tarihi kaynaklardan, gerekse seyyah İbn Battûta'nın naklettiklerinden bilindiğini; Ahilerin Fütüvvet mesleğine sâlik (yoluna girip) olup, senetlerini Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar götürdüklerini, diğer sûfilerin hırkalarına karşılık Fütüvvet şalvarı giydiklerini; aralarında birçok kadı ve müderris de bulunan Ahilik teşkilatının, herhangi bir esnaf topluluğu olarak değil, o teşkilata da dayanan, ondan güç alan, inanç ilkelerini onlar vasıtasıyla yayan bir tarikat olarak görülebileceğini ifade etmiştir. İbn Battûta'nın, Ahilerin üzerlerinde belli bir tarz ve şekilde bıçaklar taşımalarından yola çıkarak, bunların önemli bir kısmının bıçakçı esnafından olduğunu beyan etmesine itiraz eden Köprülü, bu Ahilerin yalnız bıçakçılardan oluşmadığını, her türlü sanat mensubunun bunların arasında bulunduğunu; nitekim debbağ esnafının kendilerine Ahî Evran'ı tarikat piri saydıklarını ve ona ait menkabenâmeler ürettiklerini belirtmiştir. Yine Osmanlıların ilk devirlerinde Ahî unvanlı birtakım dervişlere de bolca rastlandığını, bunların da Ahilerden olduğuna işaret etmiştir. Köprülü, Ankara'nın Osmanlıların idaresine geçtikten sonra Ahilerin ismine pek rastlanmadığını, ancak bu ifadeden onların siyasi önemlerinin kalmadığı şeklinde bir

anlam çıkarılmaması gerektiğini; Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'da kuvvetli bir merkeziyetçi sistem kurduktan sonra bunların siyasi olarak önemlerinin kalmadığını, herhangi bir esnaf teşkilatı olarak faaliyetlerine devam ettiklerini; esasında gizli olan batınî özelliklerinin de o sıralarda kurulan Bektaşilik gibi tarikatlara geçtiğini ifade etmiştir.[53]

Köprülü, Ahmed Tevhid'in Ankara Ahileri ve umumiyetle Ahilik hakkında yazdıklarını İbn Battû*ta Seyahatnâmesi* ile Ahmed Rif'at'ın *Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye* isimli eserine dayandırdığını, bu konuda başka hiçbir kaynağa dayanmayan bu araştırmanın büyük bir ehemmiyetinin olmadığını belirtir. Yalnız, Ankara Ahileri hakkında, Ahî Şerefeddin (Arslanhane) Camii'nden getirilen bir tomardan naklen verilen bilgilerin dikkate değer olduğunu, bu silsilenâmenin tâ Hz. Ali'ye kadar çıktığını, bununla Fütüvvet mesleğinin Hz. Ali'den geldiği fikrini kuvvetlendirdiğini ifade etmiştir. Ahmed Tevhid'in İlhanlılar zamanında Ankara'nın iç işlerinin Ahilerin elinde olma ihtimalinden söz ettiğini, bunların Osmanlı Devleti aleyhinde ittifaka girdikleri iddiasını red ettiğini, ancak bu devletin idare tarzı hakkında hiçbir şey söylemediğini belirtmiştir. Köprülü, mevcut kaynaklardaki bilgilere göre Ankara Ahilerinin bir devlet gibi telakki olunamayacağını; devlet teşkilatı olmayan yerlerde onun vazifesini üstlenen Ahilerin, Ankara'yı Osmanlılara teslimde oynadıkları rolün, Düzme Mustafa vak'asında Bursa'da oynadıkları rol ile aynı olduğunu ifade etmiştir.[54]

Köprülü, Ankara Ahilerinin eski tarihçilerce âdeta bir *"devlet"* olarak kabul edilmesinin asıl sebebinin, İbn Battûta'nın dile

[53] Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Yay. Haz. Orhan F. Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 3. baskı, Ankara 1976, s. 211-216

[54] Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* s.216, dn.45.

getirdiği, *"Bu bilâdın âdetince bir mahalde sultan bulunmadığı takdirde hâkimi Ahî olup, gelen gidene at ve libâs itâ ve kadrine göre ihsan eder. Emir ve nehiy ve rükûbu ayniyle mülûke müşabihtir."* hususu olduğunu belirtir. Sadece 14. değil, 13. yüzyılda da Anadolu'da hükümran olan anarşi devirlerinde, Ahilerin önemli hizmetler üstlendiklerine işaret eden Köprülü, Ahmed Tevhid'in Ahilerin Ankara'da müstakil bir devlet kurdukları görüşüne katılmamakta; mevcut durumun müstakil bir hükümet veya devlet olmaktan çok, devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde ekonomik faaliyetlerini güvenle gerçekleştirebilmek için gerektiğinde silahlı bir güce dönüşebilme özelliklerinden kaynaklandığını ileri sürmüştür.[55] Belki Ahilik hakkında son asırda yazılanlar içinde en kayda değeri Muallim Cevdet'in İbn Battûta'nın Ahiler hakkında yazdıklarına zeyl olarak, Arapça kaleme aldığı, *Zeylün alâ Fasli'l-Ahiyyeti'l-Fityâni't-Türkiyye fî Kitâbi'r-Rıhleti'bni Battûta*[56] isimli eseridir. Bu eserden, Türkiye'deki diğer şehirler gibi, 16. yüzyılın sonralarına kadar Ankara'daki Ahiler hakkında da bilgi sahibi olmaktayız.

Besim Darkot, İslâm Ansiklopedisi *"Ankara"* maddesinde; Ankara'nın 1354 tarihinde, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından Osmanlı ülkesine ilhak edildiğini, bu tarihte Ankara'da Eretna Devleti adına bulunan son valinin Melik Nâsır olduğunu; Ankara'nın hayatında, Selçuklu ve Osmanlı devirleri arasına girmiş bir Ahiler şehir cumhuriyeti devri bulunup bulunmadığı meselesi üzerinde

[55] Yusuf Turan Günaydın, *Ahilik Araştırmaları - 1913-1932,* TTK Yay., Ankara 2019 içinde: Köprülüzade Mehmed Fuad, "Ankara ve Ahiler", [*Hayat,* C. 1,23 Nisan 1927, S. 21, s. 402-403], s.169-172; Günaydın, "Ahmed Tevhid (Ulusoy) ve 'Ankara Ahiler Hükümeti' İle İlgili Düşünceleri", s. 450-451.

[56] Muallim Cevdet [İnançalp], *Zeylün alâ Fasli'l-Ahiyyeti'l-Fityâni't-Türkiyye fî Kitâbi'r-Rıhleti'bni Battûta,* Kurtuluş Matb., İstanbul 1932: Türkçe Tercümesi: *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battûtaya Zeyl,* çev. Cezair Yarar, İşaret Yay., 1. Baskı., İstanbul 2008.

epeyce münakaşalar yapıldığını belirtmiştir. Esasen çok eksik olan eski Osmanlı kaynaklarında, Ankara'nın Ahiler elinden alındığının kaydedildiği ve bu görüşün daha yeni eserlerde de tekrarlandığı; mevcut görüşe göre Ankara'nın o dönemdeki gerçek hâkiminin, büyük arazi sahibi olan Ahiler olduğu belirtilmiştir. Darkot, P. Wittek'ten yaptığı bir alıntıya da yer vermiş; Ahilerin 14. asırda Anadolu'da önemli rol oynadıklarını, fakat İlhanlıların hükümranlık sahasında asıl nüfuz ve yetkinin valilerde olduğunu; Ahilerin ise bir kısım beledî hizmetleri yerine getirdiklerini, eldeki mevcut bilgiye göre, dört tarafı cengâver siyasi teşekküllerle çevrili bir sahanın, bir şehir cumhuriyeti teşekkülü için müsait olmadığını, bunların Anadolu'ya geldikten sonra sınaî ve ticarî alanlarda elde ettikleri güçle, bazen mahallî nüfuza sahip iktidar hüviyeti kazanmış olabileceklerini ifade etmiştir.[57]

Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*'nde Ankara'nın Osmanlı hâkimiyetine geçişine kısaca değindikten sonra bu şehrin Ahilerden alındığını; fakat Selçuklularla Osmanlılar arasında Ankara'da şehir cumhuriyetini andırır bir teşekkülün bulunup bulunmadığı konusunun hayli tartışmalı bir mevzu olduğunu; Osmanlı kaynaklarının yetersizliği dolayısıyla bu tartışmada kesin bir neticeye varmanın kolay olmadığını ifade eder. Osmanlıların Ankara'yı aldıkları sırada şehrin Eretnalılara bağlı olduğu; fiilî hâkimlerinin ise şehrin beledî görevlerini yerine getiren ve bir mezhep ve sanat teşekkülü olan Ahiler olduğu vurgusunu yapar.[58]

Ankara Ahilerinin yönetim şekli üzerine görüş belirten tarihçilerden biri de Yılmaz Öztuna'dır. Öztuna, Ankara'nın

[57] Darkot, "Ankara", s.442-443.

[58] Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi,* C.I, TTK Yay., Ankara 2010, s.75-76.

1290-1354 yılları arası döneminin yönetim şeklini *"Ankara Ahî Cumhuriyeti"* olarak isimlendirir. Ankara'yı merkez edinen Ahî Hükümeti'nin, bir derviş-esnaf cumhuriyeti olduğunu ve bir bakıma Ortaçağ İtalyan site (şehir) cumhuriyetlerine benzediğini ifade eder. Takriben 64 yıl sürdüğü belirtilen bu dönemde, Ankara'nın; 1308'e kadar Selçukoğulları'na, 1335'e kadar İlhanlılar'a, sonra Eretnaoğulları'na, nihayet Karamanoğulları'na bağlandığı ve hiçbir zaman tam bağımsız olmadığını belirtir. 1354'te Süleyman Paşa'nın Ankara'yı fethederek Osmanlı Devleti'ne bağladığı, bir ara şehir Karamanoğulları'nın eline geçse de I. Murad'ın kesin şekilde 1362'de aldığı ifade edilir. Öztuna, Ahileri, teşkilatlanmış ve tasavvufî dervişlik esaslarına dayanan esnaf loncası başkanları olarak görür ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki rollerinin önemine işaret eder. Ankara'daki Ahî reislerinin aynı aileden geldiklerini, nüfuzlu bir aileden gelen Ahî Şemseddin Yusuf'un oğullarının Ahî Hüseyin ve Ahî Kemâleddin Hasan olduğunu belirtir. Öztuna, Ankara Ahî Cumhur Reisleri (1290?-1354) başlığı altında da şu isimler sıralanır: 1. Ahî Hüsâmeddin I. Hüseyin Efendi (1290?-1296); Ahî Şerefeddin Mehmed Efendi (1296-1332?); Ahî II. Hüseyin Efendi (1332?-1354).[59]

Ankara Ahileri üzerine çeşitli çalışmaları bulunan Mehmet Ali Hacıgökmen, söz konusu d*önemde* Ankara'nın yönetim şeklini, *"Ankara Ahî Hükümeti"* ve *"Ankara Ahiler Hükümeti"* olarak isimlendirir. Hacıgökmen, Ankara'ya Ahilerin geliş tarihini, yukarıda da bahsedildiği üzere 13. yüzyılın ortalarına götürür. Bu dönemde Ankara Ahilerinin reislerinden Ahî Şerafeddin'in babası Ahî Hüsâmeddin ve dedesi Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf başta olmak üzere birçok Ahî'nin Ankara

[59] T.Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, C.2, Hayat Yay.,İstanbul 1964, s.218-219.

bölgesine göçtüğünü ve şehrin kuzey-batısında Bentderesi denilen yere, dere boyunca imalathaneler ve atölyeler yapmış olabileceklerini belirtir. Hacıgökmen'in ifadesiyle, Ahiler, Ankara'da birer "bey" gibi hüküm sürmekteydi. Bazen kendi aralarında reislik kavgası dahi ettikleri olurdu. Nitekim Ahî Şerafeddin vefat ettiğinde yerine Ahî Kemâleddin olarak da bilinen Ahî Yusuf geçmiş; ancak reislik iddiasındaki Ahî Süleyman tarafından katledilmiştir. [60]

Bir devletin bağımsız statüde olduğunun kabul edilebilmesi için bazı özelliklere ve alametlere sahip olması gerekir. Bunlar arasında kendi adına sikke/para basması ve hutbe okutması da yer almaktadır. Ankara'da Ahiler Hükümeti adına basılmış bir sikkeye veya kendi adlarına okunmuş bir hutbeye rastlanmamaktadır, bu durum Ankara Ahilerinin devlet kurdukları görüşünü zayıflatmaktadır. Hacıgökmen bu durumun Ahiliğin genel yapısından ileri geldiğini, Ahilerin Ankara'da yönetim boşluğu olduğu zamanlarda, asayişi sağlayıp, kendi otoritelerini kurduklarını; giydikleri giysilerin, onların sadece esnaflıkla uğraşmadıklarının açık delili olduğunu; geleneksel giysileri olan başlarında külahları (ak börk) ve bellerinde kamaları ile bu özelliklerini ortaya koyduğunu belirtir. Ahilerin bulundukları yerin şartlarına göre şehrin yönetiminde doğrudan etkili oldukları; kendi hiyerarşileri içinde şeyhlerini, kethüdalarını, yiğitbaşılarını seçtikleri; bu arada merkezî güç ile de iyi geçinerek yönetimi ellerinde tuttukları ifade edilir. Hacıgökmen ayrıca, Alâeddin Eretna'nın 1330 tarihinde Ankara'ya geldiğinde, burada Ahî Şerafeddin ile görüştüğünü ve Ahî Şerafeddin'i *Ankara Nâibi* olarak atadığını ileri sürer. Buna göre, Ahiler bir dönem

[60] Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ankara Ahi Hükümeti", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Editörler: Yusuf Küçükdağ vd., Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yay., 2. Baskı, Ankara 2016, s.262.

Ankara'da hâkim olmuşlar, yani hükümet etmişlerdir. Bu dönem, II. Gıyâseddin Mesud zamanına ait hükümdar ismi zikredilmeyen bir kitâbenin tarihinden hareketle, 1330 yılı ile Osmanlıların Ankara'yı idaresi altına aldığı 1361 yılı arası olarak tarihlendirilir. Ankara'da Sultan Alâeddin Camii üzerinde Lü'lü (veya Lülü) Paşa'nın koydurduğu H.763/M.1361 tarihli kitâbe ile de Ankara'nın 1362 Mart'ından önce, Osmanlılara tâbi olduğunun kesin olarak anlaşıldığı ifade edilir.[61]

İsmail Çiftçioğlu, *Ankara Ahileri Devleti ve Dönemi* başlıklı çalışmasında, Ankara'nın Selçuklular sonrasında, her ne kadar İlhanlılar ve Eretnalılar gibi bir devletin yönetimi altında olsa da kendi haline terkedilmiş görünüme sahip olduğunu; şehirde varlıklarını sürdüren ve teşkilatçılık yönleri kuvvetli olan Ahilerin, şehre sahip çıkarak, başlarında reisleri olduğu halde, buranın idaresini üstlendiklerini ileri sürer. Ahilerin, bölgede devlet kurmadıklarına, klasik anlamda hâkimiyet icra etmediklerine dair oluşan görüşün ise Ahilerden günümüze ne bir sikke, ne bir hutbe sureti, ne de buna benzer bir hâkimiyet sembolünün intikal etmemesinden kaynaklandığı belirtilir. Ancak Ankara Ahilerine ait olup, zamanımıza ulaşan cami, mescit, türbe, mezarlık gibi çok sayıda yapı olduğu, bütün bu eserlerin Ahilerin bölgede kuvvetli bir teşkilata sahip oldukları gerçeğini ortaya koyduğunu ifade eder. Çiftçioğlu, Ahilerin Anadolu'da herhangi bir bölgede, bağımsız bir devlet kurma gibi amaçlarının pek olmadığını; ancak Ankara'da bu teâmülün dışına çıkılarak hâkimiyeti ellerine aldıklarını ileri sürer. Bunun da bölgenin siyasi durumuyla çok yakından ilgili olduğunu, zira Ankara'nın bu dönemde tamamen kendi haline terkedildiğini ve burada herhangi bir devletin kesin hâkimiyetinin söz konusu olmadığını belirtir. Dolayısıyla

[61] Hacıgökmen, "Ankara Ahi Hükümeti", s.262-263.

Ahilerin, Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğunda, tavaif-i mülûk'ten biri olarak Ankara'da bir hükümet kurduklarını ileri sürer.[62]

Cevdet Yakupoğlu, *"Beylikler Dönemi Ahiler"* başlıklı makalesinde,[63] Ankara Ahilerine de geniş yer ayırmış ve Ahilerin Ankara'da müstakil bir yönetim oluşturup oluşturmadıkları konusuna da değinmiştir. Yakupoğlu, Ankara şehir merkezinde Ahî Şerafeddin ve ailesinin veya diğer Ahî reislerinin, 1280-1290'lı yıllar ile sonraki dönemde Selçuklulardan ve İlhanlılardan bağımsız bir yönetim sergilemelerinin ve tam bağımsız olarak hareket etmelerinin mümkün olmadığını belirtir. Zira bahsi geçen dönemde her ne kadar Selçuklu sultanlarının Anadolu şehirleri üzerindeki otoriteleri büyük oranda sarsılmış olsa da İlhanlı Devleti'nin Anadolu'da görevlendirdiği valilerin desteğini arkasında hisseden Selçuklu yöneticilerinin, Ankara gibi bazı Orta Anadolu şehirlerinde üst düzey egemenliklerini kabul ettirdiklerini ifade eder. Bu bakımdan Ahî Şerafeddin ve hatta diğer bazı Ahî reislerinin, Selçuklulara veya İlhanlılara başkaldırmış olarak uzun süre Ankara'yı idare etme şansına sahip olmadıklarını; bundan dolayı Ankara'da Ahilerin, doğrudan doğruya bağımsız bir hükûmet kurmadıklarını; bununla beraber şehre bir valinin tayin edilmediği ve yönetim boşluklarının oluştuğu dönemlerde zorunluluktan dolayı şehir ve çevresine hâkim olduklarını ileri sürer. Yakupoğlu, İlhanlı Devleti'nin 1335 yılında tarih sahnesinden çekilmesi sonrasında Anadolu'da yepyeni bazı gelişmelerin olduğuna işaret eder. İlhanlıların son Anadolu valilerinden Alâeddin Eretna Bey'in, ortaya çıkan bu

[62] İsmail Çiftçioğlu, *Ankara Ahileri Devleti ve Dönemi*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995, s.60-73.

[63] Cevdet Yakupoğlu, "Beylikler Döneminde Ahiler", *Ahilik ve Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2023, s.271-290.

siyasi boşluktan istifade ederek Sivas ve Kayseri'yi kendisine merkez edinerek, yönetimi Ankara taraflarına kadar uzanan bir devlet kurduğunu; onun zamanında Ankara'daki Ahilere pek müdahale edilmediğini; Ahilerin de onun otoritesine karşı olumsuz bir tavır içine girmeyerek, şehri olası bir işgalden koruduklarını belirtir. Ankara'daki Ahî Hükûmeti 1341-1354 yılları arasında hukukî bakımdan Eretna Beyliği'ne bağlı olarak varlığını sürdürmüş; ancak Ahiler, belediye hizmetleri, ekonomik ve ticari faaliyetler ile dinî-tasavvufi uygulamaları kendi iç düzenlerine ve hukuklarına göre tatbik etmişlerdir. Ankara Ahî yönetiminin söz konusu dönemdeki komşuları; doğu yönünde Eretna Bey'in ülkesi, kuzeyde Candaroğulları, güneyde Karamanoğulları, batıda ise Germiyanoğulları beylikleri, sonraları batı yönünde Osmanlılardır. Yakupoğlu, Ahiler Ankara şehrinin asayiş ve güvenliği ile ekonomik düzenini bir şehir cumhuriyeti biçiminde sağlamış gibi görünseler de bu rejim şeklini günümüz modern Cumhuriyet anlayışı ile karşılaştırmanın sağlıklı olmayacağını; günümüz modern yönetim tercihleri ile 13-14. yüzyılların klasik Ortaçağ anlayışındaki yönetim biçimi arasında her şeyden önce zaman farkından kaynaklanan bağımsız uygulamaların mevcut olduğunu, buna rağmen Ankara Ahî yönetimi denildiğinde bu yapının, çağdaşları olan beyliklerden demokratik manada bir adım önde olduğunu belirtir.[64]

Sonuçta, Ankara ve havalisi için Selçuklu iktidarının yıkılışı ile Osmanlı hâkimiyetine geçiş arasındaki dönem, birçok araştırmacının da belirttiği üzere kaynakların yetersizliği ve eksikliği gibi nedenlerden dolayı, belirsizliğin hâkim olduğu bir safhadır. Yukarıda da belirtildiği üzere araştırmacıların bir kısmı, bölgenin gerçek hâkimi olan Ahilerin Ankara'da

[64] Yakupoğulları, "Beylikler Döneminde Ankara", 281-283.

müstakil bir devlet ya da hükümet kurduklarını; bir kısmı da Ahilerin bölgedeki varlığını kabul etmekle birlikte, buraya hâkim olan devletlere bağımlı bir şekilde yaşadıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu tartışmalarda kesin olan nokta şu ki, bu dönemde Ankara havalisinin gerçek hâkimi hiç şüphesiz Ahilerdi. Ancak bu durumun, Ahilerin Ankara'da Tavâif-i Mülük'ten biri olarak müstakil bir devlet kurdukları görüşünü doğrulamadığı yönündedir. Yoğun bir Ahî nüfusunun yaşadığı Ankara ve havalisinde, Ahî liderlerinin şehri nasıl yönettikleri, kendi adlarına hutbe okutup, para bastırıp bastırmadıkları gibi hususlarda maalesef mevcut kaynaklarda ve araştırmalarda bilgi bulunmamaktadır. Her ne kadar Ahmed Tevhid'in aktardığı, Ahî Şerafeddin Mehmed tarafından tanzim ettirilen bir Ahî aile şecerenamesi söz konusu ise de bununla Ankara'da Ahilerin bir devlet ya da hükümet kurdukları sonucunun çıkmayacağı ileri sürülür. Ankara'nın tarihinde, 1290'lı yılların başından 1362'ye kadar olan dönemi, Selçuklular, İlhanlılar ve Eretnalılar üst siyasi yönetiminden ayrıştırmak ve bağımsız düşünmek zordur. Ancak Ankara'daki Ahileri bu dönemde, mevcut üst siyasi yapının içinde ve ona bağlı, kendi içinde özerk bir yapı gibi görmek ve değerlendirmek de mümkündür. Ankara'da, o dönem mevcut olan yönetime illâ ki bir ad vermeye gerek var mıdır? Bugünden geçmişe baktığımızda Ankara'daki Ahilerin, muhtemel amaçlarının daha çok şehirdeki hayatiyetlerini, güvenliklerini, mallarını, mülklerini korumak olduğu yönündedir. Bunun en büyük göstergesi, bağlı oldukları devletlerle uyum içinde yaşamalarıdır. Nitekim Osmanlı döneminde de Ahilerin, şehrin sosyal, kültürel, ekonomik ve ticari hayatında, devletle ve burada yaşayan halk ile gayet uyumlu bir şekilde yaşadığı görülür.

Ankara'nın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Hayatında Ahilerin Yeri

Ahiler, Ankara ve çevresindeki tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik potansiyeli iyi değerlendirdiler. Özellikle dericilik sektöründe güç kazandılar. Derici esnafı, Ankara şehir merkezinde Kale yakınlarında bugünkü Bentderesi semtinde Debbağlar Mahallesi'ne yerleşmişlerdi. Bunlar, dere boyunca işyerleri ve atölyeler açtılar. Bunun yanında Ankara, Selçuklular ve Beylikler döneminde tiftik keçilerinden elde edilen sof üretimi ile de öne çıkmıştı. Ankara sofları, o dönemde Anadolu dışında da çok iyi tanınmakta ve alıcı bulmakta idi. Ahilerin bir kısmının bu zanaat dalıyla meşgul oldukları biliniyor. Ankara'da dericiliğin hızla gelişmesinin nedenlerinden biri de, yukarıda da bahsedildiği üzere Moğolların Anadolu'nun doğusunda, özellikle de Kayseri'de acımasız bir şekilde halkı katletmeleri sonrasında canını ve malını kurtaran çok sayıda Ahî esnaf ve zanaatkârı ile deri ustalarının göç ederek bu şehre gelip yerleşmeleridir. Ankara şehir merkezi ve çevresinde Ahî zümrelerinin sayısı arttıkça üretim de artmış, üretim artışıyla beraber şehir de büyüyüp gelişmiştir.[65]

[65] Yakupoğulları, "Beylikler Döneminde Ankara", 279.

13-16. Yüzyıllarda Ankara Ahileri

Ankara'nın idari, askerî, sosyal, kültürel, ekonomik ve ticarî hayatında etkili olmuş; şehrin yönetimine katkı sağlamış, yön vermiş önemli aileleri arasında hiç şüphesiz Ahiler de vardı. Ahiliğin ve Ahilerin şehirde en etkili olduğu dönem, 13. yüzyılın son çeyreği ile 16. yüzyıl arasıdır. Ankara'daki ilk dönem Ahileri hakkındaki en önemli kaynağımız, yukarıda Ahmed Tevhid'den naklettiğimiz Ahî Şerafeddin (Şerefeddin) Mehmed'in tanzim ettirdiği aile şecerenamesidir. Onun dışında vakfiyeler, vakıf kayıtları, tahrir defterleri ve az da olsa Osmanlı vekayinameleri/kronkleridir. Bu dönemde, yaptıkları hizmetler ve bıraktıkları eserlerle öne çıkan Ankara Ahilerinden bazıları şunlardır:

Ahî İshak

Ahî Şerafeddin'in hazırlatmış olduğu şecerenamede adı geçen Ahî İshak, Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf'un babası, Ahî Hüsâmeddin ile Ahî Hasan/Hasaneddin'in dedesidir. Bir başka ifade ile Ahî Şerafeddin'in büyük babasıdır. Şecerenamede, hakkında şu bilgilere yer verilir: *"Fütüvvet ve mürüvvet ehli idi. Cesareti, cömertliği, sabrı, nesebi, fakirlere yedirmesi, güzel*

ahlakı ile biliniyordu. 54 yıl yaşadı, kabri oğlu Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf'un yanındadır. Allah aziz ruhunu mukaddes eylesin."[66] Ahî İshak, muhtemelen 12. yüzyılın ikinci yarısı ile 13. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşadığı tahmin edilmektedir.

Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf

Ahî İshak'ın oğlu olan Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf, yukarıda da bahsedildiği üzere Ahî Hüsâmeddin el-Hüseynî ile Ahî Hasan/Hasaneddin'ın babası ve Ahî Şerafeddin'in dedesidir. Ahî Şerafeddin'e ait şecerenamede kendisi hakkında şu bilgi verilir: *"Künyesi Ebû't-Takvâ'dır. Takva ve zühd sahibi olarak bilinir ve güzel ahlaklarla sıfatlanmıştır. Sıhhatli hadis rivayetiyle meşhurdur. Emanet ve diyânette sağlam, gündüzleri oruç tutup, geceleri namaz kılardı. Yüksek derece sahibi olup, 82 yaşında Ankara'da vefat etmiştir." Şecerede,* kabrinin Ankara'da olduğu belirtilir, ancak günümüzde kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir.[67] Muhtemelen en erken 13. yüzyılın başlarında doğmuş olabilir. Hakkında fazla bilgi bulunmayan Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf ve oğlu Ahî Hüsâmeddin'in Ahî Evran'ın rahle-i tedrisinden geçtiği, Ahî Evran öldürüldüğünde Kayseri veya Kırşehir'den Ankara'ya göçtükleri rivayet edilir.[68]

Ahî Hüsâmeddin el-Hüseynî

Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf'un olan Ahî Hüsâmeddin el-Hüseynî, Ahî Şerafeddin Mehmed'in babasıdır. Ahî Fethüddin lakabı ile de bilinir. Bazı kayıtlarda Hüsâmeddin ile birlikte

[66] Abdülkerim Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2011, s. 31; Şehr-i Kadîm Ankara, C.1, Yazarlar: Güray Kırpık, Abdülkerim Erdoğan vd., Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2016, s.240-241.

[67] Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, s.31; Şehr-i Kadîm Ankara, s.241.

[68] Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s.62.

Hüseyin ya da el-Hüseynî isim ve lakabı birlikte yer alır. Cömertliğiyle, cesaretiyle, zühtüyle, ibadetiyle, miskinlere verdiği yemeklerle, alimlere ve fakirlere yaptığı ikramlarla, güzel ahlâkıyla, sözünün doğruluğuyla, az konuşmasıyla meşhur olduğu; kimsenin ondan gıybet ve yalan adına bir şey duymadığı; gerekmediği yerde söze müdahale etmediği; gülüşünün tebessüm, uykusunun ise yarı uyanık şekilde olduğu rivayet edilir. Ahî Hüsâmeddin'in nice arazilerin komutanı olduğu; yiğitlik elbisesini babası Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf'tan giydiği; Ankara'da kendi adıyla bilinen bir zâviyesi bulunduğu belirtilir. Ahî Hüsâmeddin ve kardeşi Ahî Hasan/Hasaneddin ile birlikte H.689/M.1289-90 tarihinde, 13. yüzyılın başlarında Çaşnigir Emir Seyfeddin Ay-aba veya Melikü'l-Ümerâ Seyfeddin Kızıl tarafından daha önce yaptırılan camiyi (Ahî Şerafeddin/Arslanhane Camii) yeniden inşa ettirmişlerdir. Caminin minberindeki kitâbesinde; "*F*ütüvvet ve mürüvvet sahibi *kardeşler tarafından 689/1289-90 yılında Allah için hulûs-i niyyetle ve onun rızâsını isteyerek yapıldı.*" denmektedir. Bu cami, sonradan Ahî Hüsâmeddin'in oğlu Ahî Şerafeddin'in adı ile anılır olmuştur. Ahî Hüsâmeddin, H.695/M.1295 yılında 72 yaşında vefat etmiş, kabri ise Ahî Şerafeddin Türbesi'ndedir. Ahî Hüsâmeddin'in Ankara'da kendi adı ile anılan bir zâviyesi olduğu kayıtlarda yer alır, ancak bu zâviye günümüze ulaşmamıştır. Ahî Hüsâmeddin'in babası Ahî Yusuf ile birlikte Ahî Evran'ın talebesi olduğu yönünde rivayet vardır. Vakıf geliri, türbesi/mezarı ve zâviyesine tahsis edilmiş Ankara'nın merkez ile Ayaş ve Bâcı kazalarında bazı vakıfları vardır.[69] Ahî Hüsâmeddin'in dört oğlu vardı; bunlar İbrahim, Ahmed, Mehmed (Ahî Şerafeddin) ve Hüseyin'dir.[70]

[69] Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s.63-64; Aynı yazar, "Ahi Hüsameddin", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s.122.

[70] Şehr-i Kadîm Ankara, s.241.

Ahî Kemâleddin (Ahî Hasan/Hasaneddin)

Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf'un oğlu olan Ahî Hasan/Hasaneddin, Ahî Hüsâmeddin'in kardeşi ve Ahî Şerafeddin'in amcasıdır. "Ahî Kemâleddin" isim ya da mahlası ile de bilinen Ahî Hasan ya da bazı yerlerde kullanılan şekliyle Hasaneddin'in künyesi, "*Muktedamız*" (kendisine uyduğumuz kimse) anlamında "*Genagî*"dir. Sonraki dönemlerde Ankara'da Genegi adıyla anılan bir mahalle ve mescit karşımıza çıkmaktadır. Acaba bu mahalle ve mescidin Ahî Kemâleddin Hasan ile bir ilgisi var mıdır? Bu mescidin bânisi bu şahıs mıdır? Ahî Şerafeddin'e ait şecerede Ahî Hasan ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: "*Ahî Kemâleddin olarak bilinir. Fütüvvet ve mürüvvet ehli idi. Güzel ahlaklı, diyânet ve takva sahibidir. Tevazu sahibi olup, fakirlerin hizmetçisi idi. İnsanların dertlerini paylaşırdı. Emirler, sultanlar ve büyükler yanında söz sahibiydi. Ahlâkıyla sevilen biri idi. Yiğitlik elbisesini Ahî Hüsâmeddin'den alarak giydi. 66 yaşında vefat etti. Başkanlık talebi dolayısıyla Süleyman onu zalimce öldürdü. Allah onun (Süleyman) neslini ve nesebini kesti ve tez zamanda kökünü kazıdı.*"[71]

Ahî Şerafeddin/Şerefeddin Mehmed (Muhammed)

Ahî Şerafeddin'in babası Ahî Hüsâmeddin'dir. Asıl adı Mehmed/Muhammed'dir. Doğum tarihi hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 14. yüzyılın ilk yarısında Ankara'da güçlü bir siyasi-sosyal konuma sahip olan Ahî Şerafeddin, genç yaşta, babası henüz hayatta iken 1293 yılında, bir aile şecerenamesi (soy kütüğü) hazırlatmış; bu şecerename

[71] Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, s.32; Şehr-i Kadîm Ankara, s.243.

yukarıda da belirtildiği üzere Ahmed Tevhid Bey tarafından yayınlanmıştır. Abdülkerim Erdoğan'ın aktardığı bilgiye göre, önceleri Ahî Şerafeddin (Aslanhane) Camii'nde muhafaza edilen, 1293 tarihli Ahî Şerafeddin'e ait şecerename (soy kütüğü), 12,21 metre uzunluğunda ve 0.21 metre genişliğinde olup, üzerinde; *"Bu şecere Allah'ın zayıf ve âciz kulu Mehmed bin Ahî Hüsâm el-Hüseynî'nin şeceresidir"* ibaresi yazılıdır. Samanî aharlı kâğıt üzerine bölüm başları ve asıl isimler sülüs, diğer isim ve bilgiler nesih ile yazılan şecerenin dışına mumlu bez yapıştırılmıştır. Bu şecerename, Bursa Mebusu Tahir Bey'in tavsiyesi üzerine, 1910 yılında *Târih-i Osmânî Encümeni* adına İstanbul'a götürülmüş, Ahmed Tevhid Bey tarafından kopya edilerek aslı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne iade edilmiştir. Şecerenameyi hazırlatan Ahî Şerafeddin'in altı batın yukarıdan dedesi olan Abdullah oğlu Süleyman ve bunu takiben ecdadının mezarlarının Ankara'da olduğu bu şecerenamede yazılıdır. Burada yer alan bilgiye göre Ahî Şerafeddin'in evladı Hüseyin, Hasan ve Yusuf ile Devlet Hatun'dur. Hüseyin'in soyundan Seyyid Hüsâm, ondan Seyyid Paşa, ondan Seyyid Hüseyin, ondan Seyyid Hüseyin ve oğulları Hüseyin ve Yahya'dır. Ahî Şerafeddin'in oğlu Hasan'dan Paşa, Hüseyin, Seyyid Cafer ile oğulları Hıdır, İhsan ve Tayyib'dir.[72]

Şecerename üzerine bir değerlendirme yapan Ali Rıza Mukaddem (Moghaddam), bu şecerenamede yer alan Ahî Şerafeddin'in yedinci kuşaktan dedesi olan ve Hoy şehrinde ikamet eden, Arapların Ahî Ali Bessak dedikleri fütüvvet ehlinden Hasan el-Caferî'nin, Sultan Mesud'un (ö. H.550/M.1155) ölümü üzerine tahta oturan oğlu II. Kılıç Arslan'ın (ö. H.588/M.1192) davetiyle Anadolu'ya geldiğini

[72] Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, s.33-34; Şehr-i Kadîm Ankara, s. 244. Ahi Şerafeddin'in şecerenamesi için ayrıca bk. H. Mustafa Eravcı "Ahi Şerafeddin Şecerenamesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Editörler: Yusuf Küçükdağ vd., Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yay., 2. Baskı, Ankara 2016, s.179.

belirtir. Mukaddem, Ahî Şerafeddin'in babası Ahî Hüsâmeddin Hüseynî'nin 1296 yılında 72 yaşındayken vefat ettiğini, dolayısıyla doğum tarihinin H.623/M.1226 olabileceğini; Ahî Hüsâmeddin'in babası Seyyid Şemseddin Ahî Yusuf'un 82 yaşında Ankara'da öldüğünü, buna göre en az H.600/M.1200'lü yıllarda doğmuş olabileceğini; Ahî Yusuf'un babası Ahî İshak'ın da muhtemelen H.570/M.1170-H.580/M.1180'li yıllarda dünyaya gelmiş olabileceğini belirtir. Şecerede Ahî İshak'ın dedelerinden Seyyid Ali ve Abdullah'ın da fütüvvet ehli olduğunun kaydedilmiş olması da dikkat çekicidir.[73]

Ahî Şerafeddin, babası ve dedesi gibi *"fütüvvet ve mürüvvet sahibi"*, halk arasında sözü geçen ve saygı duyulan bir şahsiyetti. Vefatına kadar Ankara Ahilerinin *"Reis"*i, aynı zamanda şehirdeki esnafın da *"Ahî Baba"*sıydı. Ahî Şerafeddin, dönemin siyasi şartlarını yakından takip ederek, Ankara'ya hâkim olan güçlerle iyi geçinmiş ve onlara karşı dengeli bir politika izlemiş; bu sayede Ankara'yı ve Ankara'da yaşayanları ciddi dış tehlikelerden uzak tutmuştur. Dönemin İlhanlı hükümdarları Gazan Han, Olcayto Han ve Ebû Said Bahadır Han'la iyi ilişkiler kurmuş, İlhanlıların son Anadolu valisi Alâeddin Eretna Bey ile de yakın temas halinde olmuştur. Hatta Eretna Bey 1330 yılı civarında Ankara'ya geldiğinde onu saygıyla karşılamış ve onun tarafından iltifata mazhar olmuş, muhtemelen Ankara nâibi olarak görevlendirilmiştir. Ahî Şerafeddin cömert, cesur, züht ve ibadet sahibi, aynı zamanda fakir-fukaraya yemek yedirmekle çevresinde sehavetiyle tanınmış; yıllar içerisinde biriktirdiği mal varlığını yaptırdığı hayrata vakfetmiştir.[74]

[73] Ali Rıza Mukaddem (Moghaddam), "Anadolu Ahiliği Bağlamında Ankara'da Ahilik ve Ahi Şerefeddin", *Gönül Sultanları, Şahsiyetleri ve Değerleri İle Ankara,* Ed. İbrahim Ethem Arıoğlu, Akçağ Yay., Ankara 2018, s. 413-414.

[74] Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s.65-66; Aynı yazar, "Ahi Şerafeddin", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s.176

Babası Ahî Hüsâmeddin ve amcası Ahî Kemâleddin Hasan tarafından H.689/M.1289-90 tarihinde yaptırılan, ancak daha sonra Ahî Şerafeddin'in ismi ile anılan cami, bugün hâlen ayakta olup Ankara Ahilerinin şehre kazandırdığı güzel bir eserdir. Ahî Şerafeddin bu caminin yapıldığı yıllarda, muhtemelen 20'li yaşlardaydı. O, daha babasının sağlığında Ankara Ahileri içerisinde seçkin bir yere sahipti. Bunu, caminin yapımından üç sene sonra, 1293 yılında hazırlatılmış olan şecerenameden çıkartabiliriz. Arslanhane olarak da bilinen Ahî Şerafeddin Camii, bugün Altındağ ilçesinde Ulus-Samanpazarı semtinde Ankara Kalesi'nin güney kesiminde bulunmaktadır. Caminin hemen yanında Ahî Şerafeddin'in adıyla anılan zâviyesi, çeşmesi, türbesi ve haziresi mevcuttur. Burası bu hâliyle küçük çapta bir külliye vasfı taşımaktadır. Bu eserlerin bulunduğu Samanpazarı semti, Ankara'nın tarihinde sosyal, ekonomik ve ticari bakımdan önemli bir yere sahipti. Kale çevresi, aynı zamanda *"Pazar Yeri"* ve *"Cuma Meydanı"* olarak biliniyordu. Ahî Şerafeddin Camii, Osmanlı döneminde Ankara'da *"Ulu Camii"*, bir başka ifadeyle *"Cuma Camii"* hükmündeydi. Bu bölge adeta şehrin kalbi konumundaydı. Ahî Şerafeddin'in ölümünden sonra onun neslinden gelen oğulları ve torunları uzun müddet Ankara'da Ahilik teşkilatını devam ettirmişlerdir.[75]

Yaklaşık 80 yıl yaşadığı düşünülen Ahî Şerafeddin Mehmed'in türbesi/mezarı, kendi adı ile anılan, aşağıda vakıf gelirlerinden de bahsedilecek olan caminin kuzeydoğusunda, kendisi tarafından yaptırılan zâviyenin bahçesindedir. Ahî Şerafeddin'in mezarı üzerindeki ahşap sanduka 1933 yılında Ankara Etnografya Müzesi'ne götürülmüş ve orada teşhir edilmektedir. Bu sandukaya oyulmuş halde bulunan

[75] Yakupoğulları, "Beylikler Döneminde Ankara", 280-281; Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s. 66; aynı yazar, "Ahi Şerafeddin", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s.176

Arapça kitâbede, Türkçesi ile şu ibareler yer almaktadır: *"Cömertlerin babası, müslümanların, İslâm'ın ışığı, Hakk'ın ve dinin övdüğü, Ahilerin büyüğü, mürüvvet ve fütüvvet sahibi, sultanın delili, iftihâr-ı âl-i Resûlullah, seçilmiş, es-seyyid, eş-şehîd, yarlığanmış, rahmete kavuşmuş Ahî Hüsâmeddin el-Hüseynî oğlu Muhammed."* Sandukanın ayak tarafında ise, *"Allah onların kabirlerini nurlandırsın, yerlerini cennet kılsın ve onlardan razı olsun. Cuma günü namaz vaktinde, Receb ayının yirmi yedisinde yedi yüz elli bir yılında vefat etti."* ibaresi yazılıdır.[76] Sandukadaki kitâbeye göre, Ahî Şerafeddin 28 Receb 751/1 Ekim 1350 tarihinde Cuma vaktinde vefat etmiştir. Ahî Şerafeddin'in yaptırdığı türbede, büyüklü küçüklü dokuz adet mezar bulunmaktadır. Girişin solundaki ilk mezar Ahî Şerafeddin'e aittir. Burada ayrıca Ahî Şerafeddin'in babası Ahî Hüsâmeddin (ö.1295) ile kızları Devlet Hatun (ö.1361) ve Ayşe Hatun'un (ö.1429) mezarları da bulunmaktadır. Kızı Devlet Hatun'un mezar sandukasında yer alan ibarenin Türkçesi şöyledir: *"Devlet Hatun bint es-Sadrü'l-Kebîr el-Murtazâ Ahî Şerefeddin Mehmed bin Hüsâmeddin –Allah onların kabrini nurlandırsın- 733 yılında vefat etti."*[77] Burada yer alan *"sadrü'l-kebîr"* unvanı, genelde Ahî reislerinin kullandığı bir unvandır. Ahî Şerafeddin Evkâfı'nın türbedeki görevlileri ve diğer masrafları için de gelir/akar tahsis edilmiştir. Ankara'da Kafiryeri denilen yerde, geliri yıllık 500 akçe olan bir bostan ve ayrıca türbede altı hâfızın Kurân-ı Kerim'den günde birer cüz okuması için, vergi geliri yıllık 200 akçe olan dört parça yer vakfedilmiş; böylece türbedeki hizmetler yıllık 700 akçe vakıf tahsis edilmiştir.[78]

[76] Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, s.33, 107; Şehr-i Kadîm Ankara, s. 243, 295.

[77] Mübârek Gâlib, *Ankara – Mescidler, Câmiler, Mezarlıklar, Kitâbeler,* Yayına Haz: Seyfeddin Erşahin – Hüseyin Çınar, Altındağ Belediyesi Kültür Yay., Ankara 1996, s.98.

[78] Şehr-i Kadim Ankara, s.292-297; Kadir Demirel, "Ankara Şeriyye Sicilleri Işığında Ahi Şerefeddin Evkafı Üzerine Bir Değerlendirme (XVI-XVIII. Yüzyıl)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C.3, Sayı 6, Temmuz 2021, s. 356. (351-372)

Yukarıda da belirtildiği gibi, cami ve hemen yanı başında bulunan türbe ve zâviye Ahî Şerafeddin ve babası döneminden günümüze ulaşan eserlerdir. Mübârek Gâlib, Nakkaş Abdullah b. Mahmud tarafından oldukça sanatkârane bir şekilde yapıldığını belirttiği türbe penceresi üzerindeki kitâbeyi yayınlar. Burada, imaret denilen bu yapının kitâbesinde yer alan ibarenin Türkçe tercümesi şöyledir: "*Bu İmâretin, Lütufkâr Rabbinin rahmetine muhtaç olan zayıf kul Ahî Hüsâm el-Hüseynî oğlu Mehmed –Allah, Hüseyin, kardeşi, ceddi, babası, annesi ve evladı hürmetine kalbini [kabrini] dünyada ve ahirette nurlandırsın- 731 (1330-31) yılında yapılmasına çalıştı.*" Bu kitâbenin başında yer alan "*Sayi bi-inşâ'i haze'l-İmâreti (Bu imaretin yapılmasına çalıştı)*" ibaresiyle, burası için yemek hazırlanan ve yedirilen ayrı bir yer mi, yoksa misafirlere yemek ikram edilen ve aynı zamanda tekke vazifesi de gören zâviye mi kasdediliyor.[79] Ahmet Köç, Ahî Şerafeddin Evkâfı'nın şimdiye kadar bilinen cami, zâviye ve türbeden başka bir han ile yemek pişirilen bir imâretinin de olduğunu ileri sürmektedir. Bu haliyle Ahî Şerafeddin hayratı külliye olarak tanımlanıyor.[80] Ancak Ahî Şerafeddin Evkâfı'nın kayıtlarında, vakfın hayratı zikredilirken imâret yerine zâviye terimi kullanılıyor. Zâviyenin bir özelliği de gelene gidene ve fakir fukaraya yemek ikram edilen yer olmasıdr. Burada zâviyenin imaret yani aşevi ve yemek yedirilen yer olma özelliği öne çıkartılıyor.

Ahî Şerafeddin'in yukarıda da bahsedildiği üzere Ankara'nın içinde çeşitli vakıf hayratı bulunmaktadır. Bu hayrata ve onun akarâtına ait bir vakfiye şu ana kadar ortaya çıkmamış; bundan

[79] Mübârek Gâlib, *Ankara,* s.48; Şehr-i Kadîm Ankara, s. 244; Mukaddem/Moghaddam, "Ankara'da Ahilik ve Ahi Şerefeddin", s. 414.

[80] Ahmet Köç, "Ankara'da Ahi Şerafeddin Evkafı (XVI-XIX. Yüzyıllar), *Tarih ve Gelecek Dergisi, Eylül 2023, C.9, Sayı 3, s.524-525. (521-538)*

dolayı Ahî Şerafeddin Evkâfı hakkında derli toplu bilgi sahibi olamıyoruz. Ancak vakıf tahrir defterlerinde ve diğer arşiv kayıtlarında yer alan bilgilerle yetiniyoruz.

Ahî Şerafeddin Camii'ndeki görevli ücretleri ve diğer masraflar için devlete ait gelirlerden tahsisat yapılmıştır. Devlet tarafından cami için vakıf olarak yapılan tahsisat, 15-16. yüzyıllarda Çubuk kazasına, daha sonra Şorba kazasına bağlı olan Başsemer, Bayındır, Kargasemer ve Dodurga köylerinin[81] yıllık vergi gelirleridir. Bu köylerden devletin tahsil edeceği vergiler, Ahî Şerafeddin Camii'ne tahsis edilmiştir. Bu köylerin vergi geliri Ahi Şerafeddin Camii'ne tahsis edildiği için, bazı kayıtlarda bu köylere *Ahî Şerafeddin köyleri* ya da *memleketi* denilmiştir. Bu köylerde yaşayan halk/reaya, devlete vereceği vergiyi, yine devletin/sultanın izniyle bir vakıf olarak Ahî Şerafeddin Camii vakfına vermiştir. Bu köylerden, bu cami için tahsil edilen yıllık vergi 1463'te 12.705 akçe; 1530'da 23.619 akçe; 1571'de de 23.909 akçedir. Ahî Şerafeddin Camii'ne tahsis edilen bir başka gelir de Ankara'nın Kasaba nahiyesine bağlı Balgat köyünün vergi gelirinin yarı hissesidir. Bu da 1522'de 2.078 akçe, 1571'de de 2.278 akçe olarak gerçekleşmiştir.[82] Vakfa ait bu gelirlerle, camideki görevlilerin ücretleri verilmiş, ayrıca caminin aydınlatma ve tamirat gibi işleri görülmüştür.

Ahî Şerafeddin hayratı içinde yer alan zâviye (imâret) için tahsis edilen vakıf gelirler de bulunmaktadır. Bunlar: Kayaş nehri üzerindeki, yıllık geliri 2.000 akçe olan Saka değirmeni ve yıllık geliri 3.300 akçe olan Uzunoluk değirmeni; Murtazââbad (Kahramankazan-Sincan) kazasına bağlı Çoğlu (günümüzde Sincan'a bağlı) köy; Ankara'nın Kasaba nahiyesine bağlı Bağlıca

[81] Günümüzde Başsemer/Semerözü (Semer) köyü günümüzde Kızılcahamam'a bağlıdır. Bayındır ve Dodurga köyleri Çankırı'nın Orta ilçesine, Karga köyü de Çerkeş ilçesine bağlıdır.

[82] Şehr-i Kadim Ankara, s.289; Demirel, "Ahi Şerefeddin Evkafı Üzerine Bir Değerlendirme…", s. 355.

köyünün dörtte bir hissesi (dörtte üçü de Ahi Mesud Vakfına ait); Ankara'nın içinde bostanlar, bahçe, dükkanlar, başhane, zemin (arsa) ile Ankara merkezde yaşayan 13 nefer Ermeni'nin yıllık 6.950 akçe tutan ispençe vergisidir. Vakfın zâviyesine ait bu gelirlerden yılda toplam, 1522'de 14.985,5 akçe, 1571'de 14.913 akçe tahsil edilmiştir. Bu meblağ zâviyedeki masraflar için ayrılmıştır.[83] Ahî Şerafeddin Zâviyesi, 2016-2018 yılları arasında Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce restore edilerek hizmete açıldı ve 2018 yılı başından itibaren de Altındağ Müftülüğü'ne tahsis edildi. Günümüzde burası Din İlim ve Gençlik Eğitim Merkezi olarak hizmet sunmaktadır.[84]

Ahî Şerafeddin Evkâfına ait bir de günümüze ulaşmayan bir han olduğu kayıtlarda yer almaktadır. 1896 tarihli bir kayıtta, vakıf görevlileri mahkemeye giderek Ahi Şerafeddin Camii, İmâreti ve Hanı'nın (Arslanhane Hanı) bazı yerlerinin tamire ihtiyacı olduğunu belirtmişler; yapılan keşif sonrası bu tamir için vakıf bütçesinden 850 kuruş tahsis edilmiştir.[85] Muhtemelen bu han, vakfın ilk hayratı dışında, sonraki yıllarda vakıf mütevellileri tarafından yaptırılmıştır.

Ahî Şerafeddin Mehmed ve ailesi Ankara'nın ve Ahilerin tarihinde her bakımdan ayrı bir yere sahiptir. Ankara'nın adının Ahilerle birlikte anılmasında bu ailenin rolü büyüktür. Yaptıkları vakıf hayrat ve akarları ile Ankara'nın mamur hale gelmesine katkı sağlamışlardır.

---

[83] Şehr-i Kadim Ankara, s.292; Demirel, "Ahi Şerefeddin Evkafı Üzerine Bir Değerlendirme…", s. 356.

[84] https://ankara.diyanet.gov.tr/altindag/Sayfalar/contentdetailaspx?ContentId=430&Menu Category=Kurumsal (Erişim Tarihi: 10.07.2024).

[85] Şehr-i Kadim Ankara, s. 297.

Ahî Mesud ve Evladı

Ahî Mesud, Ankara Ahileri arasında temayüz etmiş önemli bir şahsiyettir. Ahî Mesud'un Ankara'daki zâviyesi ve buradaki vakfı ile ilgili şu ana kadar elimize ulaşan en erken tarihli bilgi Ankara sancağının H.867/M.1463 tarihli tahrir defteridir.[86] Bu defterde yer alan bilgiye göre, günümüzde Ankara'nın Etimesgut ilçesinin bir mahallesi olan, o gün Ankara'nın Kasaba nahiyesi içinde bir köy olan Bağluca (Bağlıca)'da, Feraşlu (Ferraşlu) Murad isminde biri, bu köyün dörtte üçünü (ilk defterde üç çeyrek, 1522, 1530 ve 1571 tarihli defterlerde sülüs-i irbâ olarak kaydedilmiş) Ahî Mesud Zâviyesi'ne vakfetmiş; bu köyün dörtte birinin de Ahî Şerafeddin (Şerefeddin) Zâviyesi'nin vakfı olduğu belirtilmiştir. Burada adı geçen Murad isimli şahıs kimdir? Ahî Mesud Zâviyesi'ne tasarrufundaki bu köyün dörtte üçünü neden vakfetmiş; diğer dörtte bir hisse ne zaman ve nasıl Ahî Şerafeddin Zâviyesi'ne vakıf olarak geçmiş, o hisseyi de aynı kişi mi vakfetmiş? Elimizde bu sorulara cevap verecek bir bilgi yok. Aynı defterde Ahî Mesud Zâviyesi vakfının 1463'teki mutasarrıfı Ahî Mesud'un oğlunun oğlu Ahî Çoban, Ahî Şerafeddin Zâviyesi vakfının mutasarrıfı da Ahî Şerafeddin'in oğlunun oğlu Ahî Hüseyin'dir. Burada yer alan bir kayıtta, Bağluca'da Ahî Mesud Zâviyesi'nin üç çiftlik hassa vakıf yeri ve bir değirmeni olduğu, ayrıca Akçalu'da Ahî Minnet'in bir çiftlik vakıf yerinden bahsedilmektedir. Burasının Ahî Kemâleddin'den ıssuz yani sahipsiz olduğu, Ahî Mustafa Zâviyesi'ne de mülk (mülk-i issi) olduğu belirtilmektedir. Burada adı geçen Ahî Minnet, Ahî Mesud'un oğlu olmalıdır. Bu kayıttan o tarihte hayatta olduğu anlaşılıyor.

[86] Ankara sancağı mufassal tahrir defteri H.867/M.1463 tarihlidir. Bu defterin baş tarafı eksik, o nedenle defterin başında tahrir tarihi ve hükümdar tuğrası yok. Tahrir/Yazım tarihi, yıl olarak sadece defterin içinde 867 olarak verilmiş, ay ve günü verilmemiştir. Böyle tarihlemelerde Devlet Arşivlerinde uygulanan tarihleme metodu, o yılın son ay ve günü esas alınarak yapılmaktadır. Bu nedenle BOA'da defterin tarihi H.29.12.867 verildiği için biz de bu defteri 1463 tarihli defter olarak isimlendirdik. Defter için bkz. BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), 9 (MAD, 9)*.

Sonraki vakıf kayıtlarında Yapracuk'ta bir çiftlik/mezraasının vakfı olduğu yer almaktadır. Bağluca köyünün dörtte üçü Ahî Mesud ve dörtte biri de Ahî Şerafeddin Zâviyesi'ne olmak üzere yıllık vergi geliri 1.360 akçedir.[87] Bu defterdeki kayıttan anlaşıldığı üzere 1463'te Ahî Mesud'un ve Ahî Şerafeddin'in oğulları ve torunları bu vakfın mutasarrıflardır.

Ahî Mesud Zâviyesi ile ilgili ikinci kaydımız H.928/M.1522 tarihli Ankara sancağı vakıf tahrir defteridir. Bu defterdeki kayıtta, Defter-i Köhne'ye yapılan bir atıfta, Bağluca (Bağlıca) köyünden dörtte üç (sülüs-i irbâ) hissenin Ahî Mesud Zâviyesi'ne vakıf olduğu, zâviye şeyhliğinin (meşihat görevi) padişah hükmü ile Ahî Doğan'ın tasarrufunda olduğu; diğer dörtte bir (rub) hissenin de Ahî Şerafeddin Zâviyesi'nin vakfı olduğu; zâviye vakfının nezaretinin yani denetiminin padişah hükmü ile Ahî Himmet oğlu Ahî Mesud (Ahî Mesud veled-i Ahî Himmet)'un tasarrufunda olduğu; tevliyetinin yani yönetiminin de Ahî İbrahim'in tasarrufunda olduğu belirtilmektedir. 1522 yılındaki mevcut durum ise; "…*H*âliyâ nesl-i şeyhden meşihat-ı mezbûre berât-ı hümâyûnla Me*hmed oğulları Ahî Hoca ve Ahî Bâyâl'ıya (?) ve tevliyeti Mehmed-i mezbûre oğlu Emre'ye virilmiş bâ-berât-ı hümâyûn*" ifadeleri ile yer almaktadır. 9 hane, 15 neferin kaydedildiği Bağluca köyünden Ahî Mesud ve Ahî Şerafeddin zâviyeleri için tahsil edilen yıllık gelir 1.574 akçedir. Daha önce de olduğu gibi buradaki üç hassa çiftlik Ahî Mesud Zâviyesi'ne, bir hassa çiftlik de Ahî Şerafeddin Zâviyesi vakfına aittir. 1522 tahririnde dikkati çeken bir husus, *"Nesl-i Sâhib-i Vakf [Vakfın sahibinin neslinden]"* olarak Sinan veled-i Ahî Mesud isminin Bağluca köyündeki hane sahipleri arasında yer almasıdır. Muhtemelen bu şahıs Ahî Mesud'un oğlu Ahî Sinan'dır. Ahî Sinan defterin

[87] BOA, *MAD 9,* varak (v.) 224b-225a.

kayıt altına alındığı tarihte hayatta gözükmektedir.[88] Burada, 1522'de zâviyenin şeyhliğinin (meşihatın), şeyhin neslinden Mehmed'in oğulları Ahî Hoca ve Ahî Bâyâl'a, vakfın tevliyetinin de yine aynı Mehmed'in oğlu Emre'ye verildiği belirtilmektedir. Burada ve ileride bahsedilecek olan 1571 tarihli Ankara sancağı vakıf defterinde bahsedilen ve atıf yapılan defter-i köhne acaba ne zaman kayıt altına alındı, öncelikle bu hususun aydınlığa kavuşturulması gerekir Bu defter, muhtemelen Ankara'nın Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra tutulan ilk defteridir. 1463 tarihli defterde Orhan Gazi, I. Murad Hüdâvendigâr (Hüdâvendigâr Gâzî), Yıldırım Bayezid (Bayezid Hüdâvendigâr), I. Mehmed ve II. Murad'ın verdikleri hüküm, berat ve ihsanlarla ilgili pek çok atıf bulunmaktadır. 1463 tarihli tahrirde, 1522 ve 1571 tarihli defterlerde bahsedildiği gibi defter-i köhne'ye atıf yapılmamış, mevcut durum ifade edilmiştir. 1522 tarihli defterdeki Bağluca'daki zâviye vakfı ile ilgili kayıt, muhtemelen I. Murad Hüdâvendigâr dönemine aittir. Buradan anladığımıza göre Ahî Mesud o yıllarda hayattadır, babasının adı da Himmet'tir. Zâviyenin o tarihteki şeyhi Ahî Doğan'dır. Bu Ahî Doğan acaba kimdir? Bu zâviyeye neden şeyh tayin edilmiş, Ahî Mesud ile bir yakınlığı var mı? Ahî Şerafeddin Mehmed ailesinden Ahî İbrahim de hayattadır. Burada adı geçen Ahî İbrahim acaba Ahî Şerafeddin Mehmed'in kardeşi olan Ahî İbrahim mi? Bağluca'nın Ahî Mesud Zâviyesi'ne vakıf olması ve zâviyenin burada kurulmasının tarihi en geç 14. yüzyılın ortalarıdır. Burada yer alan kayıttan, zâviyedarlığın bir başka ifade ile zâviye şeyhliğinin ve vakfının nezâretinin Ahî Mesud evladına, tevliyetinin de Ahî Şerafeddin evladına bırakıldığı anlaşılmaktadır.

[88] *928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Tahrir Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları 116/5, v. 19b-20a.

H.937/M.1530 tarihli Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri'nde, Ahî Mesud Zâviyesi ile ilgili kayıtta, önceki vakıf kayıtlarında da yer aldığı üzere Bağluca (Bağlıca) köyünün dörtte üç hissesinin Ahî Mesud Zâviyesi'ne, dörtte bir hissesinin de Ahî Şerefeddin (Şerafeddin) Zâviyesi'ne vakıf olduğu belirtilmiştir. Bağluca köyünde bu tarihte 9 hane, 1 imam, 2 mücerred (bekar) ve bir zâviyedar kaydı yer almakta, yıllık geliri de bir öncekinde olduğu gibi 1.574 akçedir.[89]

H.979/M.1571 tarihli Ankara sancağı vakıf defterinde Bağluca köyü ve Ahî Mesud Zâviyesi vakfı ile ilgili, 1522 tarihli defterdeki bilgiler aşağı yukarı aynı, sadece zâviye vakfının bu tarihte tevliyetinin yani yönetiminin Behram isimli şahsın üzerinde olduğu yer almaktadır.[90] Bu defterde de bir önceki vakıf defterinde olduğu gibi defter-i köhne'ye yapılan atıf tekrarlanmış; 1522'deki görevliler defter-i atik yani bir önceki defter kaydı olarak sıralanmış; aynı yerde babasının adı Ahî Mehmed olan Behram adındaki kimsenin vakfın yöneticisi olduğu kaydedilmiştir. 1571 yılında Bağluca'daki zâviye vakfının geliri yıllık 1.574 akçedir; vergiden muaf olanlarla birlikte köydeki hane sayısı 36'dır. Bu defterde, Bağlıca'daki hane sahipleri arasında Ahî Mehmed'in oğulları Mehmed, Behram, Mustafa, Emre; Behram'ın oğulları Hüseyin, Hasan ve Edebâlı; Emre'nin oğlu Ahî Maksud ve Ahî Doğan; Ahî

[89] *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530),* I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1993, s.354.

[90] *"Karye-i Bağluca. Mezkûr karyede sülüs-i irbâ vakf-ı Zâviye-i Ahî Mesud ki meşihateş der tasarruf-ı Ahî Doğan be-hükm-i Pâdişâhî mukarrer ve rub-ı âhar vakf-ı Zâviye-i Ahî Şerefeddin el-mezbûr ve nezâreteş der tasarruf-ı Ahî Mesûd veled-i Ahî Himmet be-hükm-i Pâdişâhî ve tevliyeteş der tasarruf-ı Ahî İbrahim be-hükm-i Pâdişâhî deyu defter-i köhnede mastûr. Hâliyâ nesl-i Şeyhden meşîhat-ı mezbûre berât-ı hümâyûnla Muhammed (Mehemmed/Mehmed) oğulları Ahî Hoca ve Ahî Bâyâl'lıya ve tevliyeti Muhammed-i mezbûre oğlı Emre'ye virilmiş bâ-berât-ı hümâyûn deyu mukayyed der defter-i atîk. Hâliyâ Pâdişâhımız –Eazzallâhu ensârehu hazretlerinin berât-ı hümâyûnıyla tevliyet-i mezbûra Behrâm nâm kimesne mutasarrıf olmağın defter-i cedîde kayd olundı."* Bk. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *979/1571 Tarihli 558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara (Ankara Sancağı Vakıfları Defteri),* v.32a.

Doğan'ın oğlu Ahî Ali'nin isimleri yer almaktadır. 1522 ve 1571'de oğulları Ahî Mesud Zâviyesi vakfının yöneticileri olan Ahî Mehmed acaba kimdir? Buradaki kayıtlardan başka elimizde şimdilik başka bir bilgi bulunmamaktadır.[91]

Ahî Mesud'un Ankara'ya Kırşehir'den göç ettiği; Kırşehir'de ve Ankara'nın Bağlıca köyünde zâviyesinin olduğu ve hayatını bu iki şehirde geçirdiği düşünülmektedir. Doğum ve ölüm tarihi hakkında bilgi olmayan Ahî Mesud, muhtemelen 14. yüzyılın ikinci çeyreği ile 15. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşamış olabilir. Ahî Mesud'un, Ahî Sinan, Ahî Turud ve Ahî Minnet adında üç oğlu vardı. Ankara'nın Etimesgut ilçesinin isim olarak esin kaynağı olan Ahî Mesud'un Bağlıca'daki zâviye binasından günümüze herhangi bir kalıntı kalmadığı gibi, vakfına ait vakfiyesi de yoktur. O çevrede yaşayan yaşlılardan aktarılan rivayete göre Ahî Mesud'un mezarı Bağlıca mezarlığındaymış; bu mezarlığın kenarında da zâviyesi bulunmaktaymış. Bu bilgiye göre zâviyenin, mezarlık ve yanındaki yenilenmiş olan eski Bağlıca Köyü Camisi çevresinde olduğu düşünülmektedir. Ankara'da vefat eden Ahî Mesud'un mezarı, Etimesgut Belediyesi'nce 2018 yılında baldaken tarzında, *Ahî Mesud Türbesi* olarak yeniden yaptırılmıştır.[92]

Ahî Sinan 1471 tarihinde dönemin önde gelen Ahî liderlerinden olan Ahî Mahmud'dan *Ahilik İcâzetnâmesi* almış ve aynı yıl kendi adına Farsça bir şecerename düzenlenmiştir. Bu şecerenamede; "*Yiğitliğin başı ve Fütüvvetin önderi Alâeddin Ahî Sinan bin Ahî Mesud'un -Allah bereketini artırsın-*

[91] *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* v.32a.

[92] Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, 54-56; Aynı yazar, "Ahi Mesud (Ankara)", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s. 147-148; Ali Kılcı, "Etimesgut'ta Ahi Mesut Zaviyesi Vakfı", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı (29-30 Mart 2018-Etimesgut),* II, Etimesgut Belediye Başkanlığı Yay., Ankara 2018, s. 413-415.

ihsanıyla dergâhın kapısı açıldı." denilmektedir. Burada, Ahî Sinan'ın babasının adı Ahî Mesud olarak geçerken, soy olarak da Ahî Evran'a bağlanmaktadır. Ancak Ahî Evran'ın soyundan gelme meselesi, yukarıda Ahî Evran'ın hayatı anlatılırken de bahsedildiği üzere çocuğunun olmaması nedeniyle doğru kabul edilmemektedir. Hacıgökmen, Ahî Evran ile Ahî Mesud'un soy bağı kurulmasını meslek olarak her ikisinin de debbağ olmasına, bundan dolayı bütün debbağların intisabının Ahî Evran'a dayanmasına bağlıyor. Bu meslekî intisap ve bağlılık, zamanla sıhrî bağlılık şeklinde ifade edilmiş olabilir yorumu yapılıyor.[93]

Ahî Mesud'un oğlu Ahî Sinan 1485'te Ahî Evran Zâviyesi'nin şeyhlik makamını Ahî Çelebi ile birlikte müştereken tasarruf etmekteydi. 15. yüzyılın ikinci yarısında yeniden tanzim edilen Ahî Evran vakfiyesinin şahitleri arasında da adı ilk başta yer almaktaydı. Bu durum Ahî Sinan'ın Ahiler arasındaki saygınlığını ve Ahî Evran'a ait vakfiyenin yeniden tanzim ve tesisinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Asıl mesleği debbağlık olan Ahî Sinan'a ait Ankara'da bir vakıf bulunmakta idi. Bu vakıf, Ahî Sinan'ın evladından Paşa Bey oğlu Mahmud'un tasarrufunda idi. Ayrıca Ahî Sinan'a ait şehir merkezinde, günümüzde yeri tespit edilemeyen bir de mescidi vardı.[94] Yukarıda Ahî Mesud Zâviyesi'nin 1522 yılına ait vakıf kayıtları aktarılırken de bahsedildiği üzere Bağluca köyündeki hane sahipleri arasında Sinan veled-i Ahî Mesud isminin de kaydedilmiş olması, Ahî Sinan'ın bu tarihte hayatta olduğu sonucunu çıkarmaya neden olmaktadır. Bu durumda Ahî Sinan, en erken bu tarihte vefat etmiş olabilir.

[93] Mehmet Ali Hacıgökmen, *Ahi Sinan Bin Ahi Mes'ûd Ve Şecere-Nâmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2001, s.84-86; H. Mustafa Eravcı, "Ahi Mesud Ve Zaviyelerine Dair Değerlendirme", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı (29-30 Mart 2018-Etimesgut),* I, Etimesgut Belediye Başkanlığı Yay., Ankara 2018, s.309-312.

[94] İlhan Şahin-Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ahi Sinan", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s. 176.

Ahî Yakub

Osmanlıların Ankara'yı Ahilerden teslim aldıkları yıllarda şehirdeki Ahî liderlerinden biri de Ahî Yakub idi. Ahî Yakub Yıldırım Bayezid zamanının önemli fütüvvet ehli ve tımar sahibi kimselerindendi. Ahî Yakub Ankara'nın merkezinde Kale yakınlarında eski adıyla İsmetpaşa Mahallesi Çamlıca (Gaziantep) Sokak'ta, 1392 yılında bir cami / mescit inşa ettirmişti. Onun ayrıca burada bir zâviyesi mevcuttu. Ahî Yakub'un burada yaptırdığı hayrat, zamanla burasının kendi adıyla anılan bir mahalleye dönüşmesini sağlamıştır.[95] Mübârek Gâlib yayınladığı Ahî Yakub Mescidi'nin Arapça kitâbesinin Türkçesi şöyledir: *"Mescid'i 794 (1391-92) yılında Yakub bin Ahî Çelebi bin Ahî Sinan imar etti. Bundan önce de Ahî Şücâ, Ahî Halil, Ahî Ali, Ahî Şerefeddin ve Ahî Yakub imar etmişti. Sonra her yıl için mahsulün onda birinden imam için 50 dirhem, müezzin için 20 dirhem ve kandil yağı için de 30 [dirhem] verilmesi kararlaştırıldı."*[96] Mübârek Gâlib, Debbağhane, Ahî Yakub ve Baklacı mescitlerinin Ankara'nın en eski mescitleri olduğunu, Ahî Yakub Mescidi'nin ayrıca mimarî üslup bakımından en fazla dikkat çekeni olduğunu belirtir.

1463 tarihli Ankara sancağına ait tahrir defterinde Ahî Yakub Mescidi ve Zâviyesi ile ilgili şu vakıf kaydı yer almaktadır: *"Ankara şehrinde Ahî Yakub Mescidi'nin ve Zâviyesi'nin beş pâre bağçe ve üç dükkânı vardır. Şimdiki halde Osman Fakîh mutasrrıfdır vakfiyyet üzere, elinde Pâdişâhımız hazretleri*

[95] H. Mustafa Eravcı, "Ahi Yakub Zaviyesi (Ankara)", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s. 207.

[96] Mübârek Gâlib, *Ankara,* s.24, 102; Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, s.69. Erdoğan bu kitabeyi şu şekilde aktarmıştır: *"Ammere el-Mescidi Ahî Yâkûb (Yakûb) bin Ahî Çelebi bin Ahî Sinan sene erbaa ve tisîne ve seba mie ve kâne kabele ammere hazâ Ahî Şücâ ve Ahî Halil ve Ahî Ali ve Ahî Şerafüddin (Şerefeddin) ve Ahî Yâkûb sümme uyyine li'l-imâmi fî külli senetin hamsîne dirhem (dirhemen) ve li'l-müezzini ışrîne derâhim ve li's-serâç selâsîne müd (?) in (?) [min] hanta (hınta) külli âmin."* Ahî Halil ismi bazı araştırmacılar tarafından Ahî Melik olarak verilmiştir.

hükmi vardır. Mahsûl fî sene 5.000 akçe."[97] 1571 tarihli Ankara sancağı vakıf defterinde Ahî Yakub Zâviyesi içine şu kayıt düşülmüştür: *"Evkâf-ı Zâviye-i Ahî Yakûb der nefs-i Ankara meşihateş evlâd-ı merhûm Bahâeddin Çelebi ve nezâreteş der tasarruf-ı Murad Fakîh ber mûceb-i vakfiyye, evkâf-ı mufassal budur deyu defter-i* köhnede mastûr. *Hâliyâ meşîhât-ı mezbûre Arif Tâceddin oğlu Muhyiddin'e virilmiş* bâ-*berât. Hâliyâ meşîhât-ı mezbûre berât-ı hâkâniyle Mahmud oğlu Ahî Muslihiddin'e virilmiş deyü mukayyed der defter-i atîk. Hâliyâ berât-ı hümâyûnla Muhammed nâm kimesne mutasarrıf olmağın defter-i cedîde kayd olundı"*. Zâviye vakfının 1571'deki akar ve mahsulünden elde edilen yıllık vergi geliri 3.700 akçedir. Vakıftan, zâviye şeyhine (meşihata için) günde 2 akçe, nezaret (denetim) için günde 1 akçe ve zâviyenin temizliği için ferraşa da günde bir akçe vazife ücreti takdir edilmiştir.[98] Bu kayıtlardan Ahî Yakub evladının vakıf ve hayratındaki görevleri takip edebilmekteyiz.

Ahî Yakub, Hacı Bayram-ı Velî Camii yapılmadan çok önce bu bölgede yaptırdığı mescit ve zâviye ile şehrin imarına, eğitimine ve dini yaşamına önemli katkı sağlamış ve yaptırdığı zâviyenin de ilk şeyhi olmuştur. Ahî Yakub'un mezarı, mescidin kuzey tarafındaki hazirede olup, mezar kitâbesi yoktur. Burada başka Ahîlere ait mezarlar da bulunmaktadır.[99]

Ahî Elvan

Doğum ve ölüm tarihi hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmayan Ahî Elvan, muhtemelen 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın ilk çeyreği arasında yaşamıştır. Osmanlı padişahlarından I. Murad, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed

[97] BOA, *MAD,9,* v.216a.

[98] *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* vr.42a.

[99] Şehr-i Kadîm Ankara, s.246.

dönemlerinde Ankara'da tımar ehli, mürevvet ve fütüvvet sahibi, hayır ve hasenatı çok olan Ahî önderlerindendi.[100] Mübârek Gâlib'in yayınladığı Yediler Mezarlığı'ndaki bir mezartaşında yer alan Arapça ibaredeki bilgiye göre babası, hakkında *"said"* ve *"şehid"* sıfatları da kullanılan ve H.784/M.1382-83 yılında Allah'ın rahmetine kavuştu denilen Hacı Mecdüddin oğlu Mehmed Bey'dir.[101]

Ahî Elvan Ankara'da bir zâviye ve cami yaptırmış; zâviyesi zamanla yıkılıp ortadan kalkmış; cami ise günümüzde Ankara'nın Altındağ ilçesi Samanpazarı Ahî Arap Mahallesi Koyunpazarı sokağında faaldir. Bu camiyi aslen Ahî Elvan'ın babasının yaptırdığı, aşağıda belirtilen kitâbesinde de yer aldığı üzere daha sonra kendisi tarafından H.816/M.1413-1414 yılında yenilendiği düşünülmektedir.[102] Ahî Elvan Camii'nin yenilenmesi sırasında minber kapısı üstüne işlenen Arapça kitâbede hem Ahî Elvan'ın soyu, hem de bu caminin yeniden yapımı ile ilgili önemli bilgiler yer alır. Mübarek Gâlib'in yayınladığı Ahî Elvan Camii minberindeki Arapça kitâbenin Türkçesi şöyledir: "*Bu hayrâtın sâhibi el-Hâc Elvan Mehmed Bey bin el-Hâc Mecdüddin İsa bin Nizâmeddin Hezâr ? - Allah onun hasenâtını kabul etsin-.*" Bu ibarenin altında: "*Allah'a hamd olsun ki bu mübarek câmi Sultanların yücesi, Arap ve Acem Padişahlarının Efendisi din uğruna savaşan gazilerin yardımcısı, kafirleri, müşrikleri kahreden Sultan Mehmed Han bin Bayezid Han bin Murad Han - Allah devletini ve memleketini ebedi kılsın - zamanında ve 816 senesi aylarında tecdîd ve tamir*

[100] Şehr-i Kadîm Ankara, s.248; Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, s.73; Ahmet Demir, "Elvankent'in Manevi Mimarı Ahi Elvan Ve Vakıfları", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı (29-30 Mart 2018-Etimesgut),* II, Etimesgut Belediye Başkanlığı Yay., Ankara 2018, s.273-274.

[101] *"El-Merhûm, es-Saîd, eş-Şehîd Mehmed Beg bin Hacı Mecdüddîn ilâ rahmeti'llâhi Teâlâ seneti erbaa ve semânîn ve seba mieti (784)."* Bk. Mübârek Gâlib, *Ankara,* s. 100.

[102] Şehr-i Kadîm Ankara, s.248; Hacıgökmen, *Ahiler Şehri Ankara*, 54-56

olundu."[103] Mübarek Gâlib bu kitâbeden yola çıkarak *Ahî Elvan*'ın adını *"Hacı Elvan Mehmed Bey"*, babasının adını da *Nizâmeddin oğlu Hacı Mecdüddin İsa* olarak verir. İsmail Hakkı Konyalı aynı kitâbenin hayrat sahibi ile ilgili kısmında Ahî Elvan'ın künyesini, *"Sâhibü'l-hayrât el-Hâc Elvan bin Mehmed Bey bin el-Hâc Mecdüddîn bin İsâ bin Nizâmüddin Zehrab -tekabbelallâhu minhu hasenât-."* şeklinde vermiştir. Burada da Ahî Hacı Elvan'ın babası Mehmed Bey, onun babasının adı ise Nizâmüddin Zehrab oğlu İsa oğlu Hacı Mecdüddin'dir.[104] Abdülkerim Erdoğan, aynı kitâbenin Türkçesini ise şu şekilde aktarmıştır*: "Allah'a hamd olsun. Bu mübarek cami Murad Han oğlu Bayezid Han oğlu yüce sultan, Arap ve Acem padişahlarının efendisi, din uğruna savaşanların ve gazilerin yardımcısı, kâfir ve müşrikleri kahreden Sultan Mehmed Han -Allah devletini ve mülkünü ebedi kılsın- zamanında 816 yılı aylarında yenilendi."* Camiyi yaptıran kişi ile ilgili olarak da; *"Nizâmüddin Zehrâb oğlu Hacı Mecdüddin İsa oğlu Mehmed Bey'in oğlu Hacı Elvân hayratın sahibidir. Allah hasenatını kabul etsin."* ifadelerine yer vermiştir.[105] Bu kitâbeden yola çıkarak Ahî Elvan'ın künyesi; Nizâmeddin Zehrab oğlu Hacı Mecdüddin İsa oğlu Mehmed Bey oğlu Hacı Elvan olarak verilebilir. Yine yukardaki kitâbeye göre, Ahî Elvan Camii 816/1413-14 yılında, Çelebi Mehmed zamanında Hacı Elvan (Ahi Elvan) tarafından yenilenmiştir.

15. yüzyıla ait kaynaklarda Ahî Elvan ile ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Fatih Sultan Mehmet zamanına ait 867/1463 tarihli Maliyeden Müdevver Defteridir. Bu deftere göre Ahî Elvan Ankara'nın Kasaba nahiyesine bağlı Kızılcaşehir köyünün eski timar sahibidir. Burada yer alan kayıtta; *"Karye-i Kızılcaşehir Ahî Elvan'ın kadimî tımarıymış ve hem mülk şimdiki halde oğlanları Mehmed*

[103] Mübârek Gâlib, *Ankara,* s. 49,105-106.

[104] İsmail Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri,* Kültür Matbaacılık, Ankara 1978, s.7-8.

[105] Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, s.76; Şehr-i Kadîm Ankara, s. 248.

Çelebi ve Efendi mutasarrıflardır".[106] Buradaki kayıtta geçen *"ve hem mülk şimdiki halde oğlanları Mehmed Çelebi ve Efendi mutasarrıflardır"* ifadesine göre, onun Mehmed Çelebi ve Efendi adlarında iki oğlunun olduğu ve bunların 1463 yılında adı geçen köyde mülk tımar tasarrufunu devam ettirdikleri görülmektedir. Mübârek Gâlib'in yayınladığı Ankara Yediler Mezarlığı'ndaki mezar kitâbeleri arasında Ahî Elvan'ın Gurre-i Rebiülevvel 802/l Kasım 1399 tarihinde çocuk yaşta vefat eden ve mezar taşında *"Et-Tıflü'l-Enîs Emir Paşa bin Ahî Elvan"* yazılı olan oğlu ile Gurre-i Ramazan 843/5 Şubat 1440 tarihinde vefat eden kızı *"El-Hâciye Seher Hatun bint Ahî Elvan"*un mezar taşı da bulunmaktadır.[107] Gerek tımar kayıtları gerekse mezar taşlarındaki yazılar bize Ahî Elvan'ın en az dört çocuğu olduğunu, bunların Fatih döneminin başlarında da yaşayan İbrahim Bey ve Efendi isimli şahıs ile küçük yaşta ölen Emir Paşa ve kızı Hacı Seher Hatun olduğu anlaşılıyor. Bu bilgiler bize yukarıda belirtildiği üzere Ahî Elvan'ın en azından 14. yüzyılın ortaları ile II. Murad'ın saltanatı arası dönemde (1350-1420) yaşadığını ortaya koymaktadır. Yukarıda verilen açıklamalar çerçevesinde Ahî Elvan'ın Ankara'yla bağlantısı da somutlaşmaktadır. Zira hem Ankara merkezde bulunan camii ve zâviyesi hem de Kasaba Nahiyesi'nde bulunan mülk ve tımarı bu durumu teyit etmektedir. Ankara için önemli bir kişi olan Ahî Elvan'ın mezarı bugün Yediler Kabristanı olarak bilinen yerdedir. Bugün Etimesgut'a bağlı Elvan köyünde kardeşlerine ait olduğu söylenen iki de kabir bulunmaktadır.[108]

Ahî Elvan Camii ve Zâviyesi'ne ait bir vakfiye günümüze ulaşmamış, ancak vakfı ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Ahî Elvan Camii'nin vakıf gelirleri hakkında ilk dönem kaynaklarındaki

[106] BOA, *MAD, 9*, v.58. Kızılcaşehir köyü günümüzde Ankara'nın Gölbaşı ilçesine bağlı Kızılcaşar olarak bilinen mahallesidir.

[107] Oğlu ile ilgili Arapça mezar kitabesinde Türkçe olarak; *"Et-Tıflü'l-Enîs Emir Paşa bin Ahî Elvan Rebîülevvel ayının başında 802 yılında Melekût âlemine uçtu."* Mübârek Gâlib, *Ankara,* s.103, 109.

[108] Demir, "Elvankent'in Manevi Mimarı Ahi Elvan Ve Vakıfları", s.274-275.

bilgilerden hareketle şunlar söylenebilir. Camiye ve zâviyeye ait vakıf gelirleri arasında Ankara'nın muhtelif yerlerinde bulunan bostanların ve dükkânların kiraları, zemin hasılatı, erkek ve kadınlara ait gayrimenkul ve para vakıflarının gelirleri yer almaktadır. İlk dönem kaynaklarından 1463 tarihli tahrir defterinde vakfın geliri ile ilgili herhangi bir rakam geçmemektedir. 1522 ve 1530 yıllarında Ahî Elvan Zâviyesi vakfının yıllık geliri 950 akçedir. 1530 tarihli defterde Ahî Elvan Camii'nin yıllık geliri ise 3.727 akçedir. Bunun 3.200 akçesi bostan kirasından, 350 akçesi, vakfedilen 3.570 akçe nakit paranın işletilmesi sonucunda oluşan senelik ribhden (kârdan), 180 akçe de 5 parça (kıt'a) zeminden elde edilen kirâ. 1571 tarihli vakıf tahrir defterinde Ahi Elvan Camii vakfının bostan, dükkân, zemin ve diğer gayrimenkulleriyle birlikte para (nukûd) vakfından toplam yıllık geliri ise 35.226 akçedir.[109]

Ahî Hacı Hüsâm, Ahî Murad ve Hacı Şemseddin Ahî Ahmed (Ahî Yeşil)

Ahî Hacı Hüsâm 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk yarısı arasında Ankara'da yaşamış, şehrin önde gelen Ahilerindendi. Ahî Hacı Hüsâm ve evladı yaptırdıkları mescit /cami, zâviye, medrese ve bunlar için tesis ettikleri vakıflarla Ankara'nın dinî, sosyal, kültürel ve iktisadi hayatında önemli bir yere sahipti. Aşağıda bahsedilecek olan torunlarına, Ankara ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra devlet tarafından, şehirdeki diğer önde gelen Ahilerle birlikte bazı köyler ve mezralar mülk/eşkincilü tımar olarak tahsis edilmiştir. Bu politika hiç şüphesiz Ankara Ahilerini Osmanlı devletine ve sistemine ekleme bakımından önem arzetmektedir. Osmanlı yönetimi tarafından tahsis edilen bu mülk tımarların bir kısmı

[109] Demir, "Elvankent'in Manevi Mimarı Ahi Elvan Ve Vakıfları", s. 275-279.

daha sonra vakfa dönüştürülmüş, yaptıkları bazı hayrata gelir tayin edilmiştir. Ahî Hacı Hüsâm, Ahî Hacı Murad'ın babasıdır. Çoğu kez Ahi Şerafeddin'in babası Ahî Hüsâm el-Hüseynî ile karıştırılır. Ahî Hacı Hüsâm Ankara şehir merkezinde, daha sonra oğlu Ahî Hacı Murad'ın adı ile anılan mahalde, vakıf kayıtlarından öğrendiğimize göre bir zâviye ve mescit yaptırdı.[110] Ankara sancağının 1463 tarihli tahrir defterinde Ahî Hacı Hüsâm Mescidi ve Zâviyesi vakfı ile ilgili kayıtlar da yer almaktadır. Bu defterde, geliri Ahî Hacı Hüsâm Mescidi'ne tahsis edilen vakıf araziler şunlardır: Bu arazilerden ilki, 5 çiftlik yerden oluşan ve senelik geliri 450 akçe olan Yaruklar/ Yarıklar? (Yarcılar?) denilen mezraa. Bu mezraanın geliri Ahî Hüsâm Mescidi'nde günde birer cüz Kur'an-ı Kerim okuyan 5 hâfıza tahsis edilmiştir. Bu mescide ait bir başka vakıf arazi, 8 çiftlik boz yerden oluşan Bağözi mezraasıdır. Bu mezraanın senelik geliri 100 akçe olup, yine hâfızlara tahsis edilmiştir. Mescide vakfedilen bir başka arazi de içinde 2 battal çiftlik bulunan Bademlu mezraasının yarı hissesidir. Bu mezraanın senelik geliri de 200 akçedir. Aynı defterde yer alan bir kayda göre Ahî Hüsam Zâviyesi'ne gelir olmak üzere Köpek adı ile bilinen köydeki mezraa da vakfedilmiş; burasının içinde 4 çiftlik yer ve bir değirmen bulunmakta, bu mezraadan vakfın senelik geliri 550 akçedir. Ahî Hüsam Mescidi ve Zâviyesi vakfının bu yıldaki mütevellileri Ahî Mahmud, Ahî Tura Bey (Turabegi) ve Ahî İbrahim'dir. Bu isimler, aşağıda da bahsedileceği üzere Ahî Hüsâm'ın neslindendir. 1463'te, Ahî Hüsâm Mescidi'nin 750 akçe, zâviyesinin de 550 akçe senelik vakıf geliri bulunmaktaydı.[111]

[110] Ahî Hacı Hüsâm için bk. Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, s.33; Şehr-i Kadîm Ankara, s. 243; H. Mustafa Eravcı, "Ahi Hacı Hüsam", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s. 116; Eravcı, "Ahi Hacı Hüsam Mescidi", *Ahilik Ansiklopedisi,* C.I, s.121; Eravcı, "Ahi Hacı Hüsam Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi,* C.I, s.122.

[111] BOA, *MAD, 9*, v.215.

Ahî Hacı Hüsâm vakfı ile ilgili 1522 ve 1571 tarihli Ankara sancağı vakıf defterlerinde aynı gelir kalemleri, şahıslar ve rakamlar yer almaktadır. Ahî Hacı Hüsâm vakfının bu yıllardaki gelirleri ve harcamaları şu şekilde kaydedilmiştir. Köpek köyünde, içinde 4 çiftlik ve 1 değirmen bulunan ve senelik geliri 1.250 akçe olan mezraa; içinde 5 çiftlik bulunan ve senelik geliri 800 akçe olan Yarıklar/Yaruklar (Yarcılar?) mezraası; içinde 8 çiftlik yer bulunan ve senelik geliri 800 akçe olan Bağözi mezraası; içinde 2 çiftlik yer bulunan ve senelik geliri 300 akçe olan Bademlu mezraası; Ankara'nın içinde senede 510 akçe kirâ geliri, bunun üçte ikisi olan 340 akçe bu vakfa tahsis edilmiş; Köpek köyünde, çiftlikte Kiraslu bağ denilen yer. Burasının yarısına Hüsâm oğlu Mamud ve Mehmed, diğer yarısına da Ahmed oğlu Mustafa, Hoca Paşa, Nimetullah ve Ali tasarruf etmekte, bağın senelik öşr gelirinden 20 akçe bu vakfa gelir tahsis edilmiştir. 1522 ve 1571 yıllarında Ahî Hüsâm vakfının senelik geliri 3.680 akçedir. Vakfın tevliyeti/yönetimi de Ahmed oğlu Hoca Paşa ve Hüsâm oğlu Mehmed'in tasarrufundadır. Vakıf gelirden beşte biri tevliyete (mütevelli ücreti), geri kalanı da mescidin imamına ve hâfızlara vazife ücreti olarak tahsis edilmiştir.[112]

Ahî Hacı Hüsâm'ın çocukları hakkında elimizde şimdilik derli toplu bir bilgi mevcut değil. Ahî Hacı Hüsâm'ın bilinen en meşhur oğlu, 14. yüzyılda yaşadığı düşünülen Ahî Hacı Murad'dır. Osmanlı döneminde Ankara merkezde, Ahî Hacı Murad'ın adını taşıyan bir mahalle mevcuttu. Günümüzde Altındağ ilçesinin Hacettepe Mahallesi içinde kalan bu mahalle, Karacabey Hamamı'nın arkasına düşmekte ve Yeşil Ahî ve Ahiler Mahallesi adlarıyla da bilinmekteydi. Osmanlı döneminde bu mahallede yukarıda da bahsedilen Ahî Hacı Hüsam Mescid ve Zâviyesi, Ahî Hacı Murad Mescidi/Ahî

[112] 928/1522 Tarihli *Ankara Vakıf Tahrir Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları 116/5, v. 49a; *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* v.58a-b.

Yeşil Camii ve aşağıda bahsedilecek olan Şemseddin Ahî Hacı Ahmed'in medresesi bulunmaktaydı. Aşağıda ayrıntılı olarak bahsedilecek olan Hacı Şemseddin Ahî Ahmed'in Evâsıt-ı Zilkade 842/25 Nisan-4 Mayıs 1439 tarihinde tanzim ve tescil edilen vakfiyesinden[113] öğrendiğimize göre Ahî Hacı Murad'ın üç oğlu vardı. Bunlar; Hacı Şemseddin Ahî Ahmed (Ahî Yeşil/ Yeşil Ahî), Hüseyin Bey ve Ahî Adil'di. Bu vakfının tevliyetini/ yönetimini üstlenecek kişilerin isimleri zikredilirken, Hacı Şemseddin Ahi Ahmed, kardeşi Hüseyin'in oğlu İbrahim Bey (İbrahim Bey ibn Hüseyin ibn Ahî Hacı Murad) ile diğer kardeşi Ahî Adil'in oğlu Tura Bey (Tura Bey / Turabeyi[114] ibn Ahî Adil ibn Ahî Hacı Murad) ve yakınlık derecesi belirtilmeyen Ahî Mamak oğlu Ahî Mahmud'un evladı sayılmıştır. Bu kayıttan Ahî Murad'ın çocukları ve torunları hakkında bilgi sahibi oluyoruz.

1522 ve 1571 tarihli Ankara sancağı vakıf defterlerinde *"Vakf-ı Mescid-i Mahalle-i Ahî Hacı Murad (Ahî Hacı Murad Mahallesi Mescidi Vakfı)"* adıyla bir vakıf kaydı yer almaktadır. Ahî Hacı Murad Mahallesi Mescidi'nin imam ve müezzin ücreti, çerağ (aydınlatma) masrafı gibi çeşitli hizmetleri için farklı kimseler tarafından şehir içinde çeşitli dükkânlar, zeminler/ arsalar, ev yerleri ile bir miktar para (nukûd) vakfedilmiştir. Vakfedilen gayrimenkullerin kirası, paranın da 10'u 11 üzerinden (yüzde 10) işletilmesi (istirbahı) sonrasında elde edilen gelir (ribh) camideki görevli ve diğer hizmetlere tahsis edilmiştir. Bu mescidin vakıf geliri hayratın sahibi (Ahî Hacı Murad) dışında, genellikle şehri halkından ya da mahallede oturanlar tarafından fonlama usulü oluşan vakıf üzerinden karşılanmıştır. Gayrimenkul ve para vakfedenlerin şartı genelde kendi ruhları için hatim ya da cüz okunması yönünde olmuştur. 1530'da vakfedilen para toplamda 6.300 akçe,

[113] VGMA, *Vakfiye Defteri, Numara 581*, s.426, sr. 411.

[114] 867/1463 yılı tahrir defterinde Turabeyi şeklinde yazılmıştır.

bunun ribhi/kazancı senede 630 akçedir. 1571'de vakfedilen para miktarı 40 yıl önceye göre daha da artmıştır.[115] Ahî Hacı Murad tarafından muhtemelen 14. yüzyılda yaptırılmış olan bu mescit, 17. veya 18. yüzyılda ailenin önde gelenleri

[115] 1571 tarihi Ankara Evkâf defterinde Ahî Hacı Murad Mescidi ile iligli şu kayıt yer almaktadır:
"*Vakf-ı Mescid-i Mahalle-i Ahî Hacı Murad (Ahî Hacı Murad Mahallesi Mescidi Vakfı):*
Mescid-i mezbûreye her kim imâm olursa, merhûm Şeyh Çelebi için yevmî bir cüz okuyub, vakf itdüğü meblağdan ve iki dükkân kirâsından, fî sene 240.
Vakf-ı Mehmed, mescid-i mezbûr imâmı yılda bir hatm okuya, mutasarrıf ola deyü, iki bin akça vakf itmişdir. Ani'r-ribh (paranın işletilmesi sonrasında oluşan kazanç) 200.
Vakf-ı Musa nâm kimesne, çerâğa (aydınlatma için) bir ev yeri ve iki yüz akça vakf itmişdir. Ani'r-ribh 20.
Kirâ hâne-i zemîn, fî sene 15.
An mukâtaa-i zemînhâne, der mahalle-i mezbûre imâmı tasarruf ider, fî sene 12.
Dükkân der Sûk-ı Haddâdân (Demirciler Çarşısı) der mukabele-i zemîn, harâb.
Vakf-ı Mehmed nâm kimesne, müezzin bin akça vakf idüb şart itmiş ki, bir çerâğ yağdan zâyidi (fazlası) kendünün ola. Ani'r-ribh 100.
Vakf-ı Paşa ve Bâcı nâm hâtûnlar, altı yüz akça vakf idüb şart itmiş ki, müezzin iki çerağ-ı tâmme zâyidi kendünün ola. Ani'r-ribh 60.
Vakf-ı Kötürüm Bendegül? imâm-ı mezkûr üç yüz akça vakf itmişdir. Ani'r-ribh 30.
Vakf-ı Abdülhâlik, 3000, imâm yevmî bir cüz okuya.
Vakf-ı Han Bula, 1500, imâm düşenbe ve pençşenbe bir cüz okuya.
Vakf-ı Fatıma, 1500, imâm haftada iki cüz okuya.
Vakf-ı Himmet, 300, imâm yılda bir hatm okuya.
Vakf-ı Elif Hâtûn, bir hatm okuya imâm yılda 300.
Vakf-ı Subaşı Oğlu, 4200, bir cüz müezzine ve bir cüz de Ahî Ahmed'e.
Vakf-ı Subaşı, 3250, imâm yevmî bir cüz ve müezzin bir cüz okuya.
Vakf-ı Dükkân-ı Subaşı, der Bazâr-ı Efrenci, fî sene 50, der yed-i Üveys Çelebi.
Vakf-ı dükkân yeri, fî sene 12.
Vakf-ı dükkân el- mezbûr der Bazâr-ı Galle (Tahıl Pazarı), fî sene 15.
Vakf-ı el-mezbûr, dükkân-ı etmekçi, fî sene 50.
Vakf-ı el-mezbûr, zemîn-i dükkân, fî sene 20.
Vakf-ı dükkân-ı zemîn el-mezbûr, harâb, der Bazâr-ı Sirâc.
Vakf-ı dükkân-ı Dede, der Bazâr-ı Eskiciler, fî sene 96.
Vakf-ı Hoca Mehmed, 3600, imâm günde mescidinde bir cüz okuya.
Vakf-ı İsa Şeyh, 500, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Fatıma, 300, berâ-yı sirâc,
Vakf-ı Hamid, 300, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Hacı Hızır Bâlî, 250, berâ-yı sirâc (aydınlatma için).
Vakf-ı Aluca Hâtûn, 300, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Eskici Hızır, 200, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Hamâmcı Hamza ibn Hâtûn, 300, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Hacı Hâtûn, 200, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Ümmi Hâtûn, 300, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Yusuf Şah Çelebi, 300, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Subaşı, 300, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Himmet, 300, berâ-yı sirâc,
Vakf-ı Hacı Pîrî, 300, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Pîr Ali, 300, berâ-yı sirâc.
Vakf-ı Koçı nâm kimesne, 500 akça vakf idüb şart itmiş ki, imâm-ı mezkûr yılda bir hatm okuya. Ani'r-ribh 50.
Vakf-ı Paşa Bûla nâm hâtûn rûhiçün yılda bir hatm okuya imâm deyü 750 akça vakf itmişdir. Ani'r-ribh 75." 1571 tarihli kayıt için bk. *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* v.16a; İbrahim Köse, *Ankara Evkâf Defteri (1571)*, A.Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998, s. 124-125. 1522 tarihli kayıt için de bk. 928/1522 Tarihli *Ankara Vakıf Tahrir Defteri*, v.8b-9a.

ve vakıf yöneticileri tarafından cami olarak yeniden inşa edilmiş olabilir. Muhtemelen yeni yapılan cami de bulunduğu mahalleden ve buradaki medreseden dolayı Ahî Yeşil adıyla anılmaya başlamıştır. Çünkü 16. yüzyıl vakıf defterlerinde Yeşil Ahî Medresesi, Ahî Hüsâm Zâviyesi ve Ahî Hacı Murad Mahallesi Mescidi vakıflarına ait kayıtlar yer alırken, Yeşil Ahî Camii adı kayıtlarda geçmemektedir. Günümüze, cami dışında zâviyeden ve aşağıda bahsedilecek olan medreseden bir eser kalmamıştır. [116]

Ahî Hacı Hüsâm ailesinden Ahî Hacı Murad'ın oğlu Hacı Şemseddin Ahî Ahmed, Ankara Ahileri içinde en çok bilinenidir. Hacı Şemseddin Ahî Ahmed, Evâsıt-ı Zilkade 842/25 Nisan-4 Mayıs 1439 tarihinde bir vakıf kurmuş,[117] yaptırdığı medrese ve dedesinin zâviyesi için çeşitli gayrimenkulleri vakfetmiştir. Bu vakfiyede, Hacı Şemseddin Ahî Ahmed'in soyundan gelenlerin neslinin sona ermesi durumunda, vakfının tevliyeti/yönetimi, önce Ahî Ahmed'in kardeşi Hüseyin'in oğlu İbrahim Bey'e (İbrahim Bey ibn Hüseyin ibn Ahî Hacı Murad) onun soyunun sona ermesi durumunda da bu kez yine Ahî Ahmed'in diğer kardeşi Ahî Adil'in oğlu Tura Bey'e (Tura Bey ibn Ahî Adil ibn Ahî Hacı Murad) ve yakınlık derecesi belirtilmeyen Ahî Mamak oğlu Ahî Mahmud'un evladına bırakılmıştır. Vakfiyedeki bu kayıt Ahî Hacı Murad'ın çocukları hakkında kısmen de olsa bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Hacı Şemseddin Ahî Ahmed'in vakıf ve hayratına geçmeden önce, kardeşi Ahî Adil'in oğlu Ahî Tura Bey ile Ankara'nın köylerinde ortak tasarruf ettikleri mülk tımar köylerine

[116] Erdoğan, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, s.79-80; H. Mustafa Eravcı, "Yeşil Ahi Camii", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s.211.

[117] VGMA, *Vakfiye Defteri, Numara 581*, s.426, sr. 411.

değinmek yerinde olacaktır. 1463 yılına ait Ankara sancağı tahrir defterinde yer aldığına göre, I. Murad Hüdâvendigâr zamanında, o dönem Ankara'nın Kasaba nahiyesine, günümüzde ise yine Ankara'nın Mamak ilçesine bağlı bir mahalle olan Bayındır köyü, Ahî Ahmed ve Ahî Tura Bey (Turabeyi)'in eşkincilü mülk tımarıdır.[118] Ahî Ahmed bu köydeki mülkü olan kendi hissesini Ankara şehrinde yaptırdığı medreseye vakfetmiş, Kızı Hunze Hâtun'u da bu vakfa mütevelli tayin etmiştir. Ahî Ahmed'in tasarrufundaki bu tımar karşılığında da yılda iki buçuk eşkincü sefere göndermesi istenmiştir. Bayındır köyünün diğer hissesine sahip olan Ahî Tura Bey de üzerindeki hisseyi kendi isteğiyle, "pîr" (yaşlı) olduğu gerekçesiyle, güveyisi Edhem oğlu Emirhan'a devretmiş, onun da kendi beratıyla yılda iki buçuk eşkincilü cebelüyü sefere eşdirmesi (göndermesi) Beylerbeyi İshak Paşa'nın emriyle kararlaştırılmıştır.[119] Bu durumda Ahî Ahmed ve Ahî Tura Bey tasarruflarındaki mülk tımardan dolayı toplam beş eşkincilü cebelüyü sefere göndermeleri gerekiyordu. 1463'te Kasaba nahiyesine bağlı Bayındır köyüne

[118] Tımar sistemi içerisinde çeşitli askerî görevlere bağlı farklı ve imtiyazlı dirlikler de mevcuttu. Bunlara eşkincilü mülkler veya mülk tımarlar denilmekteydi. Bu tür tımarlarda devlet, türlü hak ve vergileri toplama yetkisini tımar sahibine bütün hayatı boyunca ve ölümünden sonra da mirasçıları tarafından tam bir mülk olarak tasarruf edilebilecek bir gelir halinde bırakmıştır. Ya da bu gibi haklar vaktiyle devletten bir mülk olarak satın alınmış veya bir hizmete bağlı olmayarak bağışlanmış serbest mülkler oldukları halde askerî hizmet şartı, zamanla mülk sahiplerine devlet tarafından zorla kabul ettirilmiş olabilir. Bu durumda, mülk tımarların sahipleri sefere bizzat gitmek veya yerlerine cebelü göndermek mecburiyetinde kalmışlardır. Kendilerine verilen hizmetleri yerine getirdikleri müddetçe, devlet mülk tımarlara el koymamıştır. Bu tip tirnarlann sahipleri sefere bizzat gelmezler veya yerlerine cebelü göndermezlerse, diğer zeamet ve tımarlar gibi dirlikleri ellerinden alınıp bir başkasına verilmez, sadece tımarın bir yıllık geliri devlet tarafından zabt olunurdu. Bk. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011, s.236.

[119] 1463'te Bayındır köyü ile ilgili şu kayıt yer almaktadır: *"Karye-i Bayındır. Tımâr-ı Ahî Turabeyi (Ahî Tura Bey) ve Ahî Ahmed Hüdâvendigâr zamanında dahi yirler imiş. Ammâ Ahî Ahmed kendü hissesin Ankara şehrinde binâ itdüği medreseye vakf etmiş. Kızı Hunze Hâtun'u mütevellî kılmış kim ber vech-i tevliyet tasarruf idüb yılda iki buçuk eşkünci eşdire. Zirâ mülk imiş. Bu vech üzere elinde pâdişâhımız hazretleri hükmi var. Ve Ahî Turabeyi dahi hissesin kendü ihtiyârıyle pîr olduğı sebebden güveygusi Edhem oğlu Emirhân'a virdi kim Emirhân kendü berâtıyla yılda iki buçuk eşkünci eşdire deyü beglerbegimiz İshak Paşa emriyle deftere sebt olundı."* 1463'te bu köyün senelik vergi geliri 2.267 akçedir. BOA, *MAD, 9*, v.45a-b.

bağlı İlyas (İlyas Mezrası) denilen yer de tımar olarak bu kişilerin tasarrufundadır.[120] Ahî Ahmed ve Ahî Tura Bey (Turabeyi)'nın ortak mülk tımar köylerinden biri de yine aynı idari birim içinde yer alan Husunlar köyüdür.[121] Bu köy günümüzde Mamak'a bağlı Kusunlar mahallesidir. Aynı yerde, Husunlar'la birlikte o dönemde mezra olan Çubuk'a bağlı Dumlupınar köyü de aynı kişilerin mülk tımarıdır. [122] Ahî Ahmed ve Ahî Tura Bey'in 1463'teki kayda göre mülk tımar köyleri arasında, o dönem Ankara sancağının Mürtedovası (Murtazaâbâd) nahiyesine bağlı olan Ahî İsmail köyü[123] ile Alpagut köyü[124] de yer almaktadır. Bu iki köy günümüzde Ankara'nın Kahramankazan ilçesine bağlı Ahi ve Alpagut olarak bilinen iki mahallesidir (köyüdür). Ahî Ahmed ve Ahî Tura Bey'in Bayındır, Husunlar, Alpagut ve Ahî İsmail köyleri ile bağlı mezralarda 32 çift hane, 14 nim hane, 31 bennak olmak üzere toplam 77 hane mevcuttu. Bu köylerden elde edilen senelik gelir ise 7.491 akçe idi. Bu tımar için sefer zamanı iki

[120] BOA, *MAD, 9,* v.45b.

[121] 1463'te Husunlar köyü ile ilgili şu kayıt yer almaktadır. *"Karye-i Husunlar, tımâr-ı mezkûrân (Ahî Ahmed ve Ahî Turabeyi). Hisse-i Ahî Ahmed yukaru[da] zikr olunduğı gibi medresesine vakıfdır. Hunze Hâtûn'da mütevellî. Hisse-i Ahî Tûrabeyi, Tımâr-ı Emirhân mezkûr hisseleri yukaru köyünde zikr olunmuşdur."* 1463'te Husunlar köyü ile Dumlıpınar mezrasının senelik vergi geliri 2.970 akçedir. BOA, *MAD, 9,* v.45a-46a.

[122] 1463'te şu kayıt yer almaktadır. *"Mezraa-i Dumlıpınar tâbi-i Çubuk, tımâr-ı mezkûrân. Hisseleri yukarıda zikr olunmuşdur."* BOA, *MAD, 9*, v.46a.

[123] 1463'te Mürtedovası'na Karye-i Ahî İsmail ya da İsmail olarak kaydedilen köyiçin bk. Hüseyin Yüksek, "Kahramankazan'da Ahi Kültürünün İzleri-2","https://kazanpostasi.com/2024/07/05/murtazaabad-kahramankazanda-ahi-kulturunun-izleri-2/ (29.07.2024). 1463'te Ahî İsmail Köyü ile ilgili kayıt şöyledir: *"Karye-i Ahî İsmâil, tımâr-ı mezkûrân (Ahî Ahmed ve Ahî Turabeyi). Hisseleri ve tasarrufları pâdişâhımız hazretleri mektûbı mûcebince zikr olunmuşdur. Mahsul 720". Aynı yerde bir başka kayıtta:"Karye-i Ahî İsmâil, tımâr-ı Ahî Ahmed ve Ahî Turabeyi. Hüdâvendigâr zamanında Ahî Adil yirmiş ammâ hissesi Kasaba defterinde zikr olunmuşdur."* BOA,*MAD, 9,* v.97b.

[124] Alpagut köyü ile ilgili 1463'te yer alan kayıt şöyledir. *"Karye-i Alpagut, hisse-i Ahî Turabeyi ve Ahî Ahmed, tımâr-ı mezkûran. Hisseleri yukaru zikr olunmuşdur. Mahsûl 1.535"*. Aynı yıla ait bir başka kayıtta; *"Karye-i Alpagut, tımâr-ı Ahî Ahmed ve Ahî Turabeyi ve Ahmed Fakîh. Hüdândedigar (I. Murad) zamanında Ahî Ahmed ve Ahî Turabeyi ve Paşa Yiğid mutasarrıflarmış, ammâ Ahmed Fakîh tasarruf itdüği hisseden gayrinin hisseleri Kasaba defterinde zikr olunmuşdur, ellerinde Pâdişâhımız hükmi mûcibince."* BOA, *MAD,9,* v.46a, 97a. Ahî Ahmed ve Ahî Tura Bey'in köydeki hissesinin senelik geliri 1.535 akçe. Ahmed Fakîh ise serbest tımar sahibidir

bürüme ve üç cebelü ile sefere katılmak gerekiyordu.[125] Ahî Ahmed ve Ahî Tura Bey (Turabeyi)'in I. Murad döneminde, yukarda belirtilen köy ve mezralardaki eşkincilü mülk tımar tasarrufları, bunların bir kısmı vakfa dönüştürülerek, evlad ve varislerinin tasarrufunda 16. yüzyılda da devam etmiştir.[126]

Ahî Yeşil (Yeşil Ağa) olarak da bilinen Hacı Şemseddin Ahî Ahmed, Ankara merkezde, Ahî Hacı Murad Mahallesi'nde, Karacabey Hamamı arkasında, günümüzde Hacettepe Mahallesi'nde İnci ve Sarıca sokakların kesiştiği yerdeki Ahî Yeşil/Yeşil Ahî Camii'nin yakınında bir medrese yaptırmış; bu medrese için de yukarda da bahsedildiği üzere Evâsıt-ı Zilkade 842/25 Nisan-4 Mayıs 1439 tarihinde bir vakıf kurmuştur. Bu vakıfla öncelikle yaptırdığı medresenin ihtiyaçlarını ve harcamalarını karşılamak üzere çeşitli gelir kaynakları vakfetmiştir. Vakfiyede, vakıf kurucusu tanıtılırken; *"Erbâb-ı mürüvvetin pîşvâsı, ashâb-ı fütüvvetin mutemedi, Beytullah ve Mescid-i Harâm'ı ziyaret eden (zâir)"* (mürüvvet sahibi cömertlerin ve yiğitlerin lideri; Fütüvvet ehlinin/Ahîlerin itimat edileni, güvenileni; Kâbe'yi ziyaret edip hacı olan) denildikten

[125] BOA, *MAD, 9,* v.49b.

[126] 1571 tarihli Ankara sancağı mufassal defterinde Bayındır köyü hakkında şu bilgi yer almaktadır: *"Karye-i Bayındır, tâbi-i Kasaba. Tımâr-ı Turabeyi ve Ahî Ahmed Hüdâvendigâr zamânında dahi yir imiş. Ammâ Ahî Ahmed kendü hissesini Ankara şehrinde binâ itdüği medreseye vakf itmiş kızı Hunze Hâtûn'ı mütevellî kılmış ki ber vech-i tevliyet tasarruf idüb iki buçuk eşküncilü eşdire zirâ mülk imiş bu vech üzere elinde pâdişâhımız hazretleri hükmi var. Ve Ahî Turabeyi dahi hissesi kendü ihtiyârıyla pîr olduğı sebebden güveygüsi Edhem oğlı Emirhân'a virdi kim Emirhân kendü berâtıyla yılda iki buçuk eşkünci eşdire deyu beglerbegimiz emriyle deftere sebt olundı duyu kayd olunmuş der defter-i köhne. El-Hâletü hazihi vech-i mezbûr üzere mukarrernâme-i pâdişâhî vardır zikr olunan hisseden Edhem evlâdından Âyşe nâm hâtûn hissesi rubdur? Ali Bey bin Yahya'nın satun alub mülkiyet üzerine tasarruf idüb eşküncisini müşterek eşdirir vech-i mezkûr üzere elinde şerî hüccet var ve karye-i mezbûre serbest olma üzere hükm-i hümâyûn var deyu defter-i köhnede mastûr. Hâliyâ ber karâr-ı sâbık nısfı girü vakf-ı medrese ber vech-i eşküncilü ve nısf-ı âharından hisse-i rub ki mezkûr Ali Beg'indir. Merhûm Hâcı Bayram Sultan nevverallâhu merkadehu türbesinde yevmî iki cüz kırâat oluna deyu vakf itmiş ber mûceb-i vakf ve hisse-i diğeri? sahibleri gelüb hüccetlerin getürmeyüb isimleri tâm malûm girü mutasarrıf olub ber mûceb-i defter cümlesi beş cebelülerin eşdireler deyu mukayyed der defter-i atîk."* Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *979/1571 Tarihli 74 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ankara (Ankara Sancağı Mufassal Defteri),* v.71b-72a. Husunlar köyü için de benzer kayıt yer almaktadır. Aynı Defter,76b-77a.

sonra el-Hâc Şemseddin Ahî Ahmed ibn Ahî el-Hâc Murad ibn Ahî el-Hâc Hüsâm ismine yer verilmiştir. Buradan Hacı Şemseddin Ahî Ahmed ile baba ve dedesinin hac farizasını yerine getirdiklerini de öğreniyoruz. Dönemin kaynaklarında ismi daha çok Ahî Ahmed ya da Ahî Yeşil olarak geçen vâkıfın (vakfın kurucusunun), vakıf kurma ve hayrat yapma gayesi vakfiyede açıklanırken; *"Cenâb-ı Hakk'ın tevfîki ile insanın yediğini tüketip, giydiğini eskitdiği ve tasadduk etdiği şeyi ibkâ (devamlı kılmayı) eylediğini idrak eylemesi üzerine"* ifadesi kullanılmış, dünya zevklerinin geçiciliğine, hayır ve hesenatın ebediliğine ve kalıcılığına vurgu yapılmıştır. Vakfiyede, Hacı Şemseddin Ahî Ahmed'in yaptırdığı medrese tanımlanırken de; *Ankara şehrinde, babası Ahî Hacı Murad'ın adı ile anılan mahallede, kıble tarafında mezarlık (makbere), doğu tarafında dedesi Ahî Hacı Hüsâm'ın zâviyesi, batı tarafında İzzet adındaki ki*şinin *mülkü, kuzey tarafında da cadde olduğu belirtilen mahalde* bir medrese bina ve inşa etti ve burasını kabiliyetli, yetenekli (müstaid), ilim tahsil etmek isteyen talebeler için vakfetti denilmektedir. Vakfın gelirleri de; *"kendisine mahsus ve kendisinin hakkı ve mülkü ve elinde ve taht-ı tasarrufunda olduğunu beyan eylediği emlâk*ı" denilerek vakfiyede kayıt altına alınmış; bu mülk emlâkını Allah yolunda vakfettiği ifade edilmiştir. Vakfiyede vakfedildiği belirtilen emlâk ve akâr ise şunlardır:

Ankara'nın Kasaba nahiyesine (Ankara'nın merkeze yakın, çevresinde bulunan köylerin bağlı olduğu idari birim) bağlı Husunlar (Kusunlar) ve Bayındır köylerinin yarı hissesi; Çubuk'a bağlı Dumlupınar köyün yarı hissesi; Baltaş (Bektaş)?, Hamurcuk ve Yaşpınar köylerinin yarı hissesi. Vakfiyede bu köylerin Ankara şehrinin etrafında olduğu belirtilmiştir. Bu köyler, yukarıda da belirtildiği üzere Ahî Ahmed ve Ahî Tura

Bey'in ortak tasarrufundaki mülk tımar köyleri içerisinde yer alıyordu. Medreseye vakfedilen gelirler arasında Ankara'ya bağlı olan Mürtedovası nahiyesinde (Kahramankazan) Ahî İsmail (Ahi) köyünün yarı hissesi ile Alpagut köyünün üçte bir hissesi de yer almaktaydı. Bunlar dışında Müretedovası'nda, Habibvirânı ve Piyamlu mezraalarının tamamı ile Ankara merkezde Koyunpazarı semtinde bulunan bir mengenenin (ma'saranın) tamamı vakfedilmişti. Yukarıda isimleri geçen köyler ile iki mezraa ve bir mengene bütün hak ve hukukları, sınırları içindeki her türlü ve müştemilatlarıyla birlikte vakfedilmiştir. Vâkıf Hacı Şemseddin Ahî Ahmed vakfın tevliyetini sağ oldukça kendine, vefatından sonra evladının en salih (aslah) olanına, sonra kız ve erkek evladının batından batına ve nesilden nesile en salih olanına, onların neslinin kesilmesi (munkariz olduğunda) durumunda da vâkıfın (Ahî Ahmed) kardeşi Hüseyin Bey'in oğlu İbrahim Bey'e (İbrahim Bey ibn Hüseyin ibn Ahi Hacı Murad) ve oğluna, sonra onun evladının en salih olanına, sonra evladından devam eden neslinin en salih olanına, şayet onların da nesli kesilirse, (Ahî Ahmed'in) diğer kardeşi Ahî Adil'in oğlu Tura Bey (Tura Bey ibn Ahî Adil ibn Ahî Hacı Murad) ve oğluna, sonra evladının en salih olanına, sonra evladından devam eden neslinin en salih olanına, şayet onların da soyu kesilirse vakfın tevliyetinin Ahî Mamak oğlu Ahî Mahmud'un evladının en salih olanına, sonra evladından devam eden neslinin en salih olanına, onların da neslinin kesilmesi durumunda, o dönem Ankara'da hâkim/kadı olan kişinin üzerine şart koşulmuştur.

Hacı Şemseddin Ahî Ahmed vakfın emlâk ve akârından elde edilen gelirin harcanma kalemlerini de vakfiyede kayıt altına aldırmıştır. Buna göre, elde edilen toplam gelirin üç kısma ayrılması; bunun üçte birinin tevliyet/yönetim hakkı

için mütevelliye verilmesi, diğer üçte bir hissenin mütevelli tarafından medresenin rakabesine (tamir ve diğer masraflarına) harcanması, eğer bu hisseye ait gelirden artma olursa onun da dedesi Ahî Hacı Hüsâm'ın zâviyesine gelenlere harcanması, kalan üçte bir hissenin de mütevelli tarafından müderrise vazife ücreti olarak verilmesi şart koşulmuştur. Vakıf akardan Ankara'nın Koyunpazarı semtindeki mengenenin gelirinin de iki kısma ayrılması; bunun yarısı ile medresede kalan talabeye kandil yağı alınması, diğer yarısı ile de her sene medreseye kandil yağı için dört batman harcanması, artanın da mütevelli tarafından harcanması istenmiştir.

1463 tarihli Ankara sancağı tahrir defterinde Ahî Ahmed'in tasarrufundaki mülk tımar köylerine ait kayıtlarda, yukarda bahsedilen emlâkı/köylerdeki hissesini yaptırdığı medreseye gelir olmak üzere vakfettiği, mütevelli olarak da kızı Hunze Hatun'u tayin ettiği yer almaktadır. Bu kayıt bize Hacı Şemseddin Ahî Ahmed'in acaba oğlu yokmuydu da vakfın tevliyetini kızına bıraktı sorusunu getirmektedir. Bu konuda şimdilik bir şey söylemek mümkün değil. 1522 ve 1571 tarihli Ankara sancağı vakıf tahrir defterlerinde birbirinin aynı bilgiler yer almaktadır. Hacı Şemseddin Ahî Ahmed'in vakfı, 1522'de "*Vakf-ı Medrese-i Ahî Yeşil der Nefs-i Ankara*" (Ankara'da Yeşil Ahî MedresesiVakfı) ve 1571'de de "*Vakf-ı Medrese-i Ahî der Nefs-i Ankara*" (Ankara'da Ahî Medresesi Vakfı) başlığı altında, vakfın gelir kalemleri ise Bayındır, Husunlar (Kusunlar) ve Bademlü köyleri hissesi, Murtazaâbâd kazasına bağlı Ahî İsmail ve Alpagut köyleri hissesi, mezraalar ve Köpek köyünde bir bağ olarak kaydedilmiştir. Medresede, 1522'deki kayıtta görevi açık bir şekilde belirtilmemekle birlikte, padişah beratı ile müderris olarak Mevlânâ Dede görev yapmakta (tasarruf etmekte), vakfın tevliyeti/yönetimi de yine padişah beratı

ile Ali Paşa oğlu Seyyid Mehmed'in tasarrundadır. Yeşil Ahî Medresesi'nin vakıf geliri 16. yüzyılda senelik 3.918 akçedir. Vakfın bu döneme ait kayıtlarında harcamalara dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.[127]

Ahî Hacı Hüsâm, Ahî Hacı Murad ve Hacı Şemseddin Ahî Ahmed bilindiği kadar en az üç kuşak, yaptıkları hayrat ve kurdukları vakıflarla, Ankara şehrine kazandırdıkları mahalle, mescitler, cami, zâviye ve medrese ile şehrin dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına doğrudan katkı sağlamışlar, hizmet etmişler, imarında pay sahibi olmuşlar, tasarruflarındaki tımar toparakları ile de Osmanlı ordusuna cebelü/asker göndermişlerdir. Pek çok yönüyle Ankara şehrinin yerel yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Bu aile Ankara'daki Ahiler arasında hatırlı, öne çıkan ve lider olan ailelerdendi.

Yukarıda ismi geçen **Ahî Tura Bey** de Ahî Hacı Hüsâm'ın soyundandı. Babası, Ahî Hacı Murad'ın oğlu Ahî Âdil'dir. Amcası Hacı Şemseddin Ahî Ahmed ile beraber I. Murad döneminden itibaren yukarıda bahsedilen mülk tımarlara ortak tasarruf etmiştir. Hacı Şemseddin Ahî Ahmed'in 1439 tarihli vakfiyesinde adı geçtiğine göre o tarihte hayattadır.

---

[127] "*Vakf-ı Medrese-i Ahî Yeşil der Nefs-i Ankara*". Bk. 928/1522 Tarihli *Ankara Vakıf Tahrir Defteri*, v.28b. "*Vakf-ı Medrese-i Ahî der Nefs-i Ankara (979/1571). El-ân der tasarruf-ı Mevlânâ Dede bâ berât-ı hümâyûn ve tevliyeteş der tasarruf-ı Seyyid Mehmed bin Ali Pâşâ bâ berât-ı hâkânî deyü mukayyed der defter-i atîk.*
Mezraa-i Habibvîrânı, tâbi-i şehr. Hâsıl 150.
Hisse-i an Karye-i Bademlu tâbi-i Kasaba. Hâsıl 100.
Hisse-i nısf-ı an Karye-i Ahî İsmail, maa cebelü. Hâsıl 386.
Hisse-i nısf-ı an Karye-i Bayındır tâbi-i Kasaba maa harc-ı cebelü. Hâsıl-ı nısf 1.392
Hisse-i nısf-ı an Karye-i Alpagud tâbi-i Murtazaâbâd. Hâsıl 642.
Vamakini? Kayası'nda bir pâre mezra. Hâsıl 60.
Hisse-i nısf-ı an karye-i Husunlar tâbi-i m. (Kasaba) maa harc-ı cebelü. Hâsıl 1.138
Der zemîn-i nısf-ı an Karye-i Hunad tâbi'-i ma'a harc-ı cebellü. Hâsıl 1.138.
An bağ-ı der Karye-i Köpek. Hâsıl 50.
Yekûn: 3.918 (akçe)." Bk. *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* v.40b-41a.

Hacı Şemseddin Ahî Ahmed 1463'teki kayda göre, üzerindeki tımar hisselerini yaptırdığı medreseye vakfederken, Ahî Tura Bey de pîr/yaşlı olduğu gerekçesi ile üzerindeki hisseleri, damadı Edhem Bey oğlu Emirhân'a bırakmıştır. Ahî Tura Bey, muhtemelen 15. yüzyılda, belki de Hacı Bayram Velî Camii ile aynı yıllarda, kendi adı ile anılan mahallede bir mescit yaptırmıştır. Günümüzde bu mescit, Ankara'nın Altındağ ilçesi sınırları içerisinde, Hacı Bayram Velî Camii'nin güney doğusunda Eti ve Sevim sokaklarının birleştiği yerde, Ahî Tura Mescidi adıyla faaldir. 16. yüzyılda "*Vakf-ı Mescid-i Mahalle-i Ahî Tura*" (Ahî Tura Mahallesi Mescidi Vakfı) olarak vakıf defterlerinde yer alan bu mescidin, 1522'de, Karaoğlan, Bakkallar, Kazgancılar (Kaznacılar) ve Demirciler (Haddâdân) çarşılarında dükkânlar, Akköprü ve Dolaplı Bahçe civarında araziler ve farklı kimselerin vakfettiği paralardan oluşan gelirleri/akarâtı vardır. Ahî Tura Mahallesi Mescidi vakfının 1522 yılında senelik geliri 1.247 akçedir. Vakfın haracamaları ise imam ücreti ile mescidin aydınlatma vd. masraflarıdır.[128] 1530 yılında Ahî Tura Mahallesi Mescidi'nin şehri merkezindeki dükkânlardan senelik kira geliri 520 akçe, vakfedilen toplam 7.700 akçe paradan senelik elde edilen rihb (kazanç) ise 1.770 akçedir. Bu yılda vakfın toplam geliri 2.290 (2.294) akçedir.[129] Mescit her ne kadar Ahî Tura'nın adını taşısa da bu vakıf mahalleli tarafından kurulup desteklenmiş görülüyor. 1571'de bu mescidin vakıf geliri içinde vakfedilen paranın oranı epey artmıştır.[130]

15-16. yüzyıllarda Çankırı (Kengırı)'ya bağlı olan Ankara'nın kuzeyindeki Kalecik'te de Ahiler yaşamakta ve kendilerine ait

[128] 928/1522 Tarihli *Ankara Vakıf Tahrir Defteri*, v.1a.
[129] *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530),*s. 361.
[130] *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* v.9a.

işletmeleri bulunmaktaydı. Kalecik'teki Ahî işletmelerinden biri de *Ahî* Çelebi Başhanesi idi.[131] Bu başhanenin yakınlarında da **Ahî** Çelebi Zâ**viyesi** hizmet veriyordu. Bu semt, sonraki yıllarda Ahî Çelebi Mahallesi olarak anılmıştır. Ahî Çelebi muhtemelen kasaplık ya da debbağlık mesleği ile uğraşıyordu.[132] Kalecik'te zâviyesi olan Ahî Çelebi, acaba Ankara'da mescidi ve zâviyesi bulunan Ahî Yakub'un babası olan Ahî Çelebi mi idi? Yine Kalecik'te aynı dönemde **Ahî** İvaz Zâ**viyesi** de hizmet veriyordu. Ahî İvaz'ın babasının adı Ahî Durak'tı, bu ailenin de Kalecik'in önde gelen Ahilerinden olduğu düşünülüyor.[133]

Ankara çevresinde yaşayan Ahilerden biri de **Ahî Çomak**'tı. Ahî Çomak, Ankara şehrinin güneydoğusunda, günümüzde Elmadağ ilçesinin sınırları içinde kalan Tekke (Ahî Çomak) köyünün kurucusudur. Muhtemelen 14. yüzyılda, Osmanlı döneminde kendi adı ile anılan köyün olduğu yerde, bir zâviye yaptırmış, zamanla bu zâviyenin olduğu yer bir yerleşim birimine dönüşmüş, Ahî Çomak adıyla bilinen köy oluşmuştur. Ahî Çomak'ın mezarı, günümüzde Tekke Köyü Camii'nin kuzey tarafındadır. Bu zâviyeden günümüze sadece hazire kalmıştır.[134] 1463 tarihli Ankara sancağı tahrir defterinde Ahî Çomak köyü ile ilgili şu kayıt yer almaktadır: *"Karye-i Ahî Çomak, vakf-ı zâviye-i Ahî Çomak, Gâzî Hüdâvendigâr zamânından beru vakfa tasarruf olagelmiş. El-h*âletü hazihi *Ebu'l-Leys oğlu Seydî ve Mehmed vakfiyyet üzere mutasarrıflardır, ellerinde Merhûm Sultân Mehmed Hân (Çelebi Mehmed) ve Murâd Hân (I. Murad) mektûbları vardır."* Ahî Çomak köyünün vergi geliri buradaki zâviyeye vakfedilmiş,

[131] Başhane, kesilen hayvanların baş ve ayaklarının toplanıp satıldığı yer.
[132] Ahmet Kankal, "Ahi Çelebi Zaviyesi (Kalecik), *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I; s.71.
[133] Ahmet Kankal, "Ahi İvaz Zaviyesi (Kalecik), *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s.131.
[134] Şehr-i Kadim Ankara, s.250.

1463'te bu gelir 1.070 akçedir.[135] Bu bilgi bize Ahî Çomak Zâviyesi vakfının I. Murad döneminden beri varolduğunu, 1463'te Ebu'l-Leys oğlu Seydî ve Mehmed'in tasarrufunda olduğunu haber vermektedir. Burada ismi geçen Ebu'l-Leys muhtemelen Ahî Çomak'ın oğludur. Zâviye için vakfedilen Ahî Çomak köyünün 1530'da senelik geliri 1.077 akçe, 1571'de de 1.277 akçedir.[136]

Osmanlı döneminde Ankara'nın Murtazaâbâd (Kahramankazan) kazasına bağlı Ağaçviran ya da bazı kayıtlarda yer aldığı üzere Akcaviran (Akçaören) köyünde **Ahî Mahmud**'un adını taşıyan zâviye, *"âyende ve revende"*ye yani gelen giden misafirlere hizmet vermekteydi. 1463 tarihinde bu zâviye ile ilgili şu kayıt tutulmuş;*"Akçavîrân'da Ahî Mahmud elinde duta durduğı çiftliğini vakfetmiş, elinde Merhûm Sultân Murâd Hân mektûbı vardır. Ahî Mahmud müteveffâ olub el-hâletü hazihi oğlı Cârullah Fakih ve Ahî Selman ve Kâsım* çiftlik-i mezkûr*a vakfiyyet üzere mutasarrıflardır. Ellerinde Pâdişâhımız hazretlerinin hükm-i hümâyûnları vardır, zâviyenişînlerdir. (Mahsûl) 450."*[137] Bu kayıt bize Ahî Mahmud'un Akcaviran köyündeki bir çiftlik yeri, II. Murad zamanında yaptırdığı zâviye için vakfettiğini; 1463'te hayatta olmayan Ahî Mahmud'un, bu tarihte oğulları Cârullah Fakih, Ahî Selman ve Kâsım'ın zâviyede oturduklarını ve buraya tasarruf ettiklerini haber vermektedir. Bu zâviye vakfının 1530 ve 1571 tarihlerinde senelik vergi geliri 200 akçe idi. 1571 tarihli vakıf defterinde, bu zâviye ile ilgili; *"Mezraa, Murtazaâbâd tevâbiinden karye-i Ağaçvîrân'da Ahî Mahmud Zâviyesi'nin bir çiftlik vakf yeri varmış. Ahî Selman ve Cârullah*

[135] BOA, *MAD, 9,* v.224b.
[136] Köse, *Ankara Evkâf Defteri (1571)*, s.35.
[137] BOA, *MAD, 9*, v.234b.

*Fakih ve K*âsım zâviyesi*nde olub mezkûr çiftliği tasarruf idüb âyendeye ve revendeye hizmet iderler vech-i mezkûr üzere ellerinde Pâdişâhımız berâtı var deyü defter-i köhnede mastûr. Hâliyâ K*âsım *oğlu Mustafa ve Selman evlâdından Ahmed ve Mahmud'a verilmiş Pâdişâhımız berâtıyla deyü mukayyed der defter-i atîk. Hâliyâ Pâdişâhımız berât-ı hümâyûnuyla K*âsım nâm kimesne bi'l-fi*il mutasarrıf olmağın kayd olund*ı." ibaresi yer almaktadır.[138] Burada önce 1463 tarihli kayda atıf yapılmış, 1522'de Kâsım oğlu Mustafa ve Selman evladından Ahmed ve Mahmud'un, 1571'de de Kâsım isimli şahsın zâviye vakfına tasarruf ettikleri ifade edilmiştir. Bu zâviye vakfı evlatlık vakıf olarak devam etmiştir.

Ankara'daki Ahiler içinde Ayaş'ta yaşayan ve burada vakıf kuranlar da vardı. Bunlardan biri de **Ahî** Â**dilş**â**h**'tı. 1463'te bu vakıfla ilgili, *"Karye-i Ayaş'da Ahî* Âdilşâ*[h] elinde duta durduğı yer bir çiftlik yer kadîmü'z-zam*ândan *vakf imiş ammâ evleri yanub mektûbları zâyi oldı deyü evvel defterde kayd olunmuş. El-hâletü hazihi vakf-ı mezkûr Ahî* Âdilşâ*[h]* oğlı Ahî Yusuf ve Mehmed ve Osman mutasarrıflardır." kaydı yer almaktadır. Bu çiftlikte, iki bağ ve arpa ve buğday ekilen arzi mevcuttu. Bu vakıf kaydı bize Ahî Âdilşâh'ın o tarihte deftere köy olarak yazılan Ayaş'ta bir çiftlik yere tasarruf ettiğini, muhtemelen 1350'lerden sonra yaşadığına işaret ediyor. [139] 1522 ve 1571 tarihli Ankara sancağı vakıf defterlerinde bu vakfın, bu çiftlikten elde edilen senelik vergi geliri 250 akçedir. 1571'deki vakıf kaydında da daha önceki defterlerde tekrarlanan ifadelere yer verilmiştir. "*Karye-i Ayaş, Ahî* Âdilşâ*h elinde duta durduğu bir çiftlik yer ….. sonra* Âdilşâ*h oğlu Ahî Yusuf ve Muhammed ve Osman mutasarrıfdır deyü kayd olmuş der defter-i köhne.*

[138] *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* v.111a-b.
[139] BOA, *MAD, 9,* v.230a.

El-hâletü hazihi yine mutasarrıflardır. Ellerinde berâtları vardır deyü mukayyed der defter-i atîk. Hâsıl ani'l-galle ve gayruhu, 250."[140] Evladlık statüde olan bu vakfa, Ahî Âdilşah'ın neslinden gelenler tasarruf etmekteydi.

Ankara'nın ve bu bölgenin önde gelen Ahilerinden biri de **Ahî Selman**'dır. Ahî Selman Ayaş'ın Yergömi (Sinanlı) köyünde bir zâviye yaptırmış ve burası için aynı yerdeki iki çiftlik yeri vakfetmiştir. 1463 tarihli Ankara sancağı tahrir defterinde bu vakıfla ilgili şu kayıt yer almaktadır: "*Yeregömi'de Ahî Selman elinde duta durduğı iki çiftlik yer kadîmü'z-zamândan zâviyeye vakf etmiş elinde Bayezid Hüdâvendigâr bîtîsi vardır. El-hâletü hazihi vakf-ı mezkûr oğlı Ahî Süleyman ve Şems vakfiyyet üzere mutasarrıflardır ve hem Evvel Defter'de dahi mukarrer vakf yazılmışdır.*" Aynı yerdeki kayıtta, 2 değirmen, 4 bağ, İlhan köyünde 3 değirmen ile arpa ve buğday ekilen araziden senede tahsil edilen 2.260 akçe vergi geliri bilgisi yer almaktadır.[141] Yeregömi'deki Ahî Selman Zâviyesi vakfına ait 1571'deki kayıt, bir önceki defterdeki kayıtla nerdeyse aynıdır. Burada; "*Vakf-ı Zâviye-i Ahî Selman der Karye-i Yeregömi.* İki çiftlik yerdir. Kadîmden mezkûr zâviyeye vakf imiş. *Bayezid Hüdâvendigâr hükmiyle mezkûr Ahî Selman oğlu Ahî* Süleyman'a ve Şems'e virilmiş. Vakfiy*yet üzere mutasarrıflardır deyü kayd olmuş der defter-i köhne. El-hâletü hazihi Ahî Selman evlâdından Ahî Mahmal/Mahmad? dahi? Şemseddin ve Ahî Selman mutasarrıflardır. Ellerinde Pâdişâhımız berâtı vardır ve iki değirmenleri varmış. Biri k*öyde ve dört pâre bağ ve Karye-i İ*lhan'da değirmenden selâse-i erba* (dörtte üç) *deyü defter-i* köhnede mastûrdur. Hâliyâ Ahî *Mahmal/Mahmad? oğl*ı *Ahî Süleyman'a ve Ahî Selman oğulları Ömer ve Ramazan*

[140] *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* v.138b.
[141] BOA, *MAD, 9,* v.230b.

*ve Şemseddin oğulları Muhammed ve Nasuh'a virilmiş ber mûceb-i sûret-i tezkere-i Pîrî P*âşâ *ve berât-ı Pâdişâh*î *deyü mukayyed der defter-i atîk.*" Bu vakfın senelik vergi geliri 1522 ve 1517 kayıtlarında 2.260 akçedir. Vakıf kaydının altına "*sâhib-i vakf"*(vakıf sahibleri) adı altında isimler kaydedilmiş; bunların sayısı 1522'de 8 nefer, 1571'de ise 9 neferdir. Son kayıttakilerden biri zâviyede duacı, ikisi de vakfın gelirlerini toplayan muhassıldır.[142] Bu kişilerin tamamı Ahî Selman'ın soyundan gelmektedir. Ayaş'ın Yeregömi (Sinanlı) köyündeki Ahî Selman ve kimi yerde yazıldığı şekliyle oğlu **Ahî Süleyman** adına kayıtlı zâviye, gelip geçen yolculara hizmet etmenin yanı sıra bölgenin şenlenmesine ve iskanına katkı sağlamıştır. Bu zâviyenin masrafları, vakfedilen iki çiftlik elde edilen gelirle sağlanmıştır. Vakfın ve zâviyenin kuruluşu, vakıf kaydında da yer aldığı üzere Yıldırım Bayezid dönemidir.

Osmanlı döneminde Ayaş kazasındaki vakıflar arasında adı geçen **Ahî Bayezid**'in çiftlik (mezraa) vakfına da değinmek yerinde olacaktır. Ahî Bâyezid Çiftliği vakfının geçmişi Orhan Bey zamanında Ankara'nın Osmanlılar tarafından zabtına kadar gitmektedir. 1463 tarihli Ankara sancağı tahririnde bu vakıfla ilgili şu kayıt yer almaktadır:*"Ayaş'da Ahî Bayezid Çiftliği kadîmü'l-eyyâmdan vakf olıgelmiş, elinde merhum Orhan Beg ve Gâzî Hüdâvendigâr ve Sultan Mehmed bîtîleri vardır. El-hâletü hazihi Ahî Bayezid oğlı Ahî Elvan vakfiyyet üzere mutasarrıfdır.*" Bu vakıf çiftliğe bu tarihte Ahî Elvan oğlu Muhammedî (Mehmed) tarafından tasarruf olunmaktaymış.[143] Ahî Elvan, Ahî Bayezid'in oğludur. Bu kayıttan, I. Murad ile Çelebi Mehmed'in de bu vakfı tasdik ettikleri anlaşılıyor. 1571

[142] 928/1522 Tarihli *Ankara Vakıf Tahrir Defteri*, v.113a; *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* v.136b-137a.

[143] BOA, *MAD, 9,* v.229b.

tarihli vakıf kaydı, Ahî Bayezid Çiftlik vakfının geçmişini adeta özetlemekte; *"Mezraa-i der karye-i Ayaş, Ahî Bâyezid'in çiftliği kadîmü'z-zamândan vakf ola gelmiş Ahî Bayezid oğlu Ahî Elvan tasarruf ider imiş. Selâtîn-i mâziye hükümleriyle deyü kayd olmuş der defter-i köhne. El-hâletü hazihi Ahî Elvan oğlu Ahî Mehmed ve karındaşı Yusuf vakfiyet üzre mutasarrıflardır. Ellerinde Pâdişâhımız berâtı var deyü defter-i köhnede mastûr. Hâliyâ Ahî Mehmed fevt olub oğulları Ahî Şehzâde ve Ahî Ahmed ve Ahî Bayezid'a virilmiş Pâdişâhımız berâtıyla deyü mukayyed der defter-i atîk. El*-ân berât-ı Pâdişâhîyle Ahî Yusuf bi'l-fi*il mutasarrıf olma*ğın defter-i cedîde kayd olundu."[144] Ayaş köyünde bir çiftlik yer 14. yüzyılın ortalarında Ahî Bayezid tarafından vakfedilmiş, evlatlık vakıf olan bu vakfın yönetim ve tasarrufu sonraki dönemlerde oğlu Ahî Elvan ile oğulları Ahî Mehmed (Muhammedî) ve Yusuf'un tasarrufunda olmuş; 1522'de Ahî Mehmed'in ölümü sonrasında oğulları Ahî Şehzade, Ahî Ahmed ve Ahî Bayezid'in tasarrufuna geçmiş, 1571'de de bu aileden Ahî Yusuf isimli şahıs tasarruf etmektedir. Çiftlik vakfının senelik vergi geliri 150 akçedir. Bu vakıf, bir Ahî ailesinin evladiyet üzere tasarrufunda olan bir çiftlik/mezraa vakfıdır. Bulunduğu yeri şenlendirme, mamur hale getirme, arazinin ekip biçilip, kullanılmasını sağlama bakımından önem arzetmektedir.

Ankara Ahileri elbette sadece yukarıda bahsedilenlerden ibaret değildir. Çok geniş ve detaylı çalışmalarla bu konu tekrar ve tekrar ele alınabilir. Burada; Ankara'nın manevi mimarlarından müderris, büyük mutasavvıf **Ahî Sultan** unvanı ile de bilinen **Hacı Bayram Velî**'den, Samanpazarı semtinde Ahî Arap Camii'ni inşa ettiren **Ahî Arap**'tan, günümüzde

[144] *558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara,* v.135b.

Ankara'nın bir ilçesine ad olan **Ahî Mamak**'tan, Yapracık'ta çiftlik vakfı olan **Ahî Mesud**'un oğlu **Ahî Minnet**'ten, **Ahî Şerafeddin** evladından, Ankara'nın farklı yerlerinde mülk tımarları olan **Ahî Paşa**'dan, Kahramankazan ilçesinin Aydın köyüne adını verdiği düşünülen **Ahî Aydın**'dan, günümüzde Kahramankazan'a bağlı Emirgazi köyünün tımar mutasarrıfı **Ahî Tuğrul** ve oğlu **Ahî Bahşayiş**'ten, yine Ankara'nın farklı yerlerde tımar sahibi olan **Ahî Kemal**'den, zâviye sahibi **Ahî Şuayb** oğlu **Ahî Durak**'tan, Kahramakazan'ın Ahi köyünün kurucusu ve köye adını veren **Ahî İsmail**'den, günümüzde Bala'ya bağlı Gümüşini (Kömüşini) mezrasında cami ve çilehane yaptıran **Ahî Halife**'den, **Ahî Yakub** Mescidi'ni ilk yaptıran **Ahî Şücâ** ve **Ahî Halil**'den, farklı köylerde tımarı sahibi olan **Ahî Ali**'den, **Ahî Çelebi'**nin babası ve **Ahî Yakub**'un dedesi **Ahî Sinan**'dan, Ahilü köyü tımarı sahibi **Ahî Yuna**'dan, Ortadivanı'nda tımar sahibi olan **Ahî Baba**'dan, yine tımar sahibi **Ahî Yusuf**'tan da elebette bahsedilebilirdi. Tabii ki, Ankara'daki Ahilerin varlıklarını gösteren yer ve mevki adlarına da daha ayrıntılı değinilebilirdi. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Ankara'nın merkezinde ve kazalarında Ahilerle ilgili çok sayıda adlandırma, onlardan kalan bir hatıra elebette mevcuttu. Ankara'daki yer adlarında, **Ahî Arap, Ahî Hacı Murad /Ahîler/Yeşil Ahî, Ahî Yakub, Ahî Tura** mahalleleri, **Ahî** Çomak**, Ahîvîrân, Ahî İsmail/Ahi, Ahî Resul Ahî Obası, Ahî Kışlası** ile **Ahî Mesud (Etimesgut) ve Ahî Mamak (Mamak)** ilçelerinin adları bunların sadece birkaçıdır. Yine Ankara'da Ahilerden kalma çok sayıda cami, mescit, medrese, zâviye gibi hayrat ve bunların akarı durumunda vakıf vardı. Bunlardan bir kısmı hâlâ ayaktadır. Vakıf defterlerinden ve arşiv kayıtlarından Ankara merkez ve kazalarında çok sayıda **Ahî vakfı** kurulduğunu görmekteyiz. Bunların bir kısmınına yukarıda değinildi. Ahîler tarafından

kurulan ya da Ahî adı taşıyan vakıflardan tespit edilebilenlerin bir kısmı şunlardır: Ankara Merkez'de Ahî Elvan Camii ve Zâviyesi Vakfı, Ahî Şerafeddin Türbe, Cami, İmaret/Zâviye Vakfı, Ahî Hüsâm Mescidi ve Zâviyesi Vakfı, Ahî Yakub bin Ahî Çelebi bin Ahî Sinan Mescidi ve Zâviyesi Vakfı, Ankara merkezde Ahî Mahmud Zâviyesi Vakfı, Ahî Yakub Mescidi ve Zâviyesi Vakfı, Hacı Şemseddin Ahî Hacı Ahmed/Yeşil Ahî Medresesi Vakfı, Ahî Hüsâmeddin Vakfı, Ahî Tura Mescidi Vakfı, Ahi Hacı Murad Mescidi Vakfı, Ahî Paşa Vakfı, Ahî Rüstem Vakfı, Ahî Hasan Mescidi Vakfı (Cüneyd Kızı Ziyâde Hatun Vakfı), Ankara merkezde Ahî Evran Zâviyesi Vakfı, Etimesgut Bağlıca'da Ahî Mesud Zâviyesi Vakfı, Ahî Minnet Çiftliği Vakfı (Ankara, Yapracık), Ahî Yusuf Vakfı (Gölbaşı, Zirve Köyü), Ayaş Yeregömü (Sinanlı) Köyü'nde Ahî Selman Zâviyesi Vakfı, Elmadağ Ahî Çomak (Tekke) Köyü'nde Ahî Çomak Zâviyesi Vakfı, Kalecik'te Ahî Çelebi Zâviyesi Vakfı, Beypazarı'nda Ahî Evran Zâviyesi Vakfı, Hacı Sevindik oğlu Ahî Vakfı (Yabanâbâd/Kızılcahamam-Çamlıdere, Köseler Köyü), Ahî Ahmed Mülkü Vakfı (Yabanâbâd Bingoz Köyü), Ahî Mahmud Zâviyesi Vakfı (Murtazaâbâd/Kahramankazan, Akcaören Köyü).

Sonuç Olarak

Ahilik, Fütüvvet ülküsünün ve düşünce hareketinin 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da teşkilatlanmış halidir. Ahiliğin kaynağı, uygulamada ve teoride devraldığı miras Ortadoğu'da ve Türkistan coğrafyasında olduğu gibi Fütüvvet teşkilatıdır. Ahilik teşkilatı 13. yüzyılın ortalarına doğru, Ahî Evran olarak bilinen Şeyh Nasırüddin Ebü'l-Hakâyık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî ve arkadaşlarının önderliğinde, önce Kayseri, sonra başta Konya ve Kırşehir olmak üzere Anadolu'un pek çok şehir, kasaba ve köyünde teşkilatlanmıştır.

Bu dönemde Ahilerin yoğun faaliyet bölgelerinden biri de Ankara'dır. Moğol baskı ve zulmünden kaçan bir kısım Ahî, bilhassa Ahî Evran'ın Kırşehir'de öldürülmesinden sonra başta Ankara olmak üzere daha güvenli bölgelere yerleşmişler; başta debbağlık olmak üzere çeşitli zanaat kollarında faaliyetlerini sürdürmüşler, mesleki dayanışmalarını organize etmek ve aynı zamanda gelip giden misafirleri (yolcuları) ağırlamak için zâviyeler açmışlar, bulundukları şehir ve kasabaları şenlendirmek, mamur hale getirmek için mescitler, camiler, medreseler yaptırmışlar, hem bu tür hayratı ayakta tutabilmek, hem de meslektaşları arasındaki dayanışmayı sağlamak için çeşitli gelirleri, iş yerlerini, arazileri vakfetmişlerdir.

Ankara şehrine ve çevresine yerleşen Ahiler, yaşadıkları bölgede, başlarında reisleri olmak üzere 1290'lardan 1360'lı yılların başlarına kadar, Selçuklu devlet sisteminin çökmesi sonrasında, şehrin idaresini üstlenmişler, güvenliğini temin etmişler, ticari hayatı düzenlemişlerdir. Bu dönemde yaşanan siyasi otorite boşluğunundan kaynaklanan anarşi ve kargaşa ortamını giderip, düzeni yeniden sağlamışlar. Ahiler bu dönemde, bilhassa Ahî Şerafeddin'in önderliğinde, 1330'lardan şehrin Osmanlı hâkimiyetine geçtiği 1360'lı yılların başına kadar, müstakil bir idare oluşturmuşlar. Başlarında Ahilerin reis olduğu Ankara'nın bu dönemdeki yönetimi, bilhassa 20. yüzyılın başlarından itibaren bazı tarihçiler tarafından "Ankara Ahî Cumhuriyeti", "Ankara Ahî Hükümeti" olarak isimlendirilmiştir. Her hâliyle tarihe mâl olmuş olan bu dönem, zaman zaman nostaljik yaklaşımların sergilenmesine neden olsa da Ankara'nın tarihinde altın bir sayfa olarak yerini almıştır. Hiç Şüphesiz Ahilerin Ankara'ya katkıları, kazandırdıkları ve hizmetleri büyüktür. Bunun en büyük göstergesi büyük bir kısmı günümüze ulaşmış olan camiler, mescitler, türbelerdir. Hepsinden de önemlisi Ahî Yusuf, Ahî Hüsâmeddin, Ahî Şerafeddin, Ahî Hacı Hüsâm, Ahî Hacı Murad, Hacı Şemseddin Ahî Ahmed (Ahî Yeşil), Ahî Sultan (Hacı Bayram-ı Velî), Ahî Âdil, Ahî Tura, Ahî Mesud, Ahî Yakub, Ahî Elvan, Ahî Çelebi, Ahî Paşa, Ahî Bayezid, Ahî Çomak, Ahî Mamak, Ahî Selman, Ahî Mahmud, Ahî Sinan gibi uzayıp giden isim listesinde yer alabilecek pek çok Ahî'nin, nesilden nesile Ankara'nın tarihî hâfızasında ve Ankaralıların gönüllerinde yer etmiş olmasıdır. Şunu da belirtmekte elbette yarar var, bu dönemde Ankara'da sadece Ahiler yaşamadılar, Ahilik mesleğine ve teşkilatına girmeden, Ahî unvanı taşımadan, kullanmadan da bu şehre ve burada yaşayanlara hizmet edenler oldu. Onlar kimi zaman karşımıza

kadı, vali/beylerbeyi, sancakbeyi, âlim, müderris, mutasavvıf, derviş, hâfız, talebe, katip, subaşı sipahi, dizdar, kale eri, esnaf, zanaatkâr, çiftçi olarak çıktılar. Bu şehirde erkekler kadar kadınlar da toplum hayatında etkin rol üstlendiler, erkeklerden geri kalmadılar. Melike Hatun, Turasan Bey'in hemşiresi Fatıma Hatun, Ahî Ahmed'in kızı Hunze Hatun, Ziyade Hatun, Tayyibe Hatun, İklim Hatun, Efendi Bula Hatun bunlardan sadece birkaçı. Melike Hatun bu şehre hem bir cami, hem de bir medrese yaptırdı, çeşitli gelir kaynaklarını bu hayratına vakfetti. Hatta Hacı Bayram-ı Velî hazretleri onun yaptırdığı medresede müderrislik yaptı. Onun ismi asırlar sonra, günümüzde yeniden Ankara'nın kalbinde, merkezinde yaşamaya başladı.

Ankara Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra, bilhassa I. Murad döneminden itibaren şehrin önde gelen Ahilerine, Ankara çevresinden bazı köy, mezraa, çiftlik ve arazi, mülk olarak tahsis edilmiş, temlik yoluyla oluşan bu tahsisler sonrasında çok sayıda Ahî, mülk tımara tasarruf eder olmuştur. Eşkincilü tımar olarak bilinen bu uygulamanın Ankara'nın çevresindeki köylerde yaygın olması dikkati çekmektedir. Bu mülk tımarların bir kısmı Hacı Şemseddin Ahi Ahmed'in yaptığı gibi vakfa dönüştürülmütür. Osmanlı merkezi yönetimi bu uygulama ile bölgede etkin olan Ahileri, büyük oranda sistem içine dahil etmiş, bu kimseleri adeta bir memur gibi kendine bağlamıştır. Ankara'da kendilerine tımar verilen Ahilerin, bu teşkilatın seyfî kolundan oldukları için kendilerine tımar gelirleri tahsis edildi görüşü, Ankara'daki uygulama ile pek örtüşmemektedir.

Osmanlı döneminde, Ankara'nın şehir merkezinde ve taşrasında, doğudan batıya, kuzeyden güneye, kısaca her yerinde bir Ahî adına, bir Ahî'nin vakıf ve hayratına, onların

adını taşıyan bir yerleşme birimine ya da yer adına rastlamak mümkündür. Geçmişten günümüze âdeta, Ankara Ahilerle, Ahiler de Ankara ile özdeşleşmiş, isimleri birbirleri ile hemhâl olmuş ve iç içe geçmiştir. Bu iki isim birbirine o kadar çok yakışmıştır ki, kendi adları ile anılan bir yönetimin/hükümetin dahi olduğu görüşü genelde kabul edilmiştir. Türkiye sınırları içinde veya Osmanlı bakıyyesi olan topraklarda, herhalde bu kadar çok Ahî adı ve kültürü ile birlikte anılan başka bir şehir yoktur.

Kaynakça

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1993.

928/1522 Tarihli Ankara Vakıf Tahrir Defteri, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları 116/5 (928/1522 Tarihli *Ankara Vakıf Tahrir Defteri).*

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), H.867/M.1463 tarihli *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)*, *9 (MAD, 9).*

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *979/1571 Tarihli 558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara (Ankara Sancağı Vakıfları Defteri),* (*558 Numaralı Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Ankara).*

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, *979/1571 Tarihli 74 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Ankara (Ankara Sancağı Mufassal Defteri.*

VGMA, *Vakfiye Defteri, Numara 581*, s.426, sr. 411.

Ahmed Refik [Altınay],"Ankara Ahilerine Dair", *İkdam,*17 Kânûnievvel 1337 [17 Aralık 1921], S.8892,s. 3.

Ahmed Tevhid, "Ankara'da Ahiler Hükümeti", *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası,* C. IV, 1 Nisan 1329 [14 Nisan 1913], S. 19, s.1200-1204.

Ahmed Tevhid, "Rum Selçukî Devleti'nin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûk" (II), *TOEM*, C.1, 1 Ağustos 1326, S. 3, s.191-199.

Ahmed Tevhid, "Rum Selçukî Devleti'nin İnkırâziyle Teşekkül Eden Tavâif-i Mülûk" (I), *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası,* C.1,1 Nisan 1326, S.I, s. 35-40.

Aykaç, Mustafa, "Ahilik ve Yerel Yönetimler", İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler, Editörler: Vecdi Akyüz – Seyfettin Ünlü, c.1, İlke Yay., İstanbul 1996, s. 245-268.

Bayram, Mikâil, "Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1/2016, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yay., Konya 2016, s. 51-72.

Bayram, Mikâil, "Bacı Teşkilâtının Bilinen İlk Lideri Fatma Bacı ve Ahiler", *Konya Kitabı XIX, Türkiye Selçukluları ve Konya – Sosyal ve İktisadi Hayat,* C. II, Konya Ticaret Odası Yay., Konya 2023, s.293-312.

Bayram, Mikâil, "Türkiye Selçukluları Döneminde Ünlü Bir Filozof Hâce Nasirü'd-din Mahmud El-Hoyî (Ahi Evren/Nasıreddin Hoca) ve Mevlânâ Celâlü'd-din-i Rûmî", *Halil İnalcık Armağanı-II, Tarih Araştırmaları*, Doğu Batı Yay., Ankara 2011, s.9-31.

Bayram, Mikâil, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Çizgi Kitabevi, 2. Baskı, Konya 2023.

Celâl-Zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtîn- İnceleme-Metin*, Haz: Hasan Yüksel H. İbrahim Delice, TTK Yay., Ankara 2013.

Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi,* C.I, TTK Yay., Ankara 2010.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yay., Ankara 1989.

Çiftçioğlu, İsmail, *Ankara Ahileri Devleti ve Dönemi*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995.

Darkot, Besim, "Ankara", İslam Ansiklopedisi (İA), C.I, MEB Yay., İstanbul 1978, s. 437-453.

Demir, Ahmet, "Elvankent'in Manevi Mimarı Ahi Elvan Ve Vakıfları", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı (29-30 Mart 2018-Etimesgut),* II, Etimesgut Belediye Başkanlığı Yay., Ankara 2018, s. 270-292.

Demirel, Kadir, "Ankara Şeriyye Sicilleri Işığında Ahi Şerefeddin Evkafı Üzerine Bir Değerlendirme (XVI-XVIII. Yüzyıl)", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi,* C.3, Sayı 6, Temmuz 2021, s. 351-372.

Ebû Abdullah Muhammed ibn Battûta Tancî, İbn Battûta Seyahatnâmesi, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, C.I, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2000.

Eravcı, H. Mustafa, "Ahi Hacı Hüsam Mescidi", *Ahilik Ansiklopedisi,* C.I, Ankara 2016, s.121; Eravcı, H. Mustafa, "Ahi Hacı Hüsam Zaviyesi", *Ahilik Ansiklopedisi,* C.I, Ankara 2016, s.122.

Eravcı, H. Mustafa, "Ahi Mesud Ve Zaviyelerine Dair Değerlendirme", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı (29-30 Mart 2018-Etimesgut),* I, Etimesgut Belediye Başkanlığı Yay., Ankara 2018, s. 309-315.

Eravcı, H. Mustafa, "Ahi Şerafeddin Şecerenamesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Editörler: Yusuf Küçükdağ vd., Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yay., 2. Baskı, Ankara 2016, s.179.

Eravcı, H. Mustafa, "Ahi Yakub Zaviyesi (Ankara)", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 2016, s. 207.

Eravcı, H. Mustafa, "Yeşil Ahi Camii", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 2016, s.211.

Erdoğan, Abdülkerim, *Ankara Ahileri ve Eserleri*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2011.

Erşahin, Seyfettin, "Ankara Ahiler İktidarı Meselesi (Yüzyıllık Tartışmaya Katkı)", İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt 3, Sayı 3/2022, s. 865-890.

Göde, Kemal, "Eretnaoğulları", *DİA*, C.3, İstanbul 1995, s. 295-296.

Gölpınarlı, Abdülbâki, "Burgâzî ve 'Fütüvvet-Nâmesi'", İ.Ü. İktisat Mecmuası, C. XV (Ekim 1953-Temmuz 1954), Sayı: 1-4, s.76-153.

Günaydın, Yusuf Turan, "Ahmed Tevhid (Ulusoy) ve Ankara Ahiler Hükümeti İle İlgili Düşünceleri", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu (15-17 Ekim 2008, Kırşehir), Bildiriler,* C.I, Kırşehir 2011.

Günaydın, Yusuf Turan, *Ahilik Araştırmaları - 1913-1932,* TTK Yay., Ankara 2019.

H. Mustafa Eravcı, "Ahi Hacı Hüsam", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 2016, s. 116.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Ahi Hüsameddin", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, s.122.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Ahi Mesud (Ankara)", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 2016, s. 147-148.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Ahi Şerafeddin", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, 2. Baskı, Ankara 2016, s.176.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Ankara Ahi Hükümeti", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Editörler: Yusuf Küçükdağ vd., Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yay., 2. Baskı, Ankara 2016, s.262.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Selçuklular Zamanında Ankara Ahileri Hakkında Bir Araştırma", *I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler,* C.I, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 2001, s.378-381.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, *Ahi Sinan Bin Ahi Mes'ûd Ve Şecere-Nâmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2001.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, *Ahiler Şehri Ankara – XIII-XIV-XV. Yüzyıllarda Ankara'da Ahilik ve Ahiler*, Kömen Yay., Konya 2011.

Hammer, Joseph von, *Osmanlı Tarihi*, C.I, Çeviren: Mehmet Ata, Yeniden Yayına Hazırlayan: Abdülkadir Karahan, MEB Yay., İstanbul 1991.

İnalcık, Halil, "Orhan", *DİA*, C.33, İstanbul 2007, s. 375-386.

Kankal, Ahmet, "Ahi Çelebi Zaviyesi (Kalecik), *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 2016, s.71.

Kankal, Ahmet, "Ahi İvaz Zaviyesi (Kalecik), *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 2016, s.131.

Kazıcı, Ziya, "Ahilik", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.1, İstanbul 1988, s. 540-542.

Kılcı, Ali, "Etimesgut'ta Ahi Mesut Zaviyesi Vakfı", *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu Bildiri Kitabı (29-30 Mart 2018-Etimesgut),* II, Etimesgut Belediye Başkanlığı Yay., Ankara 2018, s. 410-434.

Konyalı, İsmail Hakkı, *Ankara Camileri,* Kültür Matbaacılık, Ankara 1978, s.7-8.

Köç, Ahmet, "Ankara'da Ahi Şerafeddin Evkafı (XVI-XIX. Yüzyıllar), *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Eylül 2023, C.9, Sayı 3, s. 521-538.

Köksal, Fatih, "Ahilik Bilgisinin Ana Kaynakları: Fütüvvetnâmeler ile Ahi Şecerenâmeleri ve Bunların Mukayesesi", *Ahilik ve Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2023, s.293.

Köksal, Fatih, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir Valiliği Kültür Yay., 2. Baskı, Kırşehir 2008.

Köprülü, Fuad *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Yay. Haz. Orhan F. Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 3. baskı, Ankara 1976.

Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 4. Baskı, TTK Yay., Ankara 1999.

Köprülüzade Mehmed Fuad, "Ankara ve Ahiler", *Hayat,* C. 1,23 Nisan 1927, S. 21, s. 402-403.

Köse, İbrahim, *Ankara Evkâf Defteri (1571)*, A.Ü. SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1998.

Muallim Cevdet [İnançalp], *Zeylün alâ Fasli'l-Ahiyyeti'l-Fityâni't-Türkiyye fî Kitâbi'r-Rıhleti'bni Battûta,* Kurtuluş Matb., İstanbul 1932: Türkçe Tercümesi: *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battûtaya Zeyl,* çev. Cezair Yarar, İşaret Yay., 1. Baskı., İstanbul 2008.

Mukaddem (Moghaddam), Ali Rıza, "Anadolu Ahiliği Bağlamında Ankara'da Ahilik ve Ahi Şerefeddin", *Gönül Sultanları, Şahsiyetleri ve Değerleri İle Ankara,* Ed. İbrahim Ethem Arıoğlu, Akçağ Yay., Ankara 2018, s. 407-416.

Mübârek Gâlib, *Ankara – Mescidler, Câmiler, Mezarlıklar, Kitâbeler,* Yayına Haz: Seyfeddin Erşahin – Hüseyin Çınar, Altındağ Belediyesi Kültür Yay., Ankara 1996.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet/Tarih", *DİA*, C.13, s.261-263.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvetnâme", *DİA*, C.13, s. 264-265.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Selçuklular ve Beylikler Devrinde Tasavvufî Düşünce", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat),* 1, Editör: A. Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 429-439.

Özaydın, Abdülkerim, "Ankara/İslâmî Dönem", *DİA*, C.3, İstanbul 1991, s. 203-204.

Öztuna, T.Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, C.2, Hayat Yay.,İstanbul 1964.

Solak, Fahri, "Ahilik", İktisat ve Din, Hazırlayan: Mustafa Özel, İz Yay.,İstanbul 1994, s. 69-79.

Solak, Fahri, *Ahilik (Kuruluşu, İlkeleri ve Fonksiyonları),* İstanbul Ticaret Odası Yay., İstanbul 2010.

Şahin, Haşim, "Selçuklular Döneminde Ahiler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat),* 1, Editör: A. Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2006, s.299-307.

Şahin, Haşim, *Ahiler*, Erdem Yay., İstanbul 2024.

Şahin, İlhan - Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Ahi Sinan", *Ahilik Ansiklopedisi*, C.I, Ankara 2016, s. 176.

Şehr-i Kadîm Ankara, C.1, Yazarlar: Güray Kırpık, Abdülkerim Erdoğan vd., Ankara Büyükşehir Belediyesi Yay., Ankara 2016.

Tabakoğlu, Ahmet, "Ahiliğin Türk Esnaf Ahlâkına Etkisi", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu – Bildiriler (12 Ekim 2006-Kırşehir),* Haz. M. Fatih Köksal, Kırşehir Valiliği ve Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2007, s. 411-443.

Tabakoğlu, Ahmet, "Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Ahilik", İktisat Tarihi – Toplu Makaleler I, Kitabevi Yay., İstanbul 2005, s. 348-366.

Taeschner, Franz, "İslam Ortaçağında Fütüvvet Teşkilatı", İ.Ü. İktisat Mecmuası, C. XV (Ekim 1953-Temmuz 1954), Sayı: 1-4, s.1;

Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *DİA*, C.13, İstanbul 1996, s.259-261.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.1, TTK Yay., Ankara 1982.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul 2011.

Yakupoğlu, Cevdet, "Beylikler Döneminde Ahiler", *Ahilik ve Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2023, s.271-290.

Yakupoğulları, Cevdet, "Beylikler Döneminde Ankara", *Ahilik ve Ankara*, Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara 2023, s. 271-291.

Yüksek, Hüseyin, "Kahramankazan'da Ahi Kültürünün İzleri-2","https://kazanpostasi.com/2024/07/05/murtazaabad-kahramankazanda-ahi-kulturunun-izleri-2/ (29.07.2024).

Yüksel, Hasan, "Ahi Kitabeleri", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu (15-17 Ekim 2018- Kırşehir), Bildiriler,* C.II, Kırşehir 2011, s. 1229-1254.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1299-1453),* C.1, Çev. Nilüfer Epçeli, Ed. Erhan Afyoncu, Yeditepe Yay., İstanbul 2011.

https://ankara.diyanet.gov.tr/altindag/Sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=430&MenuCategory=Kurumsal (Erişim Tarihi: 10.07.2024).